

**ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 82.035:802.0 + 808.2 + 809.155.0 (81:81.2 Анг+ 81.2 Рус + 81.2 Тоҷ)

ДАВЛАТОВА МОҲШАРИФ ОЛИМОВНА
ТИПОЛОГИЯИ НОМУВОФИҚАТИИ ВОҲИДҲОИ ЛУҒАВӢ ДАР
ТАРҶУМАИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ-РУСӢ-ТОҶИКӢ
(дар асоси асари “Чен Эйр”-и Ш. Бронте)

Диссертатсия
барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD)
аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302– Забоншиносии
муқоисавӣ–таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

Роҳбари илмӣ:
номзади илмҳои филологӣ, дотсент
Соҳибназарова Ҳавасмоҳ Тиллоевна

Душанбе – 2025

МУНДАРИЧА

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ	4
МУҚАДДИМА	5
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	8
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ НОМУВОФИҚАТИИ ВОҲИДҶОИ ЛУҶАВӢ ДАР ТАРҶУМА	14
1.1. Номувофиқати воҳидҳои луғавӣ ва омилҳои пайдоиши онҳо	14
1.2. Принсипҳои асосии номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар матнҳои асл ва тарҷума	29
1.3. Меъёрҳои мутобиқатӣ ва номутобиқатӣ дар тарҷумани асарҳои бадеӣ	37
1.4. Баррасии таҳвилоти тарҷумавӣ ҳамчун пайомади номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумани бадеӣ	44
БОБИ 2. НОМУВОФИҚАТӢ ДАР ТАРҶУМАИ ВОҲИДҶОИ ЛУҶАВӢ: МУШКИЛОТИ МУОДИЛНОКӢ ВА БЕМУОДИЛӢ ДАР ЗАБОНҶОИ АНГЛИСӢ, РУСӢ ВА ТОЧИКӢ	58
2.1. Мушкилоти муодилнокӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ ...	58
2.2. Мушкилоти бемуодилӣ миёни забони манбаъ ва забони мақсад ...	78
БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ НОМУВОФИҚАТИИ ВОҲИДҶОИ ЛУҶАВӢ ДАР ЗАБОНҶОИ АНГЛИСӢ-РУСӢ-ТОЧИКӢ ДАР РАВАНДИ ТАРҶУМА	109
3.1. Номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумани забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар натиҷаи илованамоӣ	109
3.1.1. Тавзеҳот	112
3.1.2. Таҳаввулоти сохторӣ	115
3.1.3. Таҳаввулоти мантиқӣ	119
3.1.4. Интенсификация	121
3.1.5. Издиёди таҳвилӣ	125
3.1.6. Такрори маҷбурӣ	128
3.1.7. Издиёди ритмикӣ	131

3.1.8. Иқтибос	133
3.2. Муқоисаи номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумани забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар натиҷаи коҳишбӣ	135
3.2.1. Фишурдасозӣ.....	135
3.2.2. Бартарафсозии такрор.....	140
3.2.3. Коҳиши таҳвилӣ	141
3.3. Бадали воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумани забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ ҳамчун навъи номувофиқатӣ дар тарҷума.....	143
3.3.1. Бадали контекстӣ	143
3.3.2. Бадали таҳвилӣ	149
3.4. Камбудии тарҷумонӣ	152
ХУЛОСА	157
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	161
Рӯйхати адабиёт	163
Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия.....	181

НОМГЌҲИ ИҲТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

КОА ҚТ – Комиссияи олии аттестатсионии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

автореф. – автореферат

англ. – англисӣ

ғ. – ғайра

диг. – дигарон

дисс. – диссертатсия

ном. – номзад

с. – саҳифа

тарҷ. – тарҷума

тарҷ.муҳақ. – тарҷумаи муҳаққиқ

таҳтул. – таҳтуллафзӣ

тоҷ. – тоҷикӣ

филол. – филологӣ

МУҚАДДИМА

Диссертатсияи мазкур ба таҳқиқи муқоисавии номутобикати воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси тарҷумаи асари “Чен Эйр”-и Ш. Бронте бахшида шудааст.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Омӯзиши муқоисавии қонуниятҳои истифодаи воҳидҳо ва сохторҳои забонӣ дар нутқ аз нигоҳи тарҷума барои рушди забоншиносӣ, махсусан, забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад. Бо мақсади мукамал гардонидани тарҷума, натиҷаҳои чунин таҳқиқоти муқоисавиро дар назария ва амалияи тарҷума татбиқ намудан мумкин аст. Забоншиносии муқоисавӣ бо назария ва амалияи тарҷума зич алоқаманд буда, мақсади асосии он муайян кардани хусусиятҳои монанд ва фарқкунанда дар сатҳи низоми забон маҳсуб меёбад. Донистани ин хусусиятҳо, аз ҷумла, тафовут ва монандиҳои байнизабонӣ дар раванди тарҷума муҳим арзёбӣ мегарданд.

Имрӯзҳо таҳқиқоти муқоисавӣ дар забоншиносӣ ба муайян кардани шабоҳат ва фарқияти байни забонҳо аз нуқтаи назари истифодаи дурусти воҳидҳои забонӣ, диққати муҳаққиқони соҳаро ҷалб намуда, муайян кардани чунин вижагиҳо аҳаммияти илмӣ амалӣ дорад ва барои ба роҳ мондани тарҷумаи мукамал заминаи бозғаймӣ фароҳам меорад. Ба ибораи дигар, меҳвари таҳқиқоти муқоисавӣ, муайян кардани қолабҳо ва хусусиятҳои истифодаи дурусти воситаҳои забонӣ дар соҳаҳои гуногуни муошират мебошад. Мавзӯи таҳқиқ на танҳо аз хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи бонизом, мунтазам ва устувори забон, балки, аз муқаррар кардани мутобикатҳои байнизабонӣ иборат мебошад, ки бешубҳа барои тарҷума аҳаммияти зарурӣ дорад. Ҳамин тавр, таҳлили муқоисавӣ аз нигоҳи тарҷума метавонад ба таҳияи дурусти тарҷумаи мукамал асос гузорад.

Аҳаммияти омӯзиши мавзӯи илмӣ, ҳамзамон, дар он зоҳир мегардад, ки таҳқиқи типологияи номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси асарҳои бадеӣ барои рушди тарҷума, махсусан, тарҷумашиносии тоҷик заминаи мусоид фароҳам меорад.

Аз замони муаррифӣ гаштани тарҷумашиносӣ ҳамчун илми мустақил, таваҷҷуҳи бештари забоншиносону тарҷумашиносон ба он равона шуда, то ба имрӯз дар ин самт корҳои назаррасе анҷом дода шудаанд. Бо вучуди ин, бештари ҷанбаҳои тарҷумашиносии тоҷик то ҳол матраҳ нагардида, ҳалталаб боқӣ мемонанд ва таҳқиқоти алоҳидаро тақозо менамоянд. Аз ҷумла, таҳқиқи типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси асарҳои бадеӣ то ба имрӯз аз тарафи муҳаққиқони ватанию хориҷӣ ба таври мушаххас омӯхта нашудааст. Таҳқиқи он барои ҳалли як қатор масоили назариявӣю амалии тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ бунёди асосӣ ва устувор ба шумор меравад. Ҳамин тавр, мулоҳизоти дар боло овардашуда аз аҳаммияти илмию амалӣ доштани мавзуи мавриди таҳқиқ шаҳодат медиҳад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Доир ба омӯзиши масъалаи воҳидҳои луғавӣ ва дарачаҳои мутобиқати онҳо дар тарҷумаи бадеӣ то имрӯз як қатор таҳқиқоти илмӣ ба анҷом расидааст. Масъалаи паҳлӯҳои гуногуни мавзуи мазкур аз тарафи забоншиносону тарҷумашиносони хориҷӣ К.И. Ковалева [2001], Л.С. Бархударов [1975], [2010], М.М. Бахтин [1997], Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров [1990], В.С. Виноградов [2001], Т. Гачечлизаде [1980], Т.А. Казакова [2002] ва ватанӣ Ҳ. Аҳрорӣ [1984], Р. Ҳошим [1988], [1959], М. Шукуров [1985], [1966], Ф.М. Турсунов [2006], [2016], А. Аминов [2013], С.Р. Кесамирова [2009], А.Ҳ. Наврузов [2021], Қ.А. Зарипов [2023] ва ғайра баррасӣ гардидааст. Забоншиносону тарҷумашиноси тоҷик, аз ҷумла, Ф.М. Турсунов [121] масъалаи воҳидҳои луғавии бемуодилро дар забонҳои тоҷикию англисӣ омӯхта, дар таҳқиқоти худ ба масъалаи хусусияти тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил дар асарҳои бадеӣ равшанӣ андохтааст.

Баррасии мавзуи мазкур дар қори таҳқиқотии С.Р. Кесамирова [47] низ мушоҳида мегардад. Дар диссертатсияи номзодии С.Р. Кесамирова ба масъалаи дарачаҳои мутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар асоси фарҳангҳои дузабона ва қисман асарҳои бадеӣ диққати асосӣ дода шудааст.

Тарҷумашиноси рус К.И. Ковалева [49] масъалаи типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои англисӣ-русиро дар диссертатсияи номзодии худ баррасӣ намуда, навъҳои онро пешниҳод намудааст. Дар кори худ К.И. Ковалева навъҳои номувофиқатии воҳидҳои луғавиро аз таҳвилоти тарҷумавӣ ҷудо намуда, онро ҳамчун навъи номувофиқатии воҳидҳои тарҷума пешниҳод намудааст. Ба ақидаи ӯ номувофиқатии воҳидҳои луғавиро дар тарҷумаи матнҳои сиёсӣ бадеӣ дар забонҳои англисӣ ва русӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

А.Ҳ. Наврузов [81] дар диссертатсияи номзодии худ таҳти унвони “Мушкилоти мукаммалии тарҷума ва ҳифзи услуби муаллиф дар тарҷумаҳои матн бадеӣ аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ (дар асоси тарҷумаи романи М. Шолохов “Тихий Дон” ба забони тоҷикӣ аз тарафи тарҷумон Э. Муллоқандов) дар асоси таҳлили муқоисавии ду матн – матни асл ва тарҷума мушкилоти вобаста ба ноил шудан ба мукаммалии тарҷумаро дар асоси романи М. Шолохов “Тихий Дон” муайян ва тасвир намуда, дар баробари ин, хусусиятҳои тарҷумаи ин асарро ба забони тоҷикӣ тавсиф намудааст.

Новобаста аз ин, номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар асоси тарҷумаи асари “Ҷен Эйр”-и Шарлотта Бронте то ҳол мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор нагирифтааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Масъалаҳои таҳқиқоти мазкур бо барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олий ва мавзӯҳои илмӣ робитаи зич доранд.

Хулосаҳои дар натиҷаи таҳқиқ бадастомада метавонанд барои рушди минбаъдаи барномаҳои таълимии самти забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ саҳм дошта бошанд. Мавзуи таҳқиқотии мавриди назар дар доираи самтҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода иҷро шудааст. Он ҳамчунин ба Барномаи давлатии “Такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ барои давраи то соли 2030” марбут буда, ба мундариҷаи лоиҳаи таҳқиқотии мавзуи бучавӣ

мувофиқат мекунад, ки аз ҷониби Донишгоҳ таҳти унвони “Мушкилоти “тарҷуманопазрӣ” дар шароити тавсеаёбии муносибатҳои байналмилалӣи Тоҷикистони муосир” амалӣ карда мешавад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ аз таҳқиқи типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси асари “Ҷен Эйр”-и Ш. Бронте иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои ноил шудан ба мақсади дар диссертатсия зикргардида иҷрои **вазифаҳои** зеринро мувофиқи матлаб ҳисобидан мумкин аст:

- баррасии мафҳуми “таҳвили тарҷумавӣ” ва муайян сохтани навъҳои он дар асоси фикру ақидаи тарҷумашиносон;
- шарҳ додани мафҳуми “номувофиқатӣ дар тарҷума” ва ҷудо кардани он аз “камбудихҳои тарҷума” ;
- тафсир кардани мафҳуми “номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ” дар асоси ақидаи забоншиносону тарҷумашиносон;
- муайян кардани омилҳои пайдоиши номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ;
- муқаррар кардани воҳиди тарҷума ҳангоми таҳлили номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ миёни матни асл ва тарҷума;
- нишон додани навъҳои номувофиқатӣ дар тарҷума ва таъсири онҳо ба сифати тарҷума;
- таҳлил намудани камбудихҳои тарҷумонӣ ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ, ки боиси номувофиқатӣ дар тарҷума мегарданд.

Объекти таҳқиқро воҳидҳои луғавӣ аз асари бадеии нависандаи барҷастаи англис Шарлотта Бронте “Ҷен Эйр” ташкил медиҳад, ки ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ тарҷума шудааст.

Мавзуй (предмети) таҳқиқот типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси асари “Ҷен Эйр”-и Ш. Бронте ба шумор меравад.

Асосҳои назариявии таҳқиқи мазкурро асарҳои илмию назариявии олимони забоншинос ва тарҷумашинос дар бар мегиранд, ки дар самти забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ таҳқиқоти арзишманде ба анҷом расонидаанд. Бинобар ин, зимни баррасии масоили назариявии диссертатсия асарҳои илмӣ-таҳқиқотии олимони шинохтаи хориҷӣ, аз қабили К.И. Ковалева [2001], В.Н. Комиссаров [2009], [2010], В.В. Сдобников [2007], Н.К. Гарбовский [2004], А.Б. Швенин [1979] ва муҳаққиқони тоҷик М. Шукуров [1985], [1996], Ш. Мухтор [1989], Ф.М. Турсунов [2006], [2016], С.Р. Кесамирова [2019], Қ.А. Зарипов [2023] ва ғайраҳо ҳамчун асоси методологӣ истифода шудаанд.

Бояд таъakkур дод, ки навъҳои номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар диссертатсияи мазкур дар асоси таснифоти пешниҳоднамудаи К.И. Ковалева [50] муайян ва таҳлил гардидаанд.

Сарчашмаҳои мисолхоро порчаҳои асари бадеии нависандаи барҷастаи англис Шарлотта Бронте “Ҷен Эйр”, инчунин фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ, англисӣ-русӣ ва русӣ-англисӣ ташкил медиҳанд.

Навгони илмӣ таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки бо вучуди таҳқиқоти анҷомёфта дар самти забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ, масъалаи муқаррар намудани типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ то ба имрӯз мавриди омӯзиши амиқ ва ҳамаҷониб қарор нагирифтааст. Дар диссертатсияи мазкур номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар асоси тарҷумаи асари нависандаи англис Шарлотта Бронте “Ҷен Эйр” пурра таҳлил шуда, мутобиқат накардани воҳидҳои луғавӣ миёни матни асл ва тарҷума ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои луғавӣ муодил ва бемуодил бори аввал таҳқиқ гардидааст. Ғайр аз ин, дар диссертатсия бори аввал навъҳои номувофиқатии

воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ муқаррар гардидаанд. Илова бар ин, дар диссертатсия камбудии дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикии асари “Ҷен Эйр” мавриди баррасӣ қарор гирифта, омилҳои пайдо шудан ва роҳҳои бартараф намудани онҳо нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Таҳлил ва баррасии номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ дар мисоли забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ имрӯзҳо ҳеле мубрам ва зарурӣ арзёбӣ гардида, заминаи боэътимоди назариявӣ ва амалиро барои пажуҳишҳои минбаъда дар соҳаи забоншиносӣ ва тарҷума фароҳам месозад;

2. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ аз мутобиқатии онҳо сарчашма мегирад;

3. Омилҳои гуногуни пайдоиши номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ мавҷуд мебошанд, ки дарки онҳо ба мукаммалии тарҷума мусоидат менамояд;

4. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ва камбудии тарҷумонӣ ду мафҳуми якзайл намебошанд. На ҳама гуна номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ҳамчун камбудии тарҷума фаҳмида мешаванд;

5. Дар фарҳанг, тамаддун, расму оин ва тарзи зиндагии мардуми гуногунзабону гуногунфарҳанг дар баробари монандии фарқиятҳо низ ба назар мерасанд, ки вижагиҳои хоси ифода дошта, сабаби пайдо гаштани воҳидҳои луғавии бемуодил дар раванди тарҷума мегардад. Дар натиҷаи тарҷумаи чунин воҳидҳо миёни матни асл ва матни тарҷума номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба вуҷуд меояд;

6. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои муодил низ ба вуҷуд меояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки мавод ва натиҷаҳои илмӣ диссертатсия барои пажуҳиши минбаъдаи паҳлуҳои гуногуни соҳаҳои забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ мусоидат менамоянд. Он муҳаққиқони соҳа, ки таҳқиқоти худро ба ҷанбаҳои гуногуни

тарҷума, хусусан, тарҷумаи матнҳои бадеӣ равона мекунанд, ҳамчун роҳнамои илмӣ хизмат менамоянд. Аҳамияти назариявии таҳқиқ, ҳамчунин, аз он иборат аст, ки далелҳои асосноки пешниҳодшудаи муҳаққиқ оид ба мушкилоти луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ холигоҳи назариявии тарҷумашиносии тоҷикро пур хоҳад кард.

Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқот барои мутахассисони соҳаи тарҷума дастури амалӣ ба ҳисоб мераванд. Номувофиқатҳои воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ, камбудии дар раванди интиқоли воҳидҳои луғавии муодил ва бемуодил ва роҳҳои бартараф намудани онҳо, ки дар диссертатсияи мазкур нишон дода шудааст, роҳнамо барои тарҷумонони минбаъда мегардад.

Мавод, хулоса ва натиҷагирӣҳои диссертатсия метавонанд, ҳангоми таҳия ва хондани курсҳои лексионӣ доир ба типологияи муқоисавии забонҳо ва тарҷумашиносӣ, ҳангоми тадриси курсҳои махсус барои донишҷӯён, магистрантҳо, докторантҳо (PhD) ва мутахассисон ҷиҳати навиштани корҳои хатми таҳассусӣ оид ба мавзӯи тарҷума ва тарҷумашиносӣ, инчунин, ҳангоми таҳияи китобҳои дарсӣ ва васоити дастурҳои таълимӣ истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Дарачаи эътимоднокии кори таҳқиқоти мавриди назарро дақиқ будани маълумот, маводи кофӣ таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот, ҳаҷми интишорот ва гузаронидани таҳқиқоти илмӣ диссертатсионӣ собит менамоянд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва муқоисавӣ пешниҳод карда шудаанд. Ҳамзамон, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро истифодаи методҳои луғавӣ, таҳлилӣ, муқоисавӣ, тарҷумавӣ ва ғайраҳо таъмин менамоянд, ки барои дуруст ба роҳ мондани роҳи воситаҳо ва вижагиҳои тарҷумаи матнҳои бадеӣ аз забони асл ба забони тарҷума мусоидат менамояд ва ин барои донишандӯзони соҳаи забоншиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ, муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ муҳим аст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур таҳти унвони “Типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ (дар асоси асари “Ҷен Эйр”-и Ш. Бронте)” ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6D.KOA-36 – 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ) мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст дар диссертатсия типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар асоси асари “Ҷен Эйр”-и Ш. Бронте мавриди таҳқиқи махсус қарор гирифта, дар он камбудии тарҷумонӣ ҳангоми интиқоли воҳидҳои луғавии муодил ва бемуодил дар матнҳои бадеии забонҳои мавриди назар баррасӣ гардидааст. Маводи назариявӣ ва амалии ҷамъоваринамудаи муаллиф хеле боарзиш буда, барои ҳалли як қатор масъалаҳои мавҷудаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносии тоҷик саҳми арзанда мегузорад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода шудааст. Мазмун ва муҳтавои кори таҳқиқотии мавриди назар дар шакли баромад ва мақолаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ ироа гардидааст. Диссертатсияи мазкур дар ҷаласаи кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратҷаласаи № 7 аз 14.02.2025) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мавод ва нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ (солҳои 2021-2024) пешниҳод ва ҳамчунин, дар 6 мақолаи ҷопшудаи муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ, аз ҷумла 3 мақолаи

банаширрасида дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос шудаанд.

Сохтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва 182 саҳифаи ҷопӣ иборат мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ НОМУВОФИҚАТИИ ВОҲИДҲОИ ЛУҒАВӢ ДАР ТАРЧУМА

1.1. Номувофиқати воҳидҳои луғавӣ ва омилҳои пайдоиши онҳо

Имрӯзҳо бо вусъат ёфтани тарҷума ҳамчун маҳсули як навъи фаъолият, олимони соҳаи тарҷумашиносӣ кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки меъёрҳои умумии баҳодихӣ ба сифати тарҷумаро муайян кунанд. Мавҷуд набудани талаботи ягона барои тарҷума, мушкилии муайян кардани таъсири прагматикии тарҷума, гуногунии вазифаҳои фаъолияти тарҷумонӣ, ихтилофи миёни меъёрҳои забон ва мундариҷа, омезиши услубҳои гуногун дар дохили як матн ва инчунин, зарурати ба назар гирифтани вазифаҳои амалии тарҷума раванди баҳогузори сифати тарҷумаро душвор мегардонад. Аз ин рӯ, мутахассисонero, ки ба баҳогузори сифати тарҷума машғуланд, зарур аст то ба сифати тарҷума дар асоси меъёрҳои умумии муқарраршуда баҳо диҳанд, зеро ин амал на ҳамеша воқеӣ буда метавонад.

Меъёрҳои асосии баҳо додан ба сифати тарҷума муодилнокӣ ва мукаммалии тарҷума мебошанд. Муодилнокӣ ба баҳо додани натиҷаи тарҷума аз нуктаи назари мутобиқати функционалии порчаҳои матни асл бо порчаи матни тарҷума, яъне порча ба порча муқоиса кардани матни асл бо матни тарҷума бо мақсади муайян кардани наздикии матни асл бо матни тарҷума равона гардидааст. Мукаммалии тарҷума ба баҳо додани раванди тарҷума аз нуктаи назари мутобиқ будани он ба талаботи муошират нигаронида шудааст. Мукаммалии тарҷума аз таҳлили пурраи матн бо мақсади муайян ва имконпазир будани дарки он дар фарҳанги забони тарҷума иборат мебошад. Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми “муодилнокӣ” “дар натиҷаи мувофиқат кардани матни тарҷума ба матни асл” ва зери мафҳуми “мукаммалӣ” “мувофиқат кардани тарҷума ҳамчун раванд ба шароити додашудаи муошират” [87, 21] фаҳмида мешавад.

Тарҷумашинос В.Н. Комиссаров мафҳуми “тарҷумаи мукаммал”-ро чунин таъриф намудааст: “Тарҷумаи мукаммал вазифаҳои прагматикии

амали тарҷумониро дар сатҳи баландтарини муодилнокӣ таъмин менамояд, ки барои ноил шудан ба ин ҳадаф имконпазир мебошад. Дар натиҷаи тарҷумаи мукамал меъёр ё муқаррароти забони мавриди ҳадаф вайрон нагардида, талаботи жанрӣ ва услубӣ риоя мегардад, ки ба навъи матни алоҳида хос мебошад. Ҳамчунин, тарҷума пурра ба меъёрҳои муқаррарӣ ва маъмули тарҷума таъмин мувофиқат менамояд” [53, 233].

Тарҷумашинос Л.С. Бархударов зери мафҳуми “тарҷумаи муодил” тарҷумаеро мефаҳмад, ки дар сатҳи зарурӣ ва кофӣ барои интиқоли муҳтаво ва мундариҷаи бетағйир бо риояи меъёрҳои забони тарҷума иҷро шудааст [10, 186].

Ҳамин тавр, ҳама гуна тарҷумаи мукамал бояд муодил бошад (дар ин ё он сатҳи муодилнокӣ), аммо на ҳар як тарҷумаи муодилро метавон ҳамчун тарҷумаи мукамал арзёбӣ намуд, зеро тарҷумаи мукамал, на танҳо ба меъёри муодилнокӣ, балки ба талаботҳои меъёрии дигар низ ҷавобгӯ мебошад.

Бояд гуфт, ки аз мутобиқати тарҷума номутобиқатӣ дар тарҷума сарчашма мегирад. Баъзе тарҷумашиносон бар он ақидаанд, ки тарҷумаи хуб бояд ҳатман аз рӯйи андоза аз матни асл фарқ кунад, яъне ҳаҷми матни тарҷумашуда назар ба матни асл васеътар бошад. Аз ҷумла, Ю.А. Найда қайд мекунад, ки аксари тарҷумаҳои хуб назар ба нусхаи асл дарозтар мешаванд [85, 13]. Ин ақида аз ҷониби П. Ньюмарк низ ҷонибдорӣ гардидааст. Ў бар он ақидааст, ки порчаи матн ҳар қадар дарозтар бошад, ҳамон қадар имконияти пайдо кардани тарҷумаи тахтуллафзӣ кам мешавад [148]. Бояд таъкид дод, ки ба ин ақида пурра розӣ шуда наметавонем. Ҳақиқатан, тарҷума ҳамчун воситаи муоширати байнизабонӣ ба матни асл қомилан монанд буда наметавонад. Дар раванди тарҷумаи матн падидаи зиёд ё кам шудани ҳаҷми матни тарҷума мушоҳида мегардад. Т.Р. Левитская ва А. Фитерман бар он ақидаанд, ки “сабабҳои ин падида тафовут дар сохтори ҷумла ва мавҷуд набудани калимаи мувофиқ ё варианти мувофиқи луғавӣ-маъноии калимаи асл дар забони тарҷума мебошад” [63, 24], яъне ҷумлаҳои мухтасари забони

асл ифодаи муфасссалтари фикрро дар забони тарҷума талаб менамоянд ва хангоми мавҷуд будани номутобиқатии воҳидҳои луғавии асл тарҷумонҳо барои шарҳи онҳо на танҳо калимаҳои алоҳида, балки ҳатто ҷумлаҳо илова менамоянд. Хамин тавр, номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забони асл ва тарҷума боиси тавсеаёбии матни тарҷума мегардад ва зиёд будани ҳаҷми матни тарҷумашуда назар ба матни асл аз хуб будани он шаҳодат намедиҳад. Бояд гуфт, ки омилҳои номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ва маълумотӣ миёни матни асл ва матни тарҷума гуногун мебошанд. Аслан, тафовут дар сохтори забон, тафрикаи фарҳангӣ ва нобаробарии шаклҳои жанрӣ ва услубии забонҳои асл ва тарҷума омилҳои асосии ба вучуд омадани номутобиқатии воҳидҳои луғавию дастури миёни матни асл ва тарҷума маҳсуб меёбанд. Тафовути мавҷуда боиси мураккаб ва душвор гаштани тарҷума мегардад, ки дар натиҷа ба номутобиқатӣ дар тарҷума (номувофиқатӣ) оварда мерасонад.

Номутобиқатӣ дар заминаи мутобиқатӣ дар тарҷума ошкор карда мешавад ва яке бе дигаре вучуд дошта наметавонад. Номутобиқатӣ доимо аз як навъ мутобиқатӣ хабар медиҳад. Муносибатҳои мутобиқатӣ ва номутобиқатӣ дар тарҷума ба ҳам муҳолиф мебошанд [109, 47].

Номувофиқатӣ дар тарҷума илова бар номутобиқатии мазмуни асл, ки дар сатҳи ҷумлаи алоҳида муайян карда мешавад ва номутобиқатии меъёр ва корбурди забони тарҷума, инчунин, он ҳамчун ихтилофи мақсади коммуникативии муаллифи матни асл, таҳрифи мақсади муаллиф, андешаҳои ӯ, маънои дар матн ифодаёфта арзёбӣ мегардад. Чӣ тавре ки маълум аст, матн аз тарафи шахс ва ё гурӯҳи одамони муайян эҷод мегардад, аз ин рӯ, ҳар як матн ба фарҳанги муайян мансуб аст. Аз ин ҷост, ки тарҷума ин бархурди на танҳо ду забон, балки бархурди ду фарҳанг аст. Пас, тарҷума на танҳо як навъи муоширати байнизабонӣ, балки як навъи муоширати байнифарҳангӣ низ мебошад ва бешак, дар асоси гуногунии фарҳангҳо, миёни матни асл ва матни тарҷума номутобиқатӣ, хусусан, номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба вучуд меояд.

Номутобиқати воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума кори тарҷумонҳоро ниҳоят душвор мегардонад, зеро номутобиқати воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума боиси нодуруст тарҷума намудани матн ва кошта гаштани муҳтавои матни асл мегардад. Қайд кардан зарур аст, ки дар ҳама забонҳо номутобиқати воҳидҳои луғавӣ мушоҳида мегардад ва тарҷумон дар дилхоҳ маврид бо он дучор мегардад, аз ин рӯ, ӯ бояд дар бораи номутобиқати дар раванди тарҷума донишҳои хуби назариявӣ дошта, онҳоро дар амал татбиқ намуда тавонад. Ин аст, ки таҳқиқи масъалаи номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мубрам арзёбӣ мегардад, зеро натиҷаҳои он дастури тайёр барои тарҷумонҳо, хусусан, тарҷумонҳои матнҳои бадеӣ мегарданд.

Новобаста аз кам омӯхта шудани масоили номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума баъзе аз олимони соҳаи тарҷумашиносӣ диққати худро ба он равона намуда, як қатор ҷанбаҳои онро омӯхтаанд. Аз ҷумла, тарҷумашинос Р.К. Миняр-Белоручев ба масъалаи номувофиқати воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума таввачӯҳи ҷиддӣ дода, истилоҳи “номутобиқатӣ”-ро бар ивази вожаи “номувофиқатӣ” истифода кардааст. Ӯ назарияи номутобиқатиро таҳия карда, ба чунин хулоса омадааст, ки “зери мафҳуми “номутобиқии тарҷума” он миқдори муайяни иттилооти интиқолнашуда ё иловашудае фаҳмида мешавад, ки дар матни асл ҳиссаи тарҷуманашуда ва дар матни тарҷума ҳиссаи иловашуда ҷудо карда мешаванд” [71, 131-132]. Чунин маълумот дар ҳар як номувофиқатӣ ба қантҳо – миқдори муайяни маълумот, ки аз нуктаи назари матни таҳлилшаванда маъноӣ ягонро ифода мекунад, гурӯҳбандӣ карда мешавад. Азбаски матни асл ва матни тарҷумашуда аз ҷиҳати ҳаҷм ва сифати иттилооти интиқолшаванда ба ҳам мувофиқат намекунанд, Р.К. Миняр-Белоручев дар раванди тарҷума ду навъи ивазшавии ҳаҷми маълумот: “табиӣ ва нодуруст” (барғалат)-ро пешниҳод менамояд. Бинобар ақидаи ӯ, усулҳои дақиқи ин назария имкон медиҳанд, ки ҳаҷми маъноӣ дар тарҷума, ки

боиси номувофикатии мазмуни матни асл ва тарчума мегарданд, воқеӣ арзёбӣ карда шавад.

Номутобикатӣ миқдори муайяни маълумоти интиқолнашуда ё иловашудае мебошад, ки дар шакли як порчаи нутқи тарҷуманашуда дар матни манбаъ ё қисми нутқи иловашуда дар матни тарҷумашуда ҷудо карда шудааст [70, 137]. Номувофикатӣ ҳангоми муқоисаи ду матн муайян карда мешавад, агар маълумоти муайян танҳо дар як матн, матни манбаъ ва ё матни мақсад ифода ёфта шуда бошад.

Ҳамин тавр, бо як забон пурра ифода кардани он маълумоте, ки бо забони дигар ифода ёфтааст, хеле мушқил мебошад ва ин мушқилот дар илми тарҷумашиносӣ назарияи номутобикатро ба вучуд овардааст. Ин назария имкон медиҳад, то миқдор ва сифати маълумоти интиқолшаванда комилан аниқ муайян карда шаванд ва бо ин васила, ба сифати тарҷума баҳо гузошта шавад [70, 151].

Тарҷума яке аз воситаҳои интиқоли маълумот аст ва ҳангоми интиқоли он “талаф ёфтан” ва ё “илова шудан”-и маълумот ногузир аст. Ҷ.А. Миллер маълумоти дар забони асл ифодаёфта ва маълумоти ба забони тарҷума интиқолёфтаре ба ду доирае монанд кардааст, ки дар сурати болои ҳам гузоштани онҳо, ин доираҳо ҳаргиз ба ҳам мувофиқ нахоҳанд омад [68, 194]. Баъзе аз маълумоти асл ихтисор мегардад ва баъзеи онҳо аз ҷониби “интиқолдиҳанда” илова карда мешаванд. Ва тарҷумон ҳамеша “интиқолдиҳанда” аст. Ҳамин тавр, дар тарҷума, вақте ду матн (манбаъ ва мақсад) мавҷуд аст, маълумоте сарфи назар мешавад ва маълумоте илова мешавад ва аз ин рӯ, номутобикатӣ бояд раванди тарҷумаро бо ҷиҳатҳои мусбат ва манфии он инъикос кунад.

Маълумоте, ки миёни матни асл ва тарҷума мувофиқат намекунад, дар шакли порчаҳо дар матн ҷудо карда мешаванд ва аз нуқтаи назари арзиши иттилоот онҳо ба маълумоти асосӣ (маълумоти дорои арзиши оӣ), маълумоти иловагӣ (маълумот барои хонандагон ё шунавандагоне, ки оид ба забони асл маълумоти кофӣ надоранд), маълумоти мушаххаскунанда

(маълумоти арзиши ночиз), маълумоти сифрӣ (маълумоте, ки ягон арзиш надорад) тасниф карда мешаванд [71].

А.Б. Шевнин чунин навиҷҳои номутобикати ро пешниҳод намудааст:

1. Маърифатӣ;
2. Забонӣ;
3. Забонию фарҳангӣ (Лингвофарҳангӣ).

К.И. Ковалева тарҷумаро ҳамчун воситаи муоширати байнизабонӣ баррасӣ намуда, маъмултарин сабабҳое, ки боиси номутобикати луғавӣ ва баъзан маълумотӣ мешаванд, ба таври зерин гурӯҳбандӣ кардааст:

- 1) тафовут дар сохти забон ва фарҳанг, ки ба он дохил мешаванд:
 - воҳидҳои луғавии бемуодил,
 - мушкилоти таносуби муфассалӣ ва мухтасари маълумот
 - мушкилоти таснифи мухталифи тасвирҳои ҷаҳон;
- 2) номутобикати меъёрҳои жанрӣ ва услубӣ байни забонҳо;
- 3) талаботи аниқ ҳангоми интиқол;
- 4) татбиқи вазифаи инфиродии тарҷумон [50, 41-42]

Мувофиқи ақидаи забоншинос ва тарҷумашиноси рус А.В. Фёдоров, номувофиқати воҳидҳои луғавӣ боиси зиёд гаштани матни тарҷума мегардад. Дар ин ҳусус ӯ қайд менамояд, ки “зиёдшавии ҳаҷми матн ҳангоми тарҷумаи вожаҳое сурат мегирад, ки ифодакунандаи реалияҳои миллӣ мебошанд, инчунин, дар сурати вучуд надоштани мувофиқати дақиқ ва доимии луғавӣ ба истилоҳи мушаххас истифодаи тарҷумаи тавсифӣ низ зарур аст” [125, 147]. Нуктаеро бояд ёдовар шуд, ки истифодаи усули тавсифӣ ба зиёдшавии ҳаҷми матни тарҷума мусоидат менамояд.

Номувофиқати воҳидҳои луғавии матни асл ва матни тарҷума аз мақсади тарҷумон низ вобастагии комил дорад. Чӣ тавре ки маълум аст, вазифаи тарҷумон ҳамчун миёнарави забонӣ на танҳо аз “таъмин намудани алоқаи дузабонаи ғайримустақим, ки то ҳадди имкон ба алоқаи якзабонаи оддӣ наздик аст” [62, 15], иборат мебошад. Илова бар ин, вазифаи аввалиндараҷаи тарҷумон аз комилан ифода намудани мақсади муаллиф

иборат буда, ва бо ин васила, ӯ бояд ба хонанда он таассуротро расонад, ки хонандаи матни асл ҳангоми мутолиаи асар эҳсос менамояд. Дар натиҷа, тарҷумонро зарур меояд, ки матни аслиро ҳангоми тарҷума тағйир диҳад ва ба он баъзе иловаҳо ворид намуда, баъзе воҳидҳоро ихтисор кунад, ки ин ҳолатҳо ба номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума мусоидат менамоянд.

Масъалаи номувофиқатии матни асл ва тарҷума дар тарҷумашиносӣ нисбатан кам омӯхта шудааст. Номувофиқатӣ дар тарҷума на танҳо ҳамчун талафот, балки ҳамчун табдили табиӣ маълумоти интиқолшаванда низ ба ҳисоб мераванд [50, 8].

Тарҷумашинос К.И. Ковалева мафҳуми номувофиқатӣ дар тарҷумаро ҳамчун хатоҳои тарҷума шарҳ дода, онҳоро чунин гурӯҳбандӣ намудааст:

- талафи барғалат;
- иловаҳои барғалат;
- бадали номувофиқ ё маълумоти барғалат [50, 77].

Таснифоти болозикр нишон медиҳад, ки К.И. Ковалева на ҳама зиддият миёни матни асл аз тарҷумаро ҳамчун номувофиқатӣ шарҳ медиҳад. Тибқи ақидаи ӯ, ба ҳайси номувофиқатӣ дар тарҷума танҳо он ихтилофе фаҳмида мешавад, ки ба таҳрифи мазмун ва ё вайрон кардани меъёри забони тарҷума оварда мерасонад. Ба ибораи дигар, тарҷумашинос К.И. Ковалева мафҳуми “номутобиқатии тарҷума”-ро бо мафҳуми “хатоҳои тарҷума” муродиф мешуморад. Мо ба ақидаи тарҷумашиноси мазкур қисман розӣ шуда метавонем, яъне он ихтилофе, ки ба таҳрифи мазмун ва ё вайрон гардидани меъёри забони тарҷума оварда мерасонад, ҳақиқатан, номутобиқатӣ дар тарҷума мебошад. Илова бар ин, мо зери мафҳуми “номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ” ҳама он ихтилофиро дар назар дорем, ки миёни матни асл ва тарҷума вучуд доранд. Ҳамин тавр, ҳама гуна нобаробарӣ миёни матни асл ва тарҷума ҳамчун номутобиқатӣ дар тарҷума фаҳмида мешавад.

Номувофиқатӣ дар тарҷума гуногун мебошад, ки раванди муайян кардани онҳоро душвор мегардонад. Сарфи назар аз ин, олимони соҳаи

тарҷума кӯшиш ба харҷ додаанд, ки онҳоро ба як низом дароварда, бо ин васила гурӯҳбандӣ намоянд. Бояд ёдовар шуд, ки асоси таснифотро сабабҳои рӯй додани камбудихо дар тарҷума ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, бештари олимони соҳаи тарҷумашиносӣ номутобиқатӣ дар тарҷумаро ҳамчун хатоҳои тарҷума муайян кардаанд. Забоншинос ва тарҷумашиноси рус Н.К. Гарбовский ду гурӯҳи номутобиқати тарҷумаро (хатоҳоро) муайян кардааст: номутобиқатӣ ҳангоми дарки нодурусти матни асл аз тарафи тарҷумон ва номутобиқатӣ ҳангоми нодуруст ифода намудани маънои даркшуда тавассути забони тарҷума [29, 514]. Бояд зикр намуд, ки дар ин ду маврид номутобиқатӣ миёни матни асл ва тарҷумаро мушоҳида намудан мумкин аст. Тарҷумашинос Н.К. Гарбовский дар таснифоти худ омилҳои ба вучуд омадани номутобиқатӣ дар тарҷумаро ҳамчун навъи хатоҳои тарҷума гурӯҳбандӣ намудааст, ки онҳо ба қатори омилҳои пайдоиши номутобиқати воҳидҳои луғавӣ миёни матни асл ва тарҷума дохил мешаванд. Иштибоҳ дар тарҷума ҳангоми нодуруст дарк кардани матни асл аз тарафи тарҷумон ба вучуд меояд, ки ин гуна иштибоҳотро тарҷумашинос Н.К. Гарбовский ба таври муфассал таҳлил намуда, навъҳои гуногуни онро муқаррар кардааст. Дар ин хусус ӯ қайд менамояд, ки “хатоҳои бо дарки матни асл алоқаманд метавонанд ба тамоми ҷанбаҳои матн, аз қабili ҷанбаҳои прагматикӣ, маъноӣ ва дастурии он таъсир расонанд. Ин гуна иштибоҳот вақте ба вучуд меоянд, ки воҳиди роҳнамо аломатҳои аз ҷиҳати сохт гуногун муайян мешаванд [29, 512]. Зери мафҳуми “воҳидҳои роҳнамо” порчаи матни асл фаҳмида мешавад, ки тарҷумон дар асоси маънои он роҳу усулҳои тарҷумаро ҷустуҷӯ ё интиҳоби менамояд [141, 19-20]. Дарки нодурусти маънои матни асл аз тарафи тарҷумон дар чор сатҳи сурат мегирад:

1. аломат – мафҳуми оддӣ;
2. аломат – мафҳуми мураккаб;
3. аломат – мулоҳиза;
4. аломат – тасаввурот дар бораи вазъи предметӣ.

Хатоҳои сатҳи аввал, аломат – мафҳуми оддӣ, дар сурати ба аломатҳо он мафҳумҳое, ки хоси онҳо нестанд, нисбат додан ба вучуд меоянд (дар сурати ба аломатҳо нисбат додани мафҳумҳои дигар, яъне бегона ба вучуд меоянд) [29, 515]. Чунин иштибоҳҳо ҳангоми кор бо реалияҳо, диалектизмҳо ва калимаҳои сермаъно-аломатҳои дорои якчанд мафҳум рух медиҳанд.

Ба хатоҳои дараҷаи дуум, аломат мафҳуми мураккаб, он иштибоҳоте дохил карда мешаванд, ки ҳангоми тарҷумаи ибораҳо сурат мегиранд [29, 515], яъне тарҷумон маънои иборати аслиро ба забони тарҷума нодруст интиқол медиҳад.

Хатоҳои дараҷаи сеюм, аломат – мулоҳиза, ба маънои тамоми фикр ва сохторҳои мураккабтари мантиқӣ таъсир мерасонанд. Бояд тазаққур дод, ки ҳангоми рӯ ба рӯ шудан бо сохторҳои мураккаби наҳвӣ тарҷумон бояд бодикқат бошад, то фикри муаллифро дуруст дарк намуда, баъдан онро ба забони тарҷума интиқол диҳад. [29, 516]. Бояд гуфт, ки тарҷумаи сохторҳои мураккаби наҳвӣ бениҳоят душвор буда, аз тарҷумон малакаҳои хуби тарҷумониро тақозо менамояд. Дар сурати дуруст нафаҳмидани сохтори мураккаби наҳвӣ тарҷумон онро ба забони тарҷума дар шакли нодруст интиқол медиҳад, ки дар натиҷа маънои он коста гардида, ба мундариҷаи матни тарҷума таъсири манфӣ мерасонад.

Нодруст фаҳмидани мазмуни асар аз таҷрибаи маърифатии тарҷумон доир ба ҳаёте вобастагӣ дорад, ки муаллиф дар асар тавсиф кардааст [29, 516], яъне агар тарҷумон оид ба ҳаёти муаллиф тавсифкарда маълумот надошта бошад, пас аз мундариҷаи матни асл доир ба ҳолати тавсифшуда тарҷумон қисман тасаввурот пайдо менамояд, аз ин рӯ, он вазъиятро пурра дар шуури худ таҷассум карда наметавонад. Дар натиҷа, тарҷумон ҳангоми тарҷума ба чунин хатоҳо роҳ медиҳад:

- нодида гирифтани, яъне ихтисор кардани матн (лакунаҳои тарҷумонӣ);
- бе мулоҳиза пайравӣ кардани матни асл бидуни дарки маънои он, яъне тарҷумон матни аслиро дарк накарда, ҳолати дар он тавсиф

шударо худ нафаҳмида, онро тасаввур накарда, матнро интиқол медиҳад;

- тасвири нодурусти вазъият, яъне ҳангоми мутолиа намудани матни асл тарҷумон онро нодуруст дарк карда, вазъияту ҳолати тавсифшударо нодуруст тасаввур мекунад [29, 216].

Хатоҳое, ки ҳангоми ифодаи матни асл бо забони тарҷума ба вучуд меоянд, аз ҷониби Н.К. Гарбовский ба таври муфасссал тасниф нашудаанд ва ӯ онҳоро ба қатори хатоҳои услубӣ шомил намудааст. Воқеан, он хатоҳое, ки Н.К. Гарбовский дарҷ кардааст, воқеӣ буда, дар амалияи тарҷума ба назар мерасанд ва онҳо ҳамчун омилҳои пайдоиши номутобикатӣ дар тарҷума арзёбӣ мегарданд.

Бар ҳилофи Н.К. Гарбовский, А.Б. Шевнин ҳарду гурӯҳи номутобикатӣ (иштибоҳҳо)-ро ба таври муфасссал баррасӣ намуда, онҳоро иштибоҳҳои импрессивӣ (агнонимҳо) [140, 112] ва экспрессивӣ (паранормативӣ) [140, 166] номгузорӣ намудааст. Ин ду навъи иштибоҳҳо бо мафҳуми номутобикатии тарҷума алоқаманданд. Хатоҳои намуди импрессивӣ хатоҳое мебошанд, ки дар натиҷаи пурра дарк нагардидани матни асл аз тарафи тарҷумон ба вучуд меоянд. А.Б. Шевнин барои ифодаи хатоҳои навъи импрессивӣ истилоҳи “агноним”-ро истифода менамояд, ки тамоми навъҳои инҳирофро дар дарки матни асл фаро мегирад [140, 112]. Агнонимҳо метавонанд ба раванди муоширати байнифарҳангӣ таъсири ҷиддӣ расонанд.

Хатоҳои навъи экспрессивӣ хатоҳое мебошанд, ки дар натиҷаи эҷоди матни тарҷума ба вучуд меоянд. Чунин навъи хатоҳоро А.Б. Шевнин ҳамчун “паранормативҳо” номгузорӣ намудааст. Хатоҳои навъи экспрессивӣ дар натиҷаи “риоя накардан ё надонистани меъёрҳои забону гуфтор ба амал меояд” [140, 166]. Ба паранормативҳо дохил мешаванд:

1. Нодуруст интиҳоб намудани маънои калимаи сермаъно;
2. Нодуруст интиҳоб кардани усули мувофиқ дар тарҷумаи реализаҳо;
3. Ихтисор кардани маълумоти асосии матн, ки ба муҳтавои асар дар умум таъсир мерасонад;

4. Риоя накардани тартиби калимаи забони тарҷума;
5. Вайрон кардани меъёрҳои мутобиқати калимаҳо дар забони тарҷума;
6. Вайроншавии муқаррарӣ, яъне номувофиқатӣ бо хусусиятҳои жанрӣ ва услубии матни тарҷума.

Қайд кардан ба маврид аст, ки Н.К. Гарбовский ин навъи хатохоро ҳамчун навъи алоҳида муайян кардааст.

Боиси тазаккур аст, ки А.Б. Шевнин таснифоти хатоҳои тарҷумаро танҳо дар сатҳи ҷумлаи алоҳида муайян кардааст, ки то андозае комил намебошад, зеро “барои дуруст муайян кардани мутобиқатӣ ва номутобиқатии матни асл, транслемаҳо, яъне воҳидҳои матни асл [105, 137] бояд дуруст тақсим карда шавад” [111, 47]. Қайд кардан ба маврид аст, ки масъалаи муайян кардани воҳиди тарҷума маҳз бо ҳамин ду масъалаи ба ҳам алоқаманд – масъалаи муайян кардани номувофиқатии тарҷума ва масъалаи ба транслемаҳо ҷудо кардани матни асл алоқаманд мебошад. Барои муқаррар намудани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ, матни асл бояд ҳамчун воҳиди тарҷума муайян карда шавад. Ҳамин тавр, матн воситаи муошират буда, дар он на танҳо маънӣ, балки мақсади муаллиф низ баён гардидааст ва ҳар як қисмати он аз рӯйи маъно ва мантиқ бо ҳам пайваست мебошанд, аз ин рӯ, барои муқаррар намудани номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума на ҷумлаҳои алоҳида, балки ҳуди матн бояд ҳамчун воҳиди тарҷума муайян карда шавад. Чӣ тавре ки В.В. Сдобников қайд менамояд, “ҳуди матни асл бояд ҳамчун воҳиди тарҷума фаҳмида шавад, зеро вазифаи тарҷумон аз он иборат аст, ки мақсади коммуникативии муаллифи матни аслиро ифода намуда, ба шунаванда ва хонандаи матни тарҷума он таассуротро расонад, ки матни асл ба хонанда ва ё шунавандаи худ мерасонад. Ҳамин тариқ, чунон ки муаллиф қайд мекунад, ҳангоми ҳалли масъалаи номувофиқатии тарҷума мақсади коммуникативии матн бояд ба назар гирифта шавад” [109, 287].

Агар Н.К. Гарбовский ва А.Б. Шевнин хатоҳои тарҷумаро дар ибтидои раванди тарҷума муайян карда бошанд, пас В.Н. Комиссаров онҳоро дар асоси натиҷаи ин раванд муқаррар кардааст. Таснифоти В.Н. Комиссаров аз

назарияи мутобиқати тарҷума асос ёфтааст. Ў 4 гурӯҳи асосии хатоҳоро муайян кардааст, ки ба сифати тарҷума таъсир мерасонанд:

1. Хатоҳое, ки мундариҷаи асло зиёд таҳриф медиҳанд. Дар натиҷаи роҳ додан ба чунин хатоҳо дар матн тарҷума воқеаи тамоман дигар тасвир карда мешавад, ки дар натиҷа ба хонанда ва ё шунавандаи матн тарҷумашуда маълумоти нодуруст расонида мешавад. Одатан, онҳо дар натиҷаи нодуруст фаҳмидани мундариҷаи як қисмати матн асл аз ҷониби тарҷумон, аз ҷумла, нодуруст дарк кардани матн асл, надониستاني баъзе падидаҳои дастурӣ ё луғавии забони хориҷӣ, надоштани дониши заминавӣ барои дуруст дарк кардани он воҳидҳои асл ва ғайра ба вучуд меоянд.

2. Хатоҳое, ки дар натиҷаи нодуруст интиқол ёфтани маънои як қатор воҳидҳои луғавии асл ба вучуд меоянд. Онҳо ба тамоми мундариҷаи матн таъсир намерасонида, дар тарҷума вазъияти дар нусхаи аслибударо бо тафсилоти носоҳеҳ тасвир менамоянд. Бояд гуфт, ки ҳангоми дуруст дарк накардани маънои як қатор воҳидҳои луғавӣ ва ё нодуруст интиҳоб намудани мутобиқатҳо тарҷумон ба ин гуна хатоҳо роҳ медиҳад.

3. Хатоҳое, ки маънои умумии матн асло вайрон намеkunанд, аммо дар натиҷаи дур шудан аз меъёрҳои услубии забони тарҷума, аз қабili истифодаи воҳидҳои луғавие, ки дар ин навъи матн хеле кам истеъмол мегарданд, барзиёд истифода намудани вомҳои хориҷӣ ё жаргонҳо ва ғайра, сифати матн тарҷумаро паст меkunанд. Чунин хатоҳо бо муқаррар кардани муодилнокӣ дар сатҳҳои болотар аз сатҳи вазъият алоқаманданд ва дар бисёр мавридҳо ба баҳои умумии сифати тарҷума таъсир намерасонанд. Онҳо аз ҷониби мутахассисони инфиродӣ ба таври гуногун баҳо дода шуда, дар байни онҳо мухофилат ба вучуд меоранд ва баъзан онҳо умуман хатоҳои тарҷума эътироф намешаванд.

4. Вайрон кардани меъёрҳои ҳатмии забони тарҷума, ки ба муодилнокии тарҷума таъсир намерасонанд, вале аз нокифоя будани дониши тарҷумон оид ба ин забон ва ё маҳорати ӯ дар бартараф намудани таъсири забони асл

шаҳодат медиҳанд. Ин гуна хатоҳо барои баҳо додан оид ба сатҳи умумизабони фарҳанг ва саводнокии тарҷумон замина мегузоранд [55, 295].

Р.К. Миняр-Белоручев хатоҳоро аз нуқтаи назари талаф ёфтани ҳифз гардидани маълумот дар забони тарҷума гурӯҳбандӣ мекунад. Дар доираи ин таснифот арзиши коммуникативии маълумот барои тарҷума, дараҷаи муҳимияти талафоти маълумотро аз ҷониби забони мавриди мақсад ва забони мабдаъ муайян мекунад. Аз ҷониби забони манбаъ ин маълумоти муҳими интиқолнашуда ва аз ҷониби забони мақсад ин маълумоти асосии изофӣ мебошад. Ҳамзамон, маълумоти иловагӣ, маълумоти равшанкунанда, маълумоти такрорӣ ва маълумоти сифрӣ низ муқаррар карда шудааст [71, 77]. Мутобиқи ақидаи Р.К. Миняр-Белоручев хатоҳои дараҷаи якум бо пайдоиши квантҳои маълумоти изофӣ алоқаманданд, хатоҳои дараҷаи дуум хатоҳое мебошанд, ки бо талаф ёфтани маълумоти асосӣ алоқаманданд; хатоҳои дараҷаи сеюм бо талаф ёфтани пайдо шудани квантҳои маълумоти иловагӣ ё равшанкунанда алоқаманданд; хатоҳои дараҷаи чорум бо пайдоиши номутобиқатӣ дар шакли квантҳои иттилооти такрорнашаванда ё иловашаванда ё маълумоти сифр алоқаманданд. Кванти маълумот ин қисми маълумотест, ки дар матни тарҷума ҳамчун номувофиқатӣ муайян шудааст [71, 80].

Ҳамин тавр, Р.К. Миняр-Белоручев хатоҳои тарҷумаро дар асоси маълумоти интиқолиёфта тасниф намуда, онҳоро ба дараҷаҳо тақсим намудааст. Таснифоти ӯ аз таснифоти дигар тарҷумашиносон ба куллӣ фарқ мекунад.

Л.К. Латишев бошад, хатоҳоро аз рӯйи дараҷаи вайроншавии муодилнокии тарҷума гурӯҳбандӣ мекунад [61]:

1. Таҳриф ин нобаробарии воҳидҳои луғавии матни асл ва матни тарҷума мебошад, ки дар натиҷа муҳтавои матни тарҷума аз матни асл дур гашта, ба хонанда таассуроти заруриро намерасонад. Дар сурати беасос дур шудани матни тарҷума аз муҳтавои матни асл вазифаҳои асосии матни асл аз

байн рафта, хонанда ва ё шунавандаи матни тарҷума вазъиятҳои тасвиршударо нодуруст дарк менамояд.

2. Носаҳеҳӣ, вақте ки тарҷумон ба хонанда ва ё шунавандаи матни тарҷума маълумоти нодуруст дар бораи ҷузъиёт ва қисмҳои матни асл медиҳад. Ба мисли таҳриф, сабабҳои носаҳеҳӣ бештар ба марҳилаи таҳлили матни асл алоқаманд мебошад, яъне вақте ки тарҷумон мундариҷаи матни аслиро нодуруст фаҳмидааст. Маврид ба зикр аст, ки носаҳеҳӣ дар марҳилаи синтез низ, вақте ки тарҷумон муодилро намеёбад, ба вучуд меояд.

3. Норавшанӣ – норасоии функционалӣ ва мазмунӣ тарҷума мебошад, ки дар натиҷа муҳтавои нутқ дар матни асл фаҳмо буда, дар матни тарҷума нофаҳмо мегардад. Он аксар вақт дар натиҷаи дуруст дарк нашудани сохторҳои синтаксисӣ ба вучуд меояд.

4. Хатоҳои меъёрӣ-забонӣ ва меъёрӣ-гуфторӣ дарки матни тарҷумаро мушкул ва муоширатро душвор мегардонанд. Ба қатори ин гуна хатоҳо вайрон гаштани мутобиқати луғавию услубии калимаҳо дохил мешаванд. Иштибоҳот дар алоқаи вобастагии пешоянддор ва истифодаи пайвандакҳо зоҳир меёбанд, ки ба вайроншавии меъёрҳо мусоидат менамоянд. Ҳамчунин, хатоҳои меъёрӣ аз дуруст қорбаст накардани усули маъмулии тарҷумаи реалияҳо ва тавассути транскрипсия ва транслитератсия зиёд интиқол додани онҳо аз забони асл ба забони тарҷума иборат мебошад.

5. Хатоҳои услубӣ бошад аз нодуруст истифода кардани воҳидҳои забонӣ иборат мебошанд, ки ба услуби матн мувофиқат намеkunанд.

В.В. Сдобников вижагиҳои тамаддун, фарҳанг, ҳувият ва дониши заминавии шунаванда ва хонандаи ҳам матни асл ва ҳам матни тарҷумаро ба назар гирифта, чунин намудҳои камбудии тарҷумониро муайян кардааст:

- Номутобиқатӣ миёни мазмуни матни асл ва матни тарҷума, ки дар сатҳи ҷумлаи алоҳида муайян шудааст;
- Номутобиқатии меъёр ва муқаррароти забони тарҷума;
- Номутобиқатӣ бо мақсади коммуникативии муаллифи асл [109].

Аз ин мулоҳизаҳо бармеояд, ки дарки нодурусти матни асл аз тарафи тарҷумон ба номувофиқатии матни асл ва тарҷума оварда мерасонад. Ҳангоми ҳалли масъалаи ошкор ва муайян кардани номутобиқатӣ дар тарҷума, пеш аз ҳама, бояд мақсади матн ҳамчун воситаи муошират, вазифаи он, инчунин, хусусиятҳои хонандагон ва шунавандагони матни асл ва тарҷума, вижагиҳои тафаккур ва фарҳанги онҳо, ҳаҷми дониши заминавӣ, хусусиятҳои идроки онҳо ба назар гирифта шаванд. Дар ин сурат, дар раванди таҳқиқи номувофиқатӣ дар тарҷума метавон натавон он номувофиқатиҳои тарҷума, ки дар натиҷаи фаҳмиши нодурусти матни асл, вайрон гардидани меъёр ва муқаррароти забони тарҷума ва ғайра пайдо мешаванд, балки номутобиқатӣ, ки бинобар сабаби гуногун будани фарҳангу тамаддун ва ҷаҳонбинии соҳибони забони асл ва тарҷума ба вуҷуд меоянд, ошкор ва муайян кард.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки таснифоти гуногуни хатоҳо мавҷуданд, ки ҳангоми тарҷумаи матнҳо аз забони хориҷӣ ба забони модарӣ пайдо мешаванд ва онҳо ба номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума боис мегарданд. Номувофиқатӣ дар тарҷума аз тарафи забоншиносону тарҷумашиносони мухталиф тасниф шудааст. Омӯзиши падидаи номувофиқатӣ дар тарҷума таҳлили амиқи бисёрҷонибаро тақозо мекунад, зеро он имкон медиҳад, то меъёрҳои баҳодихии сифати тарҷума муқаррар карда шаванд. Омилҳои номувофиқатӣ дар тарҷума бояд муайян карда шаванд, зеро номутобиқатӣ ба дарки матн аз ҷониби хонандаи матни тарҷума таъсир мерасонанд. Одатан, номувофиқатӣ дар мундариҷа ва шакли матни асл ва тарҷума боиси тағйир ёфтани муҳтавои матни асл мегардад. Хулоса, таҳқиқи масъалаи мазкур ба бомуваффақият тарҷума кардан ва рушд додани малақаҳои худтаҳриркунӣ ва худидоракунӣ мусоидат менамояд.

1.2. Принципиҳои асосии номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар матнҳои асл ва тарҷума

Дар замони муосир ба масъалаи равобити адабӣ ва тарҷумаи адабиёти бадеӣ аҳаммияти бештар зоҳир гашта, дар ин замина корҳои таҳқиқотии зиёд анҷом ёфта истодааст.

Аслан, дар раванди тарҷума ҳамчун фаъолияти инсон ва иртиботи ду забони гуногун, ки ба ду амали ба ҳам алоқаманд ифода меёбанд, нақши асосиро мувофиқатӣ ва номувофиқати воҳидҳои луғавӣ мебозад. Барои муайян намудани принциpleri асосии мувофиқатӣ ва номувофиқати воҳидҳои луғавӣ чараҳои таҳлил ва синтез истифода бурда мешаванд, ки дар ифодаи тарҷумаи мукамал нақши муассир доранд.

Ин ду чараҳои ба ҳам наздик бо дарки асосии матни асл ва таҳияи он ба забони тарҷумашаванда зич алоқаманданд, яъне тарҷумон ҳангоми тарҷумаи матни асл, мазмуни воҳидҳои луғавиро таҳлил намуда, мувофиқ омадан ё наомадани онро пайдо менамояд, зеро чараҳои таҳлил иртиботи байни фиристанда (муаллифи матни асл) ва қабулкунандаи он (тарҷумон) аст. Тарҷумон пеш аз тарҷумаи матн бо истифода аз чараҳои таҳлил тавассути шакл ба мазмуни он бояд сарфаҳм рафта, на ба воситаҳои забонӣ, балки ба вазифаи онҳо дар системаи забон диққати махсус диҳад, чунки он таъсири эмотсионалиро, ки матни асл ба хонанда мерасонад, дар матни тарҷумавӣ низ бояд мушоҳида карда шавад. Дар чараҳои таҳлил тамоми ҷанбаҳои матни забони манбаъ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифта, дарк карда мешавад ва ба забони тарҷума дубора рамзгузорӣ карда мешавад [63, 47]. Ҳангоми дарки матни асл тарҷумон он “маълумоте, ки барои интиқол ба забони тарҷума пешбинӣ шудааст” [69, 39] муайян мекунад.

Тарҷумон матни аслиро ҳамчун як падидаи томи тавсифкунандаи воқеияти муайян қабул менамояд, ки дар натиҷа дар шуури ӯ образи тасаввурӣ таҷассум меёбад. Образи тасаввурӣ яке аз навҳои тасвирҳои равонӣ буда, ҳамчун “инъикоси ашё ва падидаҳо, ки пеш аз ҳама тавассути

хиссиёт амалӣ карда мешавад, инчунин, натиҷаи таҷдиди чунин тасвирҳо, муттаҳидсозии унсурҳои он ва аз онҳо эҷод кардани шаклҳои тамоман нав” [12, 23] муайян карда мешавад.

Ҳамин тавр, дар ҷараёни таҳлил, ки дар он дарки матни асл аз тарафи тарҷумон сурат мегирад, тасвири муайяни воқеияти дар матн тавсифёфта, дар тафаккури тарҷумон дар як шакли муайян таҷассум меёбад. Дар ин раванд, тарҷумонро зарур аст, ки оид ба забони асл ва фарҳангу тамаддун, таърих, мавқеи ҷуғрофӣ ва урфу одати соҳибони забони асл маълумоти кофӣ дошта бошад, то матнро дуруст дарк кунад ва онро дар шуури худ ба пуррагӣ тасвир карда тавонад. Пас аз ҷараёни амал, ҷараёни синтез роҳандозӣ мегардад.

Бояд зикр кард, ки дуруст ба роҳ мондани ҷараёни таҳлил ва синтез ба бартараф намудани ҳолатҳои номувофиқати тарҷума, ки ҳамчун хатоҳои тарҷума арзёбӣ мегарданд, мусоидат менамояд.

Дар амал ё ҷараёни синтез тарҷумон аз матни тарҷумавӣ барои ифодаи муҳтавои матни асл унсурҳои аз ҷиҳати вазифа ва таъсирнокӣ баробар ва мувофиқ меҷӯяд, ки дар натиҷа муҳтавои матни асл ба матни тарҷумавӣ комил гузашта, таъсири эмотсионалии он гум намешавад. Дар ин ҷараён раванди тазаккур амалӣ мегардад, яъне тарҷумон донишҳои худро таҷдиди назар менамояд, то миёни вариантҳои имконпазири тарҷума, варианти дурустро интихоб намояд.

Мавриди зикр аст, ки барои мувофиқ омадани муҳтавои матни асл ба матни тарҷумавӣ, дар матн борҳо вариантҳо иваз карда мешаванд. Роҷеъ ба масъалаи мазкур дар тарҷума А.Д. Швейтсер ақидаи ҷолиб баён намуда, ҳангоми тарҷума мутобиқати қонуну қоида ва талаботҳои матни аслиро ба матни тарҷумавӣ, муодилнокии воҳидҳои луғавӣ мешуморад [137, 7].

«Ин амал мисли фаъолияти нутқӣ», - меғӯяд Швейтсер, - «одатан бо усули санҷиш ва иштибоҳ» ба амал бароварда мешавад [137, 264].

Моҳияти амали мазкур дар тарҷумаи асарҳо аз он иборат аст, ки тарҷумон дар сурати мунтазам санҷидани якчанд варианти имконпазири

тарҷума варианти асосиро интиҳоб менамояд ва он вариантҳоро, ки бо муҳтавои матни асл мутобиқат намекунад ҷудо карда, муҳтавои матни аслиро ба мазмуни матни тарҷумавӣ мувофиқ мекунонад. Масалан:

“Be seated somewhere; and until you can speak pleasantly, remain silent”
[187, 8].

Поди отсюда, посиди где-нибудь и помолчи, пока не научишься быть вежливой [184, 4].

Сядь где-нибудь и, пока не научишься быть вежливой, молчи [185].

Бирав, ягон ҷо бинишин ва то даме хушадаб буданро наомӯзӣ, хомӯш бош [186, 5].

Дар ҷумлаҳои мазкури матни асл ва тарҷумавӣ хусусиятҳои фарқкунанда ва номувофиқатии нопурраро мушоҳида кардан мумкин аст, чунки дар ҷумлаи матни асл калимаи **“поди”** – **“бирав”** истифода бурда нашудааст, вале дар тарҷумаҳои И. Гурова ва Салими Зарафшонфар вобаста ба вазъият ва муҳтавои матни асл калимаи мазкур интиқол гардидааст. Ҳамзамон, дар ҷумлаи матни асл ибораи **“to speak pleasantly”** – **“говорить приятно”** – **“ором гап задан”** истифода бурда шудааст, ки дар шакли **“быть вежливой”** – **“хушадаб будан”** интиқол шудааст ва муҳтавои ифодаҳои мазкур ба ҳам мувофиқ шуда наметавонанд. Гарчанде истифодаи калимаҳои мазкур дар матни тарҷумавӣ ба мазмун ва муҳтавои матни асл таъсири манфӣ нарасонанд ҳам, аз рӯйи сохтор мувофиқат намекунад, аммо мазмуни матни аслиро қисман инъикос карда метавонанд.

Барои ҳаммаъно шудани матни асл ва матни тарҷумавӣ тарҷумон аз як тараф ба мазмуни асосӣ шакли навро ҷустуҷӯ мекунад ва аз тарафи дигар расонидани таъсири эмотсионалии хонандаро ба инобат мегирад, ки дар натиҷа тарҷумаи саҳеҳ ба даст меояд. Тарҷумаи саҳеҳ тарҷумаи комили функционалиест, ки таъсири матни аслиро дар матни тарҷумавӣ низ мувофиқ мекунад.

Дар байни тарҷумаи саҳеҳ ва тарҷумаи ҳарфоҳарф (таҳтуллафзӣ) хусусиятҳои фарқкунандаро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар тарҷумаи

харфоҳарф қолаби калимаҳои матни тарҷумавӣ ба ҷойи калимаҳои матни асл гузошта шуда, қолабҳои синтаксисии матни асл кӯчонида мешаванд, ки дар натиҷа меъёрҳои забони тарҷума вайрон мегарданд.

Таҷассум намудани маълумот дар матни тарҷумавӣ аз мутобиқати воситаҳои забони асл ва забони тарҷума аз воҳидҳои луғавию сарфӣ сар карда, то наҳвию услубӣ вобаста аст. Байни воситаҳои луғавии забонҳои гуногунсохтор дар микдор, ҳаҷми семантикии воҳидҳои луғавӣ, тобишҳои маъноиву экспрессивӣ, алоқаҳои наҳвӣ, таносуби маъноии онҳо бо калимаҳои дигар ва ғайра тафовути зиёд мушоҳида карда мешаванд. Дар баъзе мавридҳо ба воҳиди додашуда дар забони тарҷума мутобиқат вучуд надорад, яъне пайдо намудани муодили комил дар матни тарҷумавӣ аз доираи имконият берун аст.

Масалан,

“Miss Jane screamed so loud, ma’am, pleaded Bassie” [187, 18].

“Мисс Джейн так громко кричала, сударыня, – сказала есси умоляюще” [184, 10].

“– Мисс Джен так громко кричала, сударыня, — просительно сказала Бесси” [185].

“-Духтархонум Чен чунон баланд дод зад, бону, - илтиҷоогин гуфт Бессӣ” [186, 16].

Калимаи **“Miss”** дар забони англисӣ пеш аз номи бонувон ба таври васеъ истифода бурда мешавад, ки он ба забони русӣ ҳамчун **“Мисс”** интиқол меёбад. Бояд таъakkур дод, ки дар забони тоҷикӣ мафҳуми мазкур бо номи бонувон серистеъмол нест. Дар ҷумлаи матни тарҷумавӣ калимаи мазкур чун **“духтархонум”** истифода шудааст, ки дар забони адабии ҳозираи тоҷик умуман истифода бурда намешавад. Дар ин маврид, вожаи **“духтархонум”** неологизми муаллифӣ ба шумор меравад. Калимаи мазкури забони англисӣ дар забони тоҷикӣ дар шакли **“хонум”** бештар тобиши услубии баланд дорад.

Чӣ тавре, ки қайд намудем, қонуну қоидаҳои мушаххас роҷеъ ба мувофиқ қунонидани муҳтавои матни асл ва матни тарҷумавӣ вучуд дошта бошад ҳам, ҳангоми тарҷума як қатор номувофиқатиҳо ба вучуд меоянд, ки бартараф намудани онҳо ва мувофиқ қунонидани мазмуни матни асл ва матни тарҷумавӣ вазифаи ҳар як тарҷумон махсуб меёбад. Масалан:

“I had read Goldmith’s History of Rome, and had formed my opinion of Nero, Caligula, &c.” [187, 11].

“Я читала “Историю Рима” Голдсмита и имела свое суждение о Нероне, Калигуле и прочих” [184, 6].

“Я прочла “Историю Рима” Гольдсмита и составила себе собственное представление о Нероне, Калигуле и других тиранах” [185].

“Ман “Таърихи Рим”-и Голдсмитро мутолиа карда, роҷеъ ба Нерон, Калигула ва дигар мустабидон тасаввуроти хосаи худро ҳосил намуда будам” [186, 9].

Таҳлили мисолҳои мазкур нишон медиҳанд, ки дар сурати як маънороифода нақардани воҳидҳои луғавӣ дар забон номутобиқати пурра, қисман ё нопурра ба вучуд меояд, ки ба мазмун ва муҳтавои матни асл таъсири манфӣ мерасонад. Ба ақидаи В.Н. Комиссаров, ба сифати воҳидҳои луғавии байнизабонӣ на танҳо калимаҳое ба шумор мераванд, ки рамзи ифодакунандаи мутобиқатҳоро ифода мекунанд, балки калимаҳое ба шумор мераванд, ки дорои мазмун ва муҳтавои устуворанд [56, 31]. Масалан, калимаи **“мустабидон”** дар ҷумлаи мазкур номувофиқ омадааст, гарчанде мазмуни матни аслиро ифода карда метавонад.

Масъалаи дараҷаҳои муодилнокии байнизабонии воҳидҳои луғавӣ аз нигоҳи тарҷумаро муҳаққиқи тоҷик С.Р. Кесамирова муқоиса намуда, дар хусуси таҳлили сохторӣ ва маъноии воҳидҳои луғавии муодил чунин изҳори ақида намудааст: “Барои ба дараҷаи комилии муодилнокӣ расидан тарҷумон дар раванди тарҷума, новобаста аз сохтори гуногуни маъноӣ ва дастурии забонҳо мазмун ва мундариҷаи матнҳоро бояд мувофиқ созад. Агар дар муодилнокии тарҷумавӣ мазмуни матн ҳангоми гузариш ба дигар забон ҳифз

карда шавад, он гоҳ сатҳи муодилнокӣ ба дараҷаи олий мерасад, вале то ба он зинаи максималӣ расидани муодилнокӣ роҳу усулҳои мухталифи тарҷума истифода бурда мешаванд” [47, 29]. Масалан:

*“Abbot and Bessie, I believe I gave orders that Jane Eyre **should be left** in the red room till I came to her myself” [187, 18].*

“– Эббот и Бесси! Мне кажется, я распорядилась, чтобы Джейн Эйр оставили в Красной комнате, пока я сама за ней не приду” [184, 10].

“— Эббот, Бесси! Я, кажется, приказала оставить Джен Эйр в красной комнате, пока сама не приду за ней” [185]!

*-Эббот! Бессӣ! Ба назарам, ман фармуда будам, ки Чен Эйрро дар хонаи сурх **банд кунед**, то даме худам барояи наоям [186, 16]!*

Чумлаҳои матни асл ва тарҷумавӣ сохторан мувофиқат намекунанд, чунки воҳиди **“should be left”** дар матни тоҷикӣ муодили худро дар шакли **“банд кунед”** ёфтааст, ки ин воҳидҳо шаклан мувофиқат намекунанд. Калимаи **left** аз асоси замони ҳозираи калимаи **leave** гирифта шуда, маънои *“тарк кардан, рафтан, роҳӣ шудан, мондан, гузоштан, фаромӯш кардан, боқӣ мондан, вогузор кардан, вогузоштан, мерос мондан, ба уҳдаи касе гузоштан, напазируфтан, қабул накардан, рад кардан”* [152, 478]-ро дорад, вале маънои **“банд кардан”**-ро дода наметавонад. Худи калимаи **“банд кардан”** низ дар фарҳанги забони адабии ҳозираи тоҷик ба маънои *“бастан, пайвастан, васл кардан, пеши роҳро гирифтан, масдуд кардан, танг кардани роҳе, дар роҳи чизе монеа ба вуҷуд овардан, ихота кардан, печонида гирифтан, гирифтор намудан, мубтало кардан”* [5, 130] кор фармуда мешавад, вале мазмун ва муҳтавои **“партофтан”**-ро ифода карда наметавонад.

Бояд тазаққур дод, ки дар баъзе мавридҳо калимаҳои муайяни дар як забон истифодашаванда мазмунан як маъноро ифода мекунанд, аммо дар забони дигар шаклан маънои дигарро. Масалан, калимаи **“fabric”** —и англисӣ барои русҳо **“ткань”** барои тоҷикон **“матой”** ҳисобида шавад ҳам, дар баъзе мавридҳо онро чун **“фабрика”** тарҷума мекунанд.

Аз таҳлили воҳидҳои луғавии мазкур бармеояд, ки мазмун ва муҳтавои матни забони бегона барои дарк ва фаҳмиши тарҷумон мушкилиҳои хосеро эҷод мекунад ва ба ақидаи баъзе муҳаққиқон баъзе унсурҳои забон тарҷуманашавандаанд. Лозим ба ёдоварист, ки пайдо намудани муодили пурра, қисман ва ё нопурра – ин мутобиқ намудани мазмуни матни асл ба матни тарҷумавӣ аст. Воҳидҳои луғавӣ дар сатҳи шакл, ҳамчун калима ё ҷузъи алоҳида тарҷумашаванда нестанд, вале дар таркиби матни умумӣ комилан тарҷумашавандаанд. Пас ҳар чизе ки дар забон мавриди истифода қарор дода мешавад, тарҷумашаванда аст.

Ҷузъиёти алоҳидаи воҳидҳои луғавии забон доимо ба тамоми матн дар умум тобеъ мебошанд, аз ин рӯ, тарҷумонро зарур аст, ки вазифаи воситаҳои забони аслиро дар асоси алоқаҳои умумии мантиқӣ, маъноӣ, экспрессивӣ ва эстетикӣ дар доираи тамоми матн муайян кунад. Тарҷумон дар марҳилаи синтез низ ҳангоми ҷустуҷӯи чунин воситаҳо дар забони тарҷума, ки дар маҷмӯъ ҷиҳати функционалии воситаҳои матни аслиро барқарор менамоянд, ба таври функционалӣ амал мекунад.

Принсипи функционалии номутобиқатӣ дар раванди тарҷума дар таҳвили гуногуни маводи тарҷумашаванда зоҳир мегардад:

“Christmas and the New Year had been celebrated at Gateshead with the usual festive cheer; parents had been interchanged, dinners and evening parties given” [187, 29].

“Рождество и Новый год праздновались в Гейтсхед-Холле со всем положенным весельем: обмен подарками, званые обеды, званые вечера” [184, 16].

“Миновали ноябрь, декабрь, а также половина января. В Гейтсхэде, как всегда, весело отпраздновали Рождество и Новый год; на всех щедро сыпались подарки, миссис Рид давала обеды и вечера” [185].

“Дар Гейтсхэд, чун ҳамеша, мавлуди Исо ва Соли навро шоду хуррам ҷашн гирифтанд; ба ҳама валинеъматона тӯҳфаҳо нисор мешуданд, хонум Рид нимарӯзону бегоҳон зиёфат меорост” [186, 26].

Дар сурати интиқоли матни асл ба матни тарҷумавӣ бояд ягон варианти муайян нигоҳ дошта шавад, чунки бевариантӣ —ин он василае аст, ки хангоми тағйир додан иваз намешавад, яъне тибқи қонун ва меъёрҳои назарияи тарҷума матни асл бояд ҳамаи ғояҳои матни тарҷумавиро доро бошад. Дар ҷумлаҳои мазкур ин ҳолатҳоро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бархилофи матни асл баъзе воҳидҳои луғавӣ ихтисор шудаанд, ё илова гардидаанд. Дар баъзеи онҳо сохтори ҷумла низ ба тағйироти кулӣ дучор гардидааст.

Чи тавре, ки қайд намудем, матни асл ва матни тарҷумавӣ ҳеҷ гоҳ ба ҳам пурра муодил шуда наметавонанд, чунки дар раванди тарҷума дар байни баъзе воҳидҳои луғавӣ номувофиқатиҳои ҷузъӣ ва кулӣ ба вуҷуд меоянд.

Дар мисоли дар боло овардашуда қариб калимаву ибораҳои забони англисӣ муодили худро дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ба пурагӣ ёфтаанд.

Дар раванди тарҷума ҳолатҳое низ ба назар мерасанд, ки тарҷумон он воҳидҳои забонии дар дар матни асл мавҷударо ба забони тарҷума интиқол надода, танҳо хулосаи худро ҳамчун иштирокчии бевоситаи раванди тарҷума пешниҳод менамояд.

“We shall do very well by-and-by” [187, 19].

“Скоро мы будем чувствовать себя совсем хорошо” [184, 11]!

“Ну, теперь мы будем понемножку поправляться” [185].

“-Ана акнун мо оҳиста-оҳиста офият хоҳем ёфт” [186, 17].

Дар ҷумлаи мазкур дар истифодаи воҳидҳои луғавӣ номутобиқатиҳо мушоҳида кардан мумкин аст, чунки воҳидҳои луғавӣ дар матнҳои тарҷума муодилҳои пурра ва қисмани воҳидҳои аслии интиҳоб нагардидаанд. Тарҷума дар асоси мазмуни матни аслии дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ба роҳ монда шудааст.

Бояд гуфт, ки барои фароҳам овардани заминаи мусоид дар ҳалли номувофиқатиҳо бояд ҳамаи меъёрҳои забони асл бо забони тарҷума аз рӯи сохт, вазифа ва маъно мутобиқ бошанд, то ки барои ҳалли номувофиқатиҳо заминаи мусоид фароҳам оварда шавад.

1.3. Меъёрҳои мутобиқати ва номутобиқати дар тарҷумани асарҳои бадеӣ

Дар замони муосир, тавассути муносибатҳои байналхалқӣ ва мубодилаи афкор, тарҷумашиносӣ босуръат инкишоф ёфта, дар шароити имрӯза дар сатҳи фанни мустақили илмӣ бо манбаи назариявии худ омӯхта мешавад.

Бояд таъakkур аст, ки баробари рушди бахшҳои гуногуни соҳаи ҳаёти инсонӣ, аз қабili илму маориф, фарҳанг, сиёсат, иқтисодиёт, тичорату савдо ва амсоли инҳо, фаъолияти тарҷумонӣ низ рӯз ба рӯз вусъати тоза пайдо намуда истодааст.

Вусъат ёфтани илм ва техникаи навин, ки ба ҳамаи соҳаҳои илм тааллуқ дорад ва ба он ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои мухталиф даҳлат карда метавонад, зиёдшавии аҳолии ҷаҳон ва ё дигар падидаҳои муҳими тамаддунҳо боиси ба вучуд омадани ҳама гуна равобит байни давлатҳо, инчунин, байни ҷамъиятҳо, ки забонашон гуногун аст, мегардад. Аз ин рӯ, дар чунин шароит нақши тарҷума ҳамчун воситаи барқароркунондаи муносибатҳои иқтисодӣ, ҷамъиятӣ-сиёсӣ, илмӣ, фарҳангиву ахлоқӣ ва дигар муносибатҳо байни халқиятҳо рӯз аз рӯз инкишоф ёфта истодааст.

Аслан, тарҷума равандест, ки тавассути он интиқоли дурусти мазмун ва муҳтавои матни асл ба дигар забонҳо ба роҳ монда мешавад ва ҳангоми он дар сохтор ва муҳтавои матни асл як силсила дигаргуниҳо ба вучуд меоянд. Барои мутобиқат намудани мазмуни матни асл ба матни тарҷумавӣ масъалаи ҳалли як қатор номувофиқатихоро дида баромадан лозим меояд. Дар илми тарҷумашиносӣ масъалаи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ яке аз масъалаҳои мубрам ва муҳим арзёбӣ мегардад ва дорои ҷанбаҳои гуногун аст, ки онро дар раванди тарҷумани асарҳои бадеӣ баръало мушоҳида мекунем. Яке аз ҷанбаҳои муҳим ва ҳал намудани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ, ин пайдо намудани муодили мувофиқ ва муносиб ба шумор меравад.

Қобили қайд аст, ки ҳамаи намудҳои мутобиқати мазмунӣ байни воҳидҳои луғавии ду забон ба се намуди асосӣ чудо мешаванд: 1) мутобиқати пурра; 2) мутобиқати қисман; 3) вучуд надоштани мутобиқатӣ, ки дар илми тарҷумашиносӣ онро “номутобиқатӣ” меноманд. «Бо назардошти он, ин се ҳолатро дида мебароем, ки дар назария ва амалия тарҷума ду ҳолати охир (мутобиқати қисман ва номутобиқатии пурра) муҳим буда, мушкилӣ эҷод мекунанд» [9, 74]:

“I heard voices, too, speaking with a hollow sound, and as if muffled by a rush of wind or water: agitation, uncertainly, and an all predominating sense of terror confused my faculties” [187, 19].

“И я слышу голоса, странно глухие, будто доносящиеся сквозь шум ветра или воды. Волнение, растерянность и властвующий надо всем ужас мутили мое сознание” [184, 10].

“Я слышала голоса, но они едва доносились до меня, словно заглушаемые шумом ветра или воды; волнение, неизвестность и всепоглощающий страх как бы сковали все мои ощущения” [185].

“Ман овозҳоеро мешунидам, аммо онҳо фарогӯшам аранг-аранг меомаданд, ангор, ки онҳоро ҳув-ҳуви бод ё шав-шуви об паҳи мекард; ҳаяҷону изтироб, номаълумӣ ва тарсу ҳамафарогир гӯиё тамоми эҳсосотро банд кардаанд” [186, 16].

Дар ҷумлаҳои мазкури матни асл ва тарҷумавӣ номутобиқати ро дар баъзе қисматҳои ҷумла мушоҳида кардан мумкин аст. Масалан, қисмати аввали *“I heard voices”* – *“И я слышу голоса”* – *“Я слышала голоса”* – *“Ман овозҳоеро мешунидам”* ба ҳам мазмунан мутобиқат кунанд ҳам, дар ҳамин қисмат *“speaking with a hollow sound”* – *“странно глухие”* – *“но они едва доносились до меня”* – *“аммо онҳо фарогӯшам аранг-аранг меомаданд”* номутобиқатии пурра ба ҷашм мерасад, чунки дар байни калимаҳои қисмати ҷумла айнияти комил вучуд доранд, зеро дар байни калимаҳои ин қисми ҷумла айнияти комил мавҷуд аст. Калимаи *“speaking”* ба маънои *“разговаривать”* – *“суҳбат кардан”* истифода бурда мешавад, на ба маънои

“*сlyшу*” – “*сlyшала*” – “*ба гӯш расидан*”, вале дар матнҳои тарҷумавӣ калимаи мазкур мафҳуми “*странно глухие*” – “*едва доносились*” – “*аранг-аранг ба гӯш расидан*”-ро ифода намудааст. Ҳамзамон, дар ҷумлаҳои матни тоҷикӣ калимаҳои тақлиди овози “*аранг-аранг*”, “*ҳув-ҳув*” ва “*шав-шув*” истифода бурда шудаанд, ки дар матни асл ин калимаҳо ифода нашудаанд. Калимаи “*a hollow (пустой)*”, “*a rush (сильный)*” дар луғат ба маъноҳои “*холӣ*” ва “*сахт*” омада бошанд ҳам, ҳангоми тарҷума ва истифодаи образ низ чун нидо мафҳуми “*аранг-аранг*” (*аҳён-аҳён*) ё “*ҳув-ҳув*” (*сахт*) мазмунан интиқол дода шудаанд. Ин шакли тарҷумаро номутобикати қисман номидан мумкин аст.

Бояд гуфт, ки воҳидҳои забони асл дар забони тарҷума танҳо як мутобиқати худро пайдо карда метавонанд. Ҳолатҳоро низ мушоҳида кардан мумкин аст, ки калимаҳо сермаъно буда, дар забони тарҷума на як, балки якчанд муодилдоранд, масалан: калимаи англисии “*chair*” дар забони тоҷикӣ муодили калимаи “*курсӣ*” аст, вале аз дигар тараф, агар калимаи мазкур маъноҳои “*намоянда*”, “*намояндагӣ*”, “*унвони профессорӣ*”-ро ифода кунад, дар соҳаи ҳуқуқ чун истилоҳоти “*судя*”, “*вазифаи судя*” истифода бурда мешавад. Ё ин ки калимаи “*fox*” ба ғайр аз маънои тоҷикии “*рӯбоҳ*” (*рӯбоҳ* – лиса ҳамчун муодили тоҷикӣ ё русӣ) ба маънои “*шахси маккор ва зиррак, ҳиллагар, фиребгару қаллоб*” (*хитрая лиса*) корбурд мешавад, ки шаклу навишти якхела дорад, ки ҳангоми тарҷума барои тарҷумон мушкилии хос эҷод мекунад.

Масъалаи муодилнокии калимаҳоро дар матни бадеӣ забоншиносони хориҷиву ватанӣ гуногун пешниҳод намудаанд. Ба ақидаи муҳаққиқ А. Попович чор намуди муодилнокиро фарқ кардан мумкин аст: «1. Муодилнокии лингвистӣ; 2. Муодилнокии парадигматикӣ; 3. Муодилнокии услубӣ; 4. Муодилнокии ҳарф ва ҳарф ё синтагматикӣ» [95, 56].

Дар муодилнокии лингвистӣ масъалаи мувофиқ кунонидани матни асл ва тарҷумавӣ дар сатҳи забонӣ баррасӣ карда мешавад:

“I tried again to sleep; but my heart beat anxiously: my inward tranquility was broken” [187, 154].

“Я вновь попыталась уснуть, но сердце у меня тревожно билось, душевный покой уступил место смятению” [184, 83].

“Я попыталась снова заснуть, но мое сердце тревожно билось, и душевное спокойствие было нарушено” [185].

“Кӯшидам, ки аз нав бихобам, аммо дилам якзайл мезад ва оромии қалбам барҳам хӯрд” [186, 154].

Дар чумлаҳои матни асл ва тарҷумавии мазкур муодилнокии лингвистиро мушоҳида кардан мумкин аст, зеро мазмун ва муҳтавои онҳо дар сатҳи муайяни забонӣ ба ҳам мувофиқати комил дошта, номутобиқатӣ мушоҳида карда намешавад.

Дар муодилнокии парадигматикӣ - муодилнокии «чӯзӣётҳои парадигматикӣ экспрессивии гуфтор», яъне чӯзӣётҳои дастурӣ ба инобат гирифта мешаванд:

– *“What a dreadful noise! it went quite through me! exclaimed Abbot” [187, 18].*

“– Какой жуткий шум! Меня всю будто жаром обдало! – воскликнула Эббот” [184, 10].

“– Какой ужасный шум! Я до смерти испугалась! — воскликнула Эббот” [185].

“–Чӣ ғалоғулаи ваҳшатангезе! Ман мурданивор тарсидам! Бонг зад Эббот” [186, 15].

Қисмати аввал (What a dreadful noise! – Какой жуткий шум! – Какой ужасный шум! – Чӣ ғалоғулаи ваҳшатангезе!) ва охир (exclaimed Abbot – воскликнула Эббот – бонг зад Эббот)-и чумлаи мазкур аз рӯйи мазмун мувофиқат мекунанд, вале аз рӯйи сохтор дар матни асл каме иштибоҳ мушоҳида карда мешавад. Гарчанде дар варианти тарҷумаи матн ин иштибоҳ аллакай бартараф гардидааст. Пас аз анҷоми чумлаи хитобӣ фикр ба охир мерасад ва чумлаи нав аллакай бо фикри нав шуруъ мешавад, ки ин дар

сохтори ҳарду забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мавқеи якхела дорад, вале дар матни англисӣ ин қоида мавриди истифода қарор нагирифтааст. Дар чунин ҳолат номутобиқатии қисман ба чашм мерасад. Дар қисмати дуёми ҷумлаи матни асл **“it went quite through me!”** ва матнҳои тарҷумавӣ **“Меня всю будто жаром обдало!”** – **“Я до смерти испугалась!”** – **“Ман мурданивор тарсидам!”** мазмунан мувофиқат намекунанд. Ҷумлаи мазкур на маънои асл, балки маънои маҷозӣ дошта, ҳамчун воҳиди фразеологӣ **“маро сӯрох карда гузашид”** тарҷума карда мешавад, ки дар матни тоҷикӣ инъикос наёфтааст. Дар ин қисмати ҷумла номутобиқатии пурра мушоҳида карда мешавад.

Муодилнокии услубӣ гуфта, муодилнокии функционалии ҷузъиётҳои матни асл ва асари тарҷумавиро меноманд, ки баҳри дастрас намудани мутобиқати комили экспрессивии матни асл ва асари тарҷумавӣ равона карда шудааст:

Scarcely dared I answer her; for I feared the next sentence might be rough [187, 20].

Я ответила ей лишь с большим трудом, ожидая услышать злой упрек [184, 11].

Я едва осмелилась ей ответить, опасаясь, как бы за этими словами не последовали более грубые [185].

Ман базӯр ҷуръат карда, посухаи додам, бим доштам, ки баъди чунин нармауханӣ мабодо суханони дуруштро ба забон орад [180, 17].

Мазмуни матни асл ва матни тарҷумавӣ услубан ба ҳамдигар мувофиқат мекунанд. Масалан, дар ҷумлаи матни асл дар қисмати дуёми ҷумла **“for I feared the next sentence might be rough”** ва тарҷумаи он **“ожидая услышать злой упрек”** – **“опасаясь, как бы за этими словами не последовали более грубые”** – **“бим доштам, ки баъди чунин нармауханӣ мабодо суханони дуруштро ба забон орад”** мувофиқати услубиро мушоҳида кардан мумкин аст, чунки ҷумлаҳои мазкур услубан ба ҳам мувофиқ бошанд ҳам, дар онҳо сохтор ба кулӣ фарқ мекунад. Дар ҷумлаи матни асл **“sentence**

might be rough” муодили худро дар шакли “злой упрек” – “за этими словами не последовали более грубые” – “сухани дуруштро ба забон овардан” пайдо намудааст. Агар ба мазмуни ҷумла диққат диҳем, шояд ҷумлаи мазкур дар шакли мукамал маъноӣ зеринро дошта бошад: *ба гӯш дағал расидани сухан*.

Муодилнокии ҳарф ба ҳарф ё синтагматикӣ (текстуальная)– муодилнокии синтагматикии сохтори матн, яъне муодилнокии шаклиро дар назар дорад.

“The servants did not like to offend their young master by taking my part against him, and Mrs. Reed was blind and deaf on the subject” [187, 10].

“Слуги не хотели идти наперекор молодому хозяину, вступившись за меня, а миссис Рид оставалась слепа и глуха” [184, 6].

“Слуги не захотели бы рассердить молодого барина, став на мою сторону, а миссис Рид была в этих случаях слепа и глуха” [185].

“Хидматгорон намехостанд маро ҷонибдорӣ карда, хашими хӯҷаини ҷавонро биоваранд, хонум Рид бошад, дар ҷунин мавридҳо кӯр буду кар” [180, 8].

Дар ҷумлаҳои ғавқ ҳангоми тарҷума диққати махсус ба шакл ва маъноӣ матни асл дода шудааст, чунки матни асл мазмун ва муҳтавои матни тарҷумавиро инъикос карда метавонад ва ҳар як қисмати ҷумлаи матни асл ба матни тарҷумавӣ пурра муодил аст.

Яке аз намудҳои муҳими мутобиқсозии матнӣ асл ба матни тарҷумавӣ ин мутобиқсозии шаклӣ ба шумор меравад, ки мақсади асосӣ дар он ба сохтор ва мазмуни матн дода мешавад. “Дар муодилнокии шаклӣ диққати асосӣ ҳам ба сохтор ва ҳам ба мазмуни матн дода мешавад. Дар раванди ин намуди тарҷума бояд ҷумлаи матни асл ба ҷумлаи матни тарҷумавӣ ва фикр ба фикр мувофиқат кунанд” [148, 78].

Дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ мушкилии асосӣ маҳз дар номутобиқати воҳидҳои луғавӣ бештар ба мушоҳида мерасад. Ба таври дигар гӯем, муодилнокии воҳидҳои луғавӣ мувофиқати комили мафҳумҳоро

дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ифода мекунад ва барои рафъи номутобиқатӣ ва мушкилоти луғавӣ дар тарҷумаи матни асл замина фароҳам меорад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар баъзе мавридҳо мазмуни воҳидҳои луғавии матни асл ба матни тарҷумавӣ мувофиқат намеkunанд. Аз ин рӯ, дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ мутобиқати пурра ё муодилнокии комил дар раванди тарҷума имконнопазир буда, номувофиқати комил ё қисман ба вучуд меояд.

Ҳамин тавр, дар умум се намуди муодилнокиро муайян кардан мумкин аст:

1. **Пурра** –мафҳумҳои ба ҳам муқобил дар ду забон аз рӯйи ҳамаи аломатҳо мувофиқанд;
2. **Қисман** – яъне дар забонҳои матни асл ва матни тарҷумавӣ мафҳумҳои мазкур чузъан ё қисман ба ҳам мувофиқат меkunанд;
3. **Истисно** – дар як забон вучуд дошта, дар дигар забон аломат ва хусусиятҳои иловагӣ дорад ва баръакс [125].

Аслан, дар баъзе мавридҳо ҳангоми тарҷума аз забони матни асл ба забони матни тарҷумавӣ сабабгори асосии номувофиқати воҳидҳои луғавӣ бо ду сабаб рух медиҳад:

- Норасоии мафҳум –яъне (дар матни тарҷумавӣ) вучуд надоштани аломати мазмун ё раванд;
- Норасоии фаҳмиш –яъне вучуд надоштани на аломати мафҳум, балки ҳуди мафҳум дар матни асл ва матни тарҷумавӣ.

Агар воҳидҳои луғавии забони асл ва забони тарҷума аз ҷиҳати сохту маъно ба ҳам монанд ва ё наздик бошанд, пас дар ҷараёни тарҷума муодилнокӣ ба вучуд меояд. Дар сурати мавҷуд набудани чунин монандӣ номувофиқати воҳидҳои луғавӣ ба вучуд меояд В.Н. Комиссаров мафҳуми сатҳ (намуд)-и муодилнокиро чун дараҷаи гуногуни маънои матни асл ва матни тарҷумавӣ маънидод мекунад ва онҳоро ба сатҳҳои гуногун ҷудо менамояд: 1. муодилнокӣ дар сатҳи мақсади гуфтор; 2. муодилнокӣ дар сатҳи

тасвири ҳолат ё вазъияти гуфтор; 3. муодилнокӣ дар сатҳи мулоҳиза; 4. муодилнокӣ дар сатҳи маълумот; 5. муодилнокӣ дар сатҳи аломатҳои забонӣ ва амсоли инҳо [57, 56].

Аммо агар барои ба даст овардани муодилнокӣ меъёрҳои объективӣ интихоб карда шаванд (ин аз таҳлили бартариҳои тарҷума муайян карда мешавад), пас баҳодиҳии натиҷаҳо, яъне танқиди тарҷумаро метавон ба меъёрҳои объективӣ асоснок кард. Барои ин матни тарҷумавиро бо нусхаи асл муқоиса кардан лозим аст. Норасоҳои муайяншуда ба мо имконият медиҳанд, ки меъёрҳои объективиро муайян намоем [3, 263].

Пас аз таҳлили мисолҳои дар боло баррасишуда бармеояд, ки дар тарҷумаи асарҳои бадеӣ мавқеи асосиро мутобиқсозии матни асл ва матни тарҷумавӣ мебозанд, зеро онҳо ҳеҷ гоҳ ба ҳам пурра муодил шуда наметавонанд ва дар раванди тарҷума дар байни баъзе воҳидҳои луғавӣ номувофиқатиҳои ҷузъӣ ва куллиро мушоҳида кардан мумкин аст.

Ҳангоми тарҷума ҳолатҳоро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар баъзе маврид интиқол додани тамоми унсурҳои матни асл имконнопазир аст ва ҳангоми тарҷума барои тарҷумон мушкилии хос эҷод мекунад. Барои муайян намудани меъёрҳои мутобиқатӣ ва номутобиқатиҳои раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ, нақши воҳидҳои луғавӣ хос аст ва ҳангоми тарҷума бояд ҳамаи меъёрҳои матни асл ба асари тарҷумашуда аз ҷиҳати сохтор, мазмуну муҳтаво ва вазифа ба ҳам мувофиқат намоянд, то ки барои ҳалли номувофиқатиҳо заминаи мусоид фароҳам оварда шуда, тарҷумаи мукамал ба даст ояд.

1.4. Баррасии таҳвилоти тарҷумавӣ ҳамчун пайомади номувофиқатиҳои воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ

Дар баробари хусусиятҳои умумӣ миёни забонҳо, дар ҳар як забон махсусиятҳоро низ мушоҳида намудан мумкин аст, ки аз беназирии он шаҳодат медиҳад. Мавҷудияти чунин вижагиҳои хос мутарҷимро водор

месозад, ки дар раванди тарҷума ба матн тағйироту иловаҳо ворид сохта, бо ёрии онҳо гузариши воҳидҳои асло ба воҳидҳои тарҷума амалӣ намояд.

Таҳвили тарҷумавӣ бо мақсади ҳарчи наздиктар сохтани мундариҷаи матни тарҷума бо матни асл ва дуруст интиқол додани муҳтавои матни асл корбод мешавад. Он усули мураккабу душвор буда, аз тарҷумон маҳорати баланди тарҷумониро талаб менамояд. Бино бар аикдаи муҳаққиқи тоҷик А.Ҳ. Наврузов, “тарҷумон дар сурати мавҷуд набудани муодил ва ё номумкин будани корбасти мутобиқатҳои дар луғатҳои дузабона ифодаёфта таҳвили тарҷумавиро истифода менамояд” [81, 8]. Муҳаққиқи тоҷик Қ.А. Зарипов ақидаи А.Ҳ. Наврузовро дар хусуси ин масъала ҷонибдорӣ намудааст. Илова бар ин Қ.А. Зарипов тазаккур медиҳад, ки таҳвили тарҷумавӣ на танҳо дар мавриди мавҷуд набудани муодилҳо ва мувофиқ набудани мутобиқатҳои дар фарҳангҳои дузабона мавҷуда истифода мегардад, балки он, ҳамчунин, ҳангоми мувофиқ набудани сохтори синтаксисии забонҳои асл ва тарҷума истифода мегардад [41, 37].

Таҳвили тарҷумавӣ ҳамчун яке аз омилҳои номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ фаҳмида мешавад ва миёни навъҳои номувофиқатӣ, номувофиқатии таҳвилӣ ҳамчун гурӯҳи алоҳида муайян гардидааст, аз ин рӯ, мо тасмим гирифтем, то дар зербоби мазкур маълумоти мухтасаре роҷеъ ба онҳо пешниҳод намоем.

Дар назария ва амалияи тарҷума таҳвилоти тарҷумавӣ аз тарафи забоншиносону тарҷумашиносон гуногун тасниф шудаанд.

Тарҷумашиноси тоҷик Ҳабиб Аҳрорӣ навъҳои таҳвилро ҳамчун “талаф” ва “бадал” муқаррар намудааст. Тарҷумашиноси тоҷик таснифоти худро бо он асоснок кардааст, ки дар раванди тарҷума баъзе унсурҳои луғавиро ҳарф ба ҳарф тарҷума кардан мумкин нест, то ки онҳо талаф наёбанд ба ҷойи онҳо калима ва ё ибораи дигар кор фармуда мешаванд, “талаф” ногузир аст, “бадал” ёрӣ мерасонад, ба шарте ки “талаф” ҷойи “бадал”-ро касб кунад ва ба рӯҳи асар ҳалал нарасонад [8, 106]. Бояд тазаккур дод, ки талаф ва бадал ҳамчун намудҳои таҳвили луғавӣ ва дастурӣ маҳсуб меёбанд.

Муҳаққиқи тоҷик А.Ҳ. Наврузов таҳвили тарҷумавӣ; луғавӣ, дастурӣ ва луғавӣ-дастуриро пешниҳод намудааст [81, 8] ва он навъҳое, ки тарҷумашинос Ҳабиб Аҳрорӣ пешниҳод намудааст, ба қатори таҳвилоти луғавию дастурӣ дохил намудааст.

Тарҷумашинос Я.И. Ретскер таҳвилоти тарҷумавиро ба ду навъ: таҳвили дастрӣ ва луғавиро нишон додчудо намудаастааст. Таҳвилоти дастурӣ ба сохи дастурии ҷумла таъсир расонида, дар он ҳиссаҳои нутқ ва ё аъзои ҷумла бадал меёбанд. Таҳвилоти луғавӣ бошад, ба маънои воҳидҳои луғавӣ таъсир расонида, ба намудҳои гуногун, аз қабилӣ мушаххасгардонӣ, умумигардонӣ, тафриқаи маъноҳо, тарҷумаи антонимӣ, ҷуброн, ташаккули маъноӣ ва тағйироти кулӣ ҷудо мешавад [101, 72-84].

А.Б. Шевнин ва Н.П. Серов ба таснифоти Я.И. Ретскер пайравӣ карда, таҳвилоти тарҷумавиро ба луғавӣ ва дастурӣ [140, 43] ҷудо намудаанд.

А.М. Фитерман ва Т.Р. Левитская таҳвилоти тарҷумаро ба намудҳои зерин ҷудо намудаанд:

- таҳвилоти дастурӣ;
- таҳвилоти услубӣ;
- таҳвилоти луғавӣ [64, 12-23].

Дар диссертатсияи мазкур мо ба таснифоти пешниҳоднамудаи Я.И. Ретскер, А.Б. Шевнин ва Н.П. Серов таъя карда, дар боби 3-юм низ дар асоси онҳо навъҳои номутобикатии таҳвилиро таҳлил хоҳем кард.

Ҳамин тавр, таҳлили фикру ақидаи забоншиносону тарҷумашиносон нишон дод, ки таҳвилоти тарҷумавӣ дар назарияи ва амалияи тарҷума мухталиф тасниф ёфтаат. Бештари муҳаққиқон ду навъи асосии онро: таҳвили луғавӣ ва дастуриро муқаррар намудаанд.

Бояд гуфт, ки на танҳои низомӣ луғавӣ, балки сарфу наҳви забонҳо мухталиф буда, сарфи назар аз хусусиятҳои умумӣ, дорои вижагиҳои хос низ мебошанд. Аз ин рӯ, дар раванди тарҷума мутарҷим бо мақсади мутобик намудани матни асл ба меъёрҳои забони тарҷума ба таркибу сохти он

тағйирот ворид менамояд. Ин гуна тағйирёбӣ дар назария ва амалияи тарҷума ҳамчун таҳвилоти дастурии тарҷума маъмул мебошад.

Азнавсозии ҷумла (тағйир додани сохтори он) ва бадал дар сатҳи синтаксис ва морфология ба қатори таҳвили дастурӣ шомил мебошанд.

Дар азнавсозии ҷумла – навъи таҳвили тарҷумавӣ тартиби унсурҳои забонии матни асл, аз қабилӣ калима, ибора, ҷузъҳои ҷумлаи мураккаб ва ҷумлаҳои мустақил дар матни тарҷума иваз меёбанд:

“- *Ere long, Adele's little foot was heard to trip across the hall*” [187, 212]. – “Вскоре слышались легкие шаги Адели – **она** бежала вприпрыжку через прихожую” [184, 79]. – “Вскоре **мы действительно** слышали в холле детские шаги Адели” [185]. – “Ба зудӣ **мо воқеан** дар толор **шарфаи** қадаммонии кӯдакони Аделро шунидем” [186, 137].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар мисоли боло ҳангоми интиқоли ҷумлаи асл мутарҷимон сохти ҷумларо пурра иваз намудаанд, ки дар натиҷа тартиби унсурҳои забонии матни асл ба кулӣ тағйир ёфтаанд. Дар мисоли ҷавоб азнавсозии ҷумла ба илова ва қоғиши як қатор воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои асл ва тарҷума оварда расонидааст.

Тартиби калима дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ гуногун мебошад, ки ин тафовут ба азнавсозии ҷумла ҳангоми тарҷума оварда мерасонад. Аз рӯйи қоида, дар ҷумлаҳои забони англисӣ пуркунанда пас аз хабар мавқеъ мегирад, аммо дар забони тоҷикӣ мавқеи хабар дар охири ҷумла, пас аз дигар аъзои ҷумла мебошад, яъне пуркунандаи ҷумла дар забони тоҷикӣ пеш аз хабар ҷой дорад:

“*My Spring is gone, however, but it has **left me that French floweret** on my hands, which, in some moods, I would fain be rid of*” [187, 213]. – “Однако моя весна миновала, **оставив** на моих руках **сей французский цветочек**, от которого порой в дурном расположении духа я был бы рад избавиться” [184, 79]. – “Моя весна прошла, но она **оставила** мне **этот французский цветочек**, от которого в иные минуты мне очень хотелось бы отделаться”

[185]. – “Баҳорам синарӣ гашт, вале ҳамин гулаки фаронсавиро ба ёдгор гузошт, ки аз вай баъзан меҳоҳам гурезам” [186, 137].

Мавриди зикр аст, ки тартиби калима дар забони англисӣ ба тартиби калима дар забони русӣ монанд мебошад, аз ин рӯ, ҳолати болозикр дар тарҷума аз забони англисӣ ба забони русӣ кам ба назар мерасад.

Бадал дар тарҷума ҳамчун таҳвили луғавӣ-дастурӣ маъмул аст. Бадал аз тағйир ёфтани воҳидҳои дастурии забони асл иборат мебошад. Ҳангоми корбасти он як ҳиссаи нутқ бо ҳиссаҳои нутқи дигар, аъзои ҷумла бо аъзои ҷумлаи дигар ва амсоли онҳо иваз карда мешаванд:

“...While **she** played with Pilot and her shuttlecock, **he** asked me to walk up and down a long beech avenue within sight of **her**” [187, 214]. – “пока **она** играла то с Лоцманом, то подбрасывала волан, начал прогуливаться со мной взад и вперед по длинной буковой аллее, так что **я могла** следить за моей воспитанницей” [184, 79]. – “пока **она** играла в волан и забавлялась с Пилотом, **он** предложил мне погулять по длинной буковой аллее, откуда **мы могли** наблюдать за девочкой” [185]. – ҳангоме ки **Адел** бо тўбчаи худ бозӣ кардаву саргарми Пилот буд, **хучаин** пешниҳод намуд, каме дар кўчабоги олашҳо, ки аз он ҷо ба **кудак** назар кардан мумкин буд, қадам занам [186, 137].

Дар ҷумлаи мазкур бадали ҳиссаҳои нутқ ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба русӣ танҳо дар як маврид ба назар мерасад. Мутарҷимони рус ҷонишини шахсиро, ки дар ҷумла ба вазифаи пурқунанда дар шакли “**her**” омадааст, ба исми ҷинси “**воспитанница**” – “**тарбиягиранда**” ва “**девочка**” – “**духтарча**” иваз намудаанд. Аммо мутарҷими тоҷик бошад, бадалро дар се маврид истифода намудааст. Ё ҷонишини шахсии “**she**”-ро, ки ба забони русӣ ҳамчун “**она**” тарҷума шудааст, бо исми хоси “**Адел**” дар асоси контекст иваз намудааст. Ҳамчунин, бо назардошти контекст ҷонишини англисии “**he**” – “**ӯ**” (мард) ҳамчун исми ҷинси “**хучаин**” тарҷума гардидааст. Дар тарҷумаи И. Гурова коҳиши ҷонишини шахсии “**he**” – “**он**” дида мешавад. Новобаста аз забони миёнарав будани забони русӣ, махсусан,

тарҷумаи В. Станевич ҳангоми тарҷумаи асар ба забони тоҷикӣ таҳвилоти тарҷумавии истифодаи мутарҷимон аз ҳам фарқ мекунад. Аз ҷумла, дар мисоли ғавқ мутарҷими рус барои интиқоли ҷонишини **“her”** калимаи **“девушка”**-ро истифода бурда бошад, пас тарҷумони тоҷик дар ин маврид миёни забони англисӣ ва тоҷикӣ дар тарҷумаи **“her”** аз бадал ва миёни забони русӣ ва тоҷикӣ умумикунониро истифода намуда, вожаи **“девушка”**-ро ҳамчун **“кӯдак”** тарҷума намудааст.

Дар раванди тарҷума бадал бо мақсади обуранг додан ва муассиртар гардонидани порчаи матн аз ҷониби мутарҷимон истифода мегардад:

- *This room was **chill**, because it seldom had a fire; it was silent, because remote from the nursery and kitchen; solemn, because it was known to be so seldom entered. [187, 17]. – В комнате **царил холод**, так как в ней редко топили камин; там стояла **мертвая тишина**, так как она находилась далеко от кухни и детской, и она казалась мрачной, так как туда редко кто-нибудь входил [184, 8]. – В комнате **стоял промозглый холод**, оттого что ее редко топили, в ней царило безмолвие, оттого что она была удалена от детской и кухни; в ней было жутко, оттого что в нее, как я уже говорила, редко заглядывали люди [185]. – Хонаро **сардии рутубатнок фаро гирифта буд**, чунки онро аҳён-аҳён гарм мекунониданд, дар он хомӯшӣ ҳукмфармост [186, 12].*

Дар ҷумлаи болозикр ибораи **“was chill”** – **“было холодно”** – **“сард буд”** иваз гардидааст. Мутарҷимон барои ба вучуд оварданаи тобишҳои нави эҳсосотӣ дар асари тарҷумашуда феъли **“to be”** – **“быть”** – **“будан”**-ро дар забони русӣ бо феълҳои **“царить”, “стоять”** ва дар забони тоҷикӣ бо феъли **“фаро гирифта”** интиқол додаанд. Инчунин, тарҷумони рус В. Станевич сифати **“chill”** – *coldness, especially a moderate but uncomfortably penetrating coldness* [таҳтул. сардӣ, махсусан сардии мӯътадил, вале нороҳаткунанда] [178]-ро тавзеҳ дода, ҳамчун **“промозглый холод”** тарҷума намудааст, ки дар асоси он дар забони тоҷикӣ низ калимаи мазкур дар шакли ибораи **“сардии рутубатнок”** интиқол ёфтааст. Ҳамчунин, тарҷумони рус И. Гурова калимаи

“*silent*” – “*тихий*” – “*хомӯш*”-ро бо ибораи “*мертвая тишина*” тарчума намудааст, ки ба матни тарчума обуранги дигар мебахшад. Ҳамин тавр, дар асоси контекст мутарҷимон бо ёрии истиора ба ифодаи бештари фазо дар ҳуҷраи кӯдакони муҷозотшуда ноил мегарданд, ки ҳеҷ вачҳ он барои муддати тӯлонӣ зистан омода нагардидааст.

Таҳвили луғавӣ дур шудан аз мутобиқати луғавӣ [61, 180] мебошад. Дар назария ва амалия тарчума навъҳои гуногуни таҳвили луғавӣ пешниҳод гардидааст. Новобаста аз мухталифии миқдори таҳвилоти луғавии тарчума дар назария ва амалия тарчума ҳафт навъи асосии он муқаррар гардидааст.

Мушаххасгардонӣ – навъи таҳвили луғавиест, ки аз иваз намудани воҳидҳои луғавии дорои маънои васеътар дар забони асл бо калима ва ибораҳои дорои маънои маҳдудтар дар забони тарчума иборат мебошад, яъне мушаххасгардонӣ таҳвили луғавие мебошад, ки дар он мафҳуми кулл бо мафҳуми ҷузъ ва мафҳуми умумӣ бо мафҳуми мушаххас интиқол дода мешавад [53, 42].

Мушаххасгардонӣ дар навбати худ ба мушаххасгардонии забонӣ ва контекстӣ [9, 210] ҷудо мешавад. Дар мушаххасгардонии забонӣ бино бар тафовути сохтори забони асл ва тарчума калимаи дорои маънои васеъ бо калимаи дорои маънои тангтар иваз карда мешавад. Инчунин, дар сурати мавҷуд набудани воҳиди луғавии маънои васеъдор дар забони тарчума ба мисли воҳиди луғавии забони асл мушаххасгардонии забонӣ қорбаст мешавад.:

*It is nine o'clock: what **are you about**, Miss Eyre, to let Adele sit up so long? [187, 193]. – —Девять часов! О чем **вы думаете**, мисс Эйр? Адели давно пора спать [184, 71]. – Уже девять часов. О чем **вы думаете**, мисс Эйр? Адели давно пора спать [185]. – Аллакай соат нӯҳ шуд. Чӣ ба ҳаёл фуру рафтед, духтархонум Эйр? Адел бояд кайҳо меҳобид [186, 124].*

Дар мисоли боло таҳвили мушаххасгардонии воҳидҳои луғавии забони англисӣ дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ возеҳ инъикос ёфтааст. Дар он ибораи “*to be about/to be about to do something*” – *to be at the point of doing something*

[182] – [тахтул. дар ҳоли иҷрои коре будан]/ *to be **going** to do something very soon* [173] – [тахтул. ба зудӣ ба коре машғул шудан] мушаххас гардида, ҳамчун “*думать*” – “*ба хаёл фуру рафтан*” тарҷума шудааст.

Мушаххасгардонии контекстӣ бошад, дар доираи контексти муайян амалӣ мегардад. Агар тарҷумон хоҳад, ки ягон калима ва ё ибораи забони аслиро барои мутобиқ сохтан ба меъёрҳои забони тарҷума ё бо мақсади ноил гаштан ба образнокии бештар мушаххас гардонад, пас дар ин маврид мушаххасгардонии контекстӣ корбурд мешавад.

Умумигардонӣ муқобили мушаххасгардонӣ мебошад. Дар он мафҳуми мушаххас бо мафҳуми умумӣ тахвил дода мешавад. Умумигардонӣ бадали калимаи дорои маънои мушаххас бо калимаи дорои маънои умумӣ мебошад, ки барои соҳибони забони тарҷума возеҳтар аст [9, 129]:

*“And though I don’t comprehend how it is, I perceive you have acquired a degree of regard for that foolish little **child** Adele, too; and even for simple dame Fairfax?”* [187, 380]. – “И хотя я не в состоянии этого понять, но, как я замечаяю, вы привязались и к глупенькой Адели, и даже к простодушной старушке Фэрфакс?” [184, 71]. – “И кроме того, не знаю каким образом, но вы привыкли к этому легкомысленному **существу**, к маленькой Адели. И даже к простодушной миссис Фэйрфакс” [185]. – “Ва инчунин, намедонам, чӣ гуна, вале шумо ба ин **мавҷуди** хурдакаки сабукфигр Адел ва ҳатто хонум Фэйрфакси соддадил одат кардед” [186, 245].

Дар ҷумлаи мазкур мутарҷими рус В. Станевич калимаи англисии “**child**”-ро бо вожаи “**существо**” – “живой организм, живая особь, животное, человек” [167] интиқол додааст, яъне мафҳуми мушаххас бо мафҳуми умумӣ иваз гардидааст. Чунин тахвилро дар назария ва амалия тарҷума умумигардонӣ меноманд. Дар тарҷумаи тоҷикӣ низ умумигардонӣ ба назар мерасад. Мутарҷим низ дар интиқоли мафҳуми мушаххаси “**child**” мафҳуми умумии “**мавҷуд**” – *вучуддошта, ҳар чизе ки вучуд дорад, махлуқ, офаридашуда* [166]-ро истифода намудааст. Дар тарҷумаи И. Гурова бошад, коҳиши вожаи мазкур ба назар мерасад.

Тафовут дар сохти чумла ба илова намудани як қатор воҳидҳои луғавӣ дар забони тарҷума мусоидат менамояд. Азбаски як қатор ҷумлаҳои забони англисӣ мухтасар ифода меёбанд, ин аст, ки муфасссалтар баён намудани онҳо дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ илованамоиро талаб мекунад:

“We lived better too” [187, 117]. – “... да и жилось нам лучше” [184, 43]. – “Условия нашей жизни тоже стали лучше” [185]. – “Шароити зиндагиямон ҳам беҳтар гаист” [186, 74].

Дар ҷумлаи мазкур дар натиҷаи бадали феъли **“to live” – “жить” – “зиндагӣ кардан”** бо исми **“жизнь” – “зиндагӣ”**, илова намудани калимаи **“условие” – “шароит”** ба назар мерасад. Ҳолати мазкур дар тарҷумаи мутарцими рус И. Гурова дида намешавад.

Илованамоӣ ба мисли дигар таҳвилоти луғавӣ бо мақсади муассирӣ ва ҷозибанокии гуфтор дар раванди тарҷума истифода мегардад:

“Mr. Brocklehurst and his family never came near Lowood now” [187, 117]. – Мистер Броклхерст и его семейство теперь не навещали Ловуд [184]. – Ни мистер Брокльхерст, ни его семейство не решались даже приблизиться к Ловуду [185]. – На ҷаноби Броклхерс, на аҳли хонадонаш барои ба Ловуд ҳатто наздик шудан, ҷуръат намекарданд [186, 74].

Дар ҷумлаи фавқ барои образнок баён намудани мақсади муаллиф мутарцимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ибораи **“не решались даже” – “ҳатто ҷуръат намекарданд”**-ро илова намудаанд. Тарҷумони дигари рус И. Гурова бошад, аз тарҷумаи антонимӣ истифода намуда, ибораи феълии **“to come near” – “приближаться”, “наздик омадан”**-ро ҳамчун **“не навещать”** тарҷума намудааст. Дар тарҷумаи матнҳои бадеӣ усули интихобнамудаи мутарцимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар бештар мувофиқ мебошад.

Коҳиш баръакси илованамоӣ мебошад. Л.С. Бархударов қайд менамояд, ки **“ҳангоми тарҷума калимаҳое коҳиш меёбанд, ки аз ҷиҳати маъно зиёдатӣ мебошанд”** [10, 226], яъне дар сурати аз ҷиҳати маъно зиёдатӣ будани калима тарҷумон метавонад онро дар раванди тарҷума интиқол надихад:

'I believe; I have faith: I am going to God.' [187, 123]. – *Я верую, и в вере я тверда: я ухажу к Богу* [184, 45]. – *Я верю и надеюсь: я иду к богу* [185]. – *Ман бовар ва умед дорам, ки ба назди худо меравам* [186, 78].

Дар мисоли фавқ, бинобар сабаби барзиёдии чонишини шахсии **I – я – ман** дар забони русӣ як маротиба ва дар забони тоҷикӣ ду маротиба коҳиш ёфтааст. Дар тарҷумаи И. Гурова бошад, он коҳиш наёфтааст, зеро дар тарҷумаи ӯ тағйироти куллӣ дар ҷумла ва илова гардидани воҳидҳои луғавӣ ба амал омадааст. Мутарҷим ҷумлаи *“I have faith”*-ро ба кулли тағйир дода ҳамчун *“в вере я тверда”* тарҷума намуда, ду ҷумлаи содаро ба як ҷумла мураккаби пайваст табдил додааст. Бо мақсади мутобиқ сохтани оҳанги ҷумла ва нигоҳ доштани робитаи мантиқии ҷумлаҳо пайвандаки пайвасткунандаи **“и”** – **“ва”**-ро илова намудааст.

Усули инкишофи маъноӣ низ ҳамчун навъи таҳвили луғавӣ муайян шудааст, ки он аз тағйир додани муодили калимаи матни асл бо калимаи дигар и аз ҷиҳати маъно мувофиқ иборат мебошад, яъне дар ин раванд на муодили воҳиди луғавии аслӣ дар забони тарҷума, балки маънои он ё воҳиди дигаре истеъмол мешавад, ки маънои воҳиди аслиро ифода менамояд.

Ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқи ҳар як забон ба се категория: ашё, раванд ва аломат ҷудо карда мешаванд. Дар сурати иваз намудани ашё бо аломати он, раванд бо ашё, аломат бо ашё ё раванд ва амсоли инҳо инкишофи маъноӣ ба амал меояд. Зери мафҳуми раванд – амал ё ҳолат фаҳмида мешавад [41, 55].

Иваз намудани воҳиди луғавии аслӣ бо муқобили он дар раванди тарҷума ҳамчун тарҷумаи антонимӣ маъмул мебошад. Дар қорбасти тарҷумаи антонимӣ мутарҷим мундариҷаи матни аслро ба назар гирифта, муқобили калимаву ибораи аслро истифода мебарад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки тарҷумаи антонимӣ ҳам дар раванди тарҷумаи сохторҳои дастурӣ ва ҳам калимаҳои алоҳида қорбурд мешавад.

Ҳамин тавр, тарҷумаи антонимӣ чунин навъи таҳвили тарҷумавиест, ки дар он калимаи дорои маънои мусбат ба манфӣ иваз карда шудааст:

*“Can I not get so much of my own will? Is not the thing **feasible**? Yes – yes — the end is not so difficult...”* [187, 131]. – *“Так **разве** я не могу осуществить своего желания? **Ведь** оно достижимо? Да-да! Цель не столь уж трудная....”* [184, 48]. – *“Неужели я даже этого не смогу добиться? Разве мое желание **невыполнимо**? **Нет, нет**, это в конце концов вовсе не так трудно...”* [185]. – *Наход ҳамин ҳам ба ман муяссар нагардад? Оё ин хоҳиши ман **ичронопазир** мебошад? **Не, не**, ахиран ин на он қадар душвор аст...* [186, 83].

Дар интиқоли ҷумлаи болозикр тарҷумаи антонимӣ аз ҷониби мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар истифода гардида, вожаи **“feasible”** – **“выполнимо”** – **“имконпазир”** ҳамчун **“невыполнимо”** – **“имконнопазир”** ва калимаи **“Yes”** – **“Да”** – **“Бале”** чун **“Нет”** – **“Не”** тарҷума шудаанд. И. Гурова таркиби синтаксисиро иваз намуда, баъзе воҳидҳои луғавиро интиқол надодааст. Калимаҳо **“разве”** – **“магар”** ва **“ведь”** – **“охир”** дар забони русӣ дар тарҷумаи И. Гурова илова гардидааст. Мутарҷим дар интиқоли ҷумлаи *“Is **not** the thing **feasible**?”* – *“**Ведь** оно **достижимо**?”* тарҷумаи антонимӣ истифода намудааст.

Забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дорои низоми воҳидҳои луғавии мухталиф мебошанд, аз ин рӯ, дар раванди тарҷума ҳолатҳои ба кулӣ тағйир ёфтани ҷумлаи асл дар забони тарҷума мушоҳида мегардад. Зери мафҳуми “тағйири куллии ҷумла” тасҳеҳи ҳамаи воҳидҳои луғавии ҷумлаи асл ва ё миқдори бештари онҳо фаҳмида мешавад.:

Did ever anybody see such a picture of passion!’ [187, 12]. – *Просто невообразимо, до чего она разъярилась!* [184, 7]. – *Этакая злоба у девочки!* [185]. – *Аҷаб қаҳре дорад духтарак!* [186, 9]

Дар ин ҷумла тағйироти кулӣ дар натиҷаи таҳвилоти гуногуни тарҷумонӣ, аз қабилӣ коҳиш, илова ва мушаххасгардонӣ, ба амал омадааст. Дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ коҳиши қисмати ҷумла, *“Did ever anybody see”* – *“Кто-нибудь когда-нибудь видел”* – *“Оё ягон кас дидааст”* ва вожаи **“a picture”** – **“картина”**, **“манзара”** ба назар мерасад. Таҳвили илованамоӣ

аз тарафи мутарчимон мухталиф сурат гирифтааст. Тарчумон И. Гурова бо мақсади фасохату возеҳӣ бахшидан ба нутқ *“Просто невообразимо” – “Ин тасаввурнопазир аст”* ва мутобиқ сохтани ҷумла ба меъёрҳои забони русӣ ҷонишини шахсии *“она” – “ӯ”* ва зарфи *“до чего” – “то чӣ андоза”*-ро илова намудааст. Дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар исми маънии *“passion – a very powerful feeling, for example of love, hate, anger, or other emotion” – таҳтул*. “эҳсоси хеле қавӣ, ба мисли муҳаббат, нафрат, ҳашм ё эҳсосоти дигар”-ро мушаххас гардонида ҳамчун *“злоба” – “қаҳр”* тарҷума намуда, ба ҷумла исми *“девочка” – “духтарак”*-ро ҳамроҳ намудаанд. Аз ин ҷо бармеояд, ки тағйироти куллии ҷумла ҳангоми тарҷума дар натиҷаи истифодаи навъҳои гуногуни таҳвили тарҷумавӣ сурат мегирад.

Бояд гуфт, ки роҳи ягонаи интиқол додани баъзе хусусиятҳои забони англисӣ ин ҷуброннамоӣ маҳсуб меёбад. 2 Ҷуброннамоӣ – яке аз усулҳои таҳвили тарҷумавии луғавӣ-грамматикӣ мебошад. Мақсади истифода намудани ҷуброннамоӣ аз мукамалнамоии лаҳзаҳое иборат мебошад, ки бинобар тафовутҳои забонӣ дар забони мавриди ҳадаф интиқоли пурраи онҳо ғайриимкон аст. Илова бар ин, ҷуброннамоӣ метавонад дар ҷойи калимаи тарҷумашуда дар матн мувофиқат накунад, балки дар мавқеи дигар ҷойгир бошад.

*You must have become in some degree attached to the house, – you, who have an eye for natural beauties, and a good deal of the **organ of Adhesiveness?** [187, 380] – “Вероятно, вы его полюбили? Вы, с вашим умением воспринимать красоту Природы и вашей солидной шишкой, **знаменующей силу привязанностей**” [184, 140]. – “Вы, наверное, все-таки успели привыкнуть к этому дому? Особенно вы, кто так чувствует красоту природы и так умеет привязываться” [185]. – Шумо аз рӯи гап аллакай ба ин хона одат кардед? Махсусан, шумо, дигар кӣ зебоиро чунин ҳис мекунад ва ба он ин хел **дил мебандад** [186, 245].*

Дар ҷумлаи болозикр тарҷумони рус И. Гурова дар тарҷума таҳвили ҷуброннамоӣ ва илованамоиро дар якҷоягӣ истифода намудааст. И. Гурова

барои тарҷумаи ибораи чаноби Рочестер *“organ of Adhesiveness”*, ибораи *“солидная шишка” – “калоншавандаи мӯътабар”-ро* илова намудааст. Ибораи *“organ of Adhesiveness”* аз калимаҳои *“organ” – a part of the body of a person, animal, or plant that performs a special job* [173] – тахтул. узви бадани одам, ҳайвон ё растанӣ, ки вазифаи махсусро иҷро мекунад ва *“adhesiveness” = “adhesion” – the ability to stick* [173] – тахтул. қобилияти часпидан таркиб ёфта, ибораи фразеологии *“to have a good deal of the organ of Adhesiveness”* нисбати нафароне гуфта мешавад, ки ба мардум ва ҷойҳо тез меҳр пайдо мекунад, дил мебанданд. Дар тарҷумаи В. Станевич ҳангоми интиқоли ҷумлаи дорои ибораи фразеологӣ коҳиши баъзе воҳидҳои луғавӣ ба назар мерасанд: *“уметь привязываться” – “дил баста тавонистан”*. Маҳз, ибораи *“знаменующей силу привязанностей”* дар тарҷумаи И. Гурова тавассути ҷуброннамоӣ бо мақсади мукамал намудани услуби муаллиф дар асари тарҷума қорбасти шудааст.

Ҳамин тавр, дар раванди тарҷума ҳар як тарҷумон сайъ мекунад, ки ба тарҷумаи мукамал ноил шуда, мутобиқатҳои воҳидҳои луғавии матни аслро дар забони тарҷума барои пурра ва дақиқ интиқол додани муҳтавои матни асл ҳарчӣ зиёдтар қорбасти намояд. Ҳамчунин, тарҷумон кӯшиш мекунад, ки воситаҳои тасвири бадеиро дар матни тарҷума ҳифз кунад, то нутқи ӯ бофасоҳат бошад. Раванди тарҷума бидуни қорбасти таҳвилоти тарҷумавӣ имконнопазир мебошад, ҳатто ҳангоми сурат гирифтани тарҷума миёни ду забони ба ҳам хеле наздик тағйироти сохторию маъноӣ ба амал меояд. Ҳангоми қор бо таҳвилоти тарҷумавӣ тарҷумон бояд боэҳтиёт бошад, то ба услуби муаллиф зарар нарасонида, муҳтавои матнро коста нагардонад ва, ҳамчунин, мақсади муаллифро пурра дар забони тарҷума баён намояд. Хулоса, истифодаи таҳвилоти тарҷумавӣ ҳангоми тарҷума, хусусан, тарҷумаи бадеӣ падидаи маъмул аст.

Хулосаи боби якум

Ҳамин тавр, дар боби мазкур асосҳои назариявии номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума баррасӣ гардидааст. Дар раванди таҳлили номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ бо мафҳумҳои “мукаммалӣ” ва “муодилнокӣ” дучор омадан мумкин аст.

Дар тарҷумашиносӣ мутобиқати воҳидҳои луғавӣ аз рӯйи маъно ва шакл ба се навъ: муодилҳои пурра, муодилҳои қисман ва ё нопурра тақсим шудаанд. Ҳамчунин, воҳидҳои луғавии бемуодил низ дар раванди тарҷума миёни ду забон ба назар меравад.

Таҳвилоти тарҷумавӣ яке аз омилҳои ба вуҷуд омадани номутобиқатӣ дар тарҷума маҳсуб меёбад. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забони асл ва тарҷума боиси зиёд гаштани андозаи матни тарҷума мегардад. Омилҳои номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ва маълумоти миёни матни асл ва матни тарҷума гуногун мебошанд. Ба қатори омилҳои асосии номутобиқатӣ миёни матни асл ва тарҷума тафовут дар сохтори забон, тафриқаи фарҳангӣ ва номутобиқатии шаклҳои жанрӣ ва услубии забонҳои асл ва тарҷума, воҳидҳои бемуодил, меъёрҳои дастурии забони асл ва тарҷумаро дохил намудан мумкин аст. Тафовути мавҷуда боиси мураккаб ва душвор гаштани тарҷума мегардад, ки дар натиҷа ба номутобиқатӣ дар тарҷума оварда мерасонад.

БОБИ 2. НОМУВОФИҚАТӢ ДАР ТАРҶУМАИ ВОҲИДӢОИ ЛУҒАВӢ: МУШКИЛОТИ МУОДИЛНОКӢ ВА БЕМУОДИЛӢ ДАР ЗАБОНӢОИ АНГЛИСӢ, РУСӢ ВА ТОҶИКӢ

2.1. Мушкилоти муодилнокӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ

Барои муайян намудани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ миёни матни асл ва тарҷума, пеш аз ҳама, бояд роҷеъ ба дараҷаҳои мутобиқатии воҳидҳои луғавии забонҳои асл ва тарҷума ва навъҳои онҳо маълумот дод.

Дараҷаҳои мутобиқатии воҳидҳои луғавии забонҳои асл ва тарҷума аз ҷониби олимони соҳаи тарҷума мухталиф нишон дода шудааст. Аз ҷумла, И.А. Стернин мутобиқати байнизабониро ба се гурӯҳ тақсим кардааст: 1. Мутобиқати калима бо калима (хаттӣ), 2. Мутобиқати калима бо ибора (векторӣ), 3. Лакунаҳо – воҳидҳои бемуодил [117, 35].

Қайд кардан ба маврид аст, ки ба ҷуз аз навъҳои пешниҳоднамудаи И.А. Стернин мутобиқати байнизабонӣ дар сатҳи ибора бо ибора ва ибора бо калимаро низ мушоҳида намудан мумкин аст. Ғайр аз ин, ба қатори воҳидҳои луғавии бемуодил на танҳо лакунаҳо, балки реалияҳо, исмҳои хос, воҳидҳои фразеологӣ, экзотизмҳо низ дохил мешаванд.

Дар таснифоти мутобиқатҳои луғавӣ В.С. Виноградов як қатор меъёру хусусиятҳоро ба назар гирифта, онҳоро ба муодили пурра, нопурра (қисман) ва бемуодил [23, 74] ва мутобиқатҳои эквивокабулӣ (эквивразрядӣ, ғайриэквивразрядӣ) ва ғайриэквивокабулӣ [23, 81], муродифҳои байнизабонӣ ва мутобиқатҳои окказионалӣ [23, 90] тасниф кардааст.

Агар тарҷумашинос В.С. Виноградов мутобиқатҳои байнизабониро бо назардошти шакл, маъно, ҳаҷм ва раванди тарҷума гурӯҳбандӣ намуда бошад, пас Я.И. Ретскер дар таснифоти онҳо танҳо мутобиқати маъноии воҳидҳои луғавиро ба назар гирифтааст.

Дар аввал мутобиқати воҳидҳои луғавӣ миёни забони асл ва забони тарҷума аз ҷонибини Я.И. Ретскер ба се намуд: муодилҳо, монандиҳо (ё мутобиқатҳои вариантӣ) ва бадали мувофиқ [100, 165] ҷудо шуда буд. Бояд

гуфт, ки муодилҳо ва монандиҳо, ҳақиқатан, дараҷаи мутобиқати воҳидҳои луғавии ду забонро нишон дода, навъи мутобиқати воҳидҳои луғавӣ маҳсуб меёбанд. Бадали мувофиқ ба ҳеҷ вачҳ ба қатори навъҳои мутобиқати воҳидҳои луғавӣ шомил шуда наметавонад, зеро он танҳо усули тарҷума буда, аз иваз намудни воҳидҳои луғавӣ иборат мебошад. Тарҷумашиноси рус А.Д. Швейтсер низ бадали мувофиқро “ба техникаи раванди тарҷума” [137] дохил намудааст.

Дар таҳқиқоти минбаъдаи худ Я.И. Ретскер таснифоти худро тақмил дода, мутобиқати воҳидҳои луғавиро ба муодилҳо ва мутобиқатҳои вариантӣ [104, 47] тасниф кардааст.

Муҳаққиқи тоҷик С.Р. Кесамирова дараҷаҳои мутобиқати воҳидҳои луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисиро таҳқиқ намуда, онҳоро ҳамчун муодилнокии байнизабонии калима ба калима, мутобиқати калима бо ибора, мутобиқати калима бо калима, ибора, мутобиқати ибора бо ибора [47, 66] ҷудо намудааст. Лозим ба ёдоварист, ки мутобиқати калима бо ибораро забоншиноси рус И.А. Стернин чун мутобиқатҳои векторӣ номгузорӣ кардааст [117, 41-42].

Бояд гуфт, ки дар раванди таҳқиқи номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума, ба ҷуз аз мутобиқатӣ, бо мафҳуми “муодилнокӣ” метавон дучор омад.

Забоншинос ва тарҷумашиноси рус Я.И. Ретскер муодилҳои байнизабониро ба чор навъ ҷудо намудааст:

- муодилҳои пурра;
- муодилҳои нопурра;
- муодилҳои мутлақ;
- муодилҳои нисбӣ [102, 15-16].

Воҳидҳои луғавии забони асл ва забони тарҷума, ки аз ҷиҳати мазмун пурра мутобиқ мебошанд, муодилҳои пурра мебошанд, яъне калимаҳое, ки як маъно доранд ва муодили мукаммали худро дар дигар забонҳо пайдо мекунанд [47, 67].

Агар воҳидҳои луғавии забони асл дар забони тарҷума дорои маъноҳои гуногун бошанд ва дар фарҳангҳои дузабона якҷанд воҳиди луғавӣ барои тарҷумаи онҳо нишон дода шуда бошад, пас он маъно, ки дар раванди тарҷумаи матн истеъмол мегардад, муодили нопурра ва ё қисмани воҳиди асл ба шумор меравад.

Мутобиқати воҳидҳои луғавии забони асл ва тарҷума на танҳо аз ҷиҳати сохт ва маъно, балки аз ҷиҳати усул низ муайян карда мешаванд. Мутобиқати воҳидҳои луғавии забони асл ва тарҷума аз ҷиҳати маъно ва усул, муодилҳои мутлақи байнизабониро ташкил медиҳанд. Муҳаққиқи тоҷик С.Р. Кесамирова муодилҳои мутлақро ҳамчун воҳидҳои луғавие шарҳ додааст, ки онҳо на танҳо дар умум як мафҳуми том, балки аз ҷиҳати услуб низ мутобиқати худро доранд [47, 69].

Таҳлили мулоҳизаҳои олимони соҳаи тарҷума нишон дод, ки дар назария ва амалияи тарҷума таснифоти мутобиқатҳои байнизабонӣ гуногун буда, ҳангоми гурӯҳбандии онҳо тарҷумашиносон хусусиятҳои мухталифи онҳоро ба назар гирифтаанд. Дар диссертатсияи худ мо ба таснифоти пешниҳоднамудаи В.С. Виноградов пайравӣ намуда, мутобиқатҳои байнизабониро аз рӯи маъно ҳамчун муодилҳои пурра, нопурра ва бемуодил муайян менамоем.

Дар раванди тарҷума аз як забон ба забони дигар воҳидҳои луғавиеро дучор омадан мумкин аст, ки ҳам аз ҷиҳати маъно ва ҳам аз ҷиҳати шакл ба ҳам мутобиқат мекунанд. Ин гуна воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумашиносӣ ҳамчун воҳидҳои луғавии муодил маъмул мебошанд. Одатан дар воҳидҳои луғавии муодил тобишҳои миллию фарҳангӣ таҷассум наёфта, маънои онҳоро дар асоси контекст ба осонӣ муайян кардан мумкин аст. Забоншиносони рус Е.М. Верещагин ва В.Г. Костомаров низ воҳидҳои луғавии муодилро ҳамчун калимаҳое муайян кардаанд, ки “мафҳумҳои луғавии онҳо байнизабонӣ буда, ба осонӣ тарҷума ва худ карда мешаванд” [21, 56]. Ҳамин тавр, тарҷумаи воҳидҳои луғавии муодил нисбат ба дигар навъи воҳидҳои луғавӣ осонтар буда, дар интиқоли онҳо мутарҷим

душвориҳои зиёдеро эҳсос намекунад, зеро воҳидҳои луғавии муодил маъноӣ асли дошта, дар онҳо тобишҳои маҷозӣ ва ё миллию фарҳанги инъикос наёфтаанд.:

*“Bessie had now **finished dusting and tidying** the room, and having **washed her hands**, she opened a certain little drawer, **full of splendid shreds of silk and satin**, and began making a new bonnet for Georgiana’s doll”* [187, 15]. – *“Кончив **прибирать комнату и вытирать пыль**, Бесси **вымыла руки**, открыла некий ящичек, **полный** чудесных **шелковых и атласных лоскутков**, и занялась изготовлением **новой шляпки** для **куклы Джорджианы**”* [184, 12]. – *“Бесси **кончила вытирать пыль и прибирать комнату**, **вымыла руки** и, открыв в **комоде** ящичек, **полный** красивых **шелковых и атласных лоскутков**, принялась мастерить **новую шляпку** для **куклы Джорджианы**”* [185]. – *Бесси **гардрӯбӣ** ва **батартибдарории хонаро** анҷом бахшида, **дастонаширо шуст**, **қуттии андаруни либосчевонро**, ки **пур аз матоъпораҳои зебои абрешиму атлас** буд, **кушода**, **барои ба зочаи Ҷорҷиана кӯлоҳаки нав таҳия** намудан **пардохт*** [186, 19].

Дар ҷумлаи мазкур калимаҳои англисии *“silk”* ва *“satin”* дар забонҳои тарҷума муодили пурраи худро ёфтаанд. Дар фарҳангҳои дузабона калимаи *“silk”* ҳамчун *“абрешим”* [152, 744] дар забони тоҷикӣ ва *“шёлковый”* дар забони русӣ тарҷума шудааст ва мутарҷимон низ ҳангоми интиқоли он аз муодилҳои додашуда истифода намудаанд, ки муодили пурра ба шумор меравад. Вожаи *“satin”*, ки дар фарҳанги дузабонаии англисӣ-русӣ ҳамчун *“атласный”* тарҷума шудааст, аз тарафи мутарҷим муодили пурраи он мавриди истифода қарор гирифтааст. Дар забони тоҷикӣ низ муодили пурра истифода гардидааст. Инчунин, калимаҳои дигари матни асл муодилҳои пурраи худро дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ ёфтаанд. Ҷолиби диққат аст, ки мутобиқати пурраи воҳидҳои луғавии забони англисӣ ва тоҷикӣ пурра ба назар расида, миёни матни англисӣ ва русӣ воҳидҳои луғавӣ аз ҷиҳати вазифаашон дар ҷумла мувофиқ нестанд. Ҳамин тавр, дар сурати мавҷуд будани муодилҳои пурраи воҳидҳои луғавии забони асл дар забони тарҷума

раванди тарҷумаро осон гардида, дар натиҷаи чунин тарҷума бештари воҳидҳои луғавии забони асл ва тарҷума ба ҳам мутобиқат мекунанд.

Истилоҳи тиббии забони англисӣ ҳангоми тарҷума аз забони асл ба забони тарҷума одатан муодили пурраи худро пайдо мекунанд. Ҳолати мазкур дар ҷумлаи зер дар тарҷумаҳои русӣ-тоҷикӣ аз забони англисӣ дар интиқоли вожаи **“typhus” – “тиф” – “домана”** мушоҳида мегардад:

“..... that my grandfather Reed was so irritated at her disobedience, he cut her off without **shilling**; that after my mother and father had been married a year, the latter **cought** the **typhus** fever while visiting among the poor of a large manufactory town where his curacy was situated....” [187, 20]. – “...мой дед Рид, разгневанный ее непокорностью, не дал за ней ни **шиллинга**, и что через год после их свадьбы мой отец **заразился тифом**, навещая бедняков своего прихода в большом фабричном городе” [184, 15]. – “...мой дедушка Рид настолько разгневался, что не завещал ей ни **гроша**; что через год после свадьбы отец **заболел тифом**, заразившись при посещении им бедняков в большом фабричном городе, где находился его приход” [185]. – ва бобоям Рид ба андозае хашмгин шудааст, ки барои модарам ақаллан як **пули пучак** васият накарда; бидонистам, баъди як соли сури хонадоршавӣ падарам мубталои бемории **домана** гашта, ки он ба ӯ ҳангоми аёдати маризони камбағали қавми калисоияш дар шаҳри калони саноатӣ сироят намуда;...[186, 24].

Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар тарҷумаи реалияи **“shilling”** – *a unit of money used in Britain until 1971, equal to twelve old pence* [173] – **тахтул.** воҳиди пуле, ки дар Британияи Кабир то соли 1971 истифода мешуд, ба дувоздаҳ пенси кӯҳна баробар ба назар мерасад. Тарҷумон И. Гурова онро тавассути транслитератсия ҳамчун **“шиллинг”** тарҷума намудааст. Мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар реалияи **“shilling”**-ро бо истифода аз усули тарҷумаи тахминӣ ҳамчун **“грош”** – *старинная денежная единица, равная двум копейкам (с 1657 до 1838 г.), позднее — полкопейке (с 1838 до 1917 г.); обычно мн. ч.*

(гроши, -ей). Разг. Очень маленькая сумма денег [167] ва “**пули пучак**” – а) тангаи аз истифода баромада; б) тангаи беарзиш, тангаи камбаҳо [166] интиқол додаанд.

Дар назария ва амалияи тарҷума мутобиқатҳои байнизабоние, ки дар забони асл ва тарҷума новобаста аз матн баробармаъно ва баробарарзиш мебошанд, ҳамчун муодилҳои пурра маъмул мебошанд. “Муодилҳо он мувофиқатҳои доимӣ ва баробареро мебошанд, ки новобаста аз матн миёни воҳидҳои луғавии забони асл ва забони тарҷума ба назар мерасанд [104, 47]:

*In five minutes more the **cloud** of bewilderment dissolved [187, 13]. – Через пять минут **туман**, окутывавший мой мозг, рассеялся [184, 10]. – Еще пять минут, и **туман** забытья окончательно рассеялся [185]. – Боз панҷ дақиқа гузашт ва **меги хотирфаромӯшӣ** пурра пароканда гашт [186, 16].*

Дар ҷумлаи мазкур тарҷумони рус И. Гурова бо мақсади фасеҳона баён кардани ибораи “*the **cloud** of bewilderment*”-ро ҳамчун “**туман, окутывавший мой мозг**” тарҷума намудааст. Дар тарҷумаи мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар калимаи “**cloud**” гарчанде дар фарҳанги забони англисӣ ва тоҷикӣ муодили пурраи худро чун “**абр**”, “**анбӯҳ**” ва дар забони русӣ ҳамчун “**облако**”, “**туча**” пайдо намудааст, ҳангоми тарҷума бо муодили функционалии “**туман**” – “**мег**” интиқол ёфтааст.

Муодилҳои функционалӣ он калимаҳоеро дар бар мегиранд, ки дар ҷараёни тарҷума маъноҳои окказионалиеро пайдо менамоянд, ки дар луғатҳои дузабона чунин мафҳумҳоро пайдо намудан ғайриимкон мебошад [83, 13]. Чунин мутобиқат дар назарияи тарҷума ҳамчун муодили нопурра ё қисман маъмул мебошад. Истифодаи гардидани муодили қисман дар ҷумлаи зер ба назар мерасад. Тарҷумаи муодилҳои қисман дорои вижагиҳои хоси худ буда, аз тарҷумон маҳорати балади забондонӣ ва тарҷумониро талаб менамояд.:

*The **superintendent** of Lowood (for such was this lady) having taken her seat before a pair of globes placed on one of the tables, summoned the first class round her, and commenced giving a lesson on geography [187, 39]. – Директриса*

Ловуда (вот кем она была) села перед двумя глобусами, поставленными на один из столов, подозвала к себе первый класс и начала урок географии [184, 27]. – *Директриса* Ловуда (ибо таково было звание этой дамы), сев перед двумя глобусами, стоявшими на столе, собрала первый класс и начала урок географии [185]. – *Раисаи* Ловуд (чунин буд унвони ин бону), назди ду глобуси рӯи миз ниҳодашуда бинишаст, аҳли синфи якумро ҷамъ овард ва ба дарси ҷуғрофиё оғозид [186, 46].

Калимаи англисии “*superintendent*” дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ бо истифода аз муодили қисман тарҷума шудааст, зеро дар фарҳанги забони англисӣ ва тоҷикӣ маънои ин калима ҳамчун “*мудир, раис, сарнараст, нозир*” [152, 810] дар фарҳанги англисӣ-русӣ чун “*а) глава, директор, начальник, руководитель, управляющий б) школьный инспектор 2) старший полицейский офицер (следующий чин после инспектора) 3) машинист поезда*” [170] тафсир ёфтааст. Аз ин тафсири фарҳанг аён аст, ки варианти дуҷуми ин калима дар матни тарҷума истифода шудааст. Муодили қисман низ ҳамчун муодили пурра маънои мувофиқи калимаро дар матн эзоҳ карда метавонад, вале дар ҷараёни тарҷума тарҷумон бояд малакаҳои худро истифода намуда, варианти аниқу мувофиқро интихоб намояд, зеро вариантҳои, ки дар муодили қисман пешниҳод мешаванд, аз рӯйи маъно ба ҳам наздиканд, танҳо услубан ва шаклан ифодаёбии онҳо аз ҳам фарқ мекунанд [47, 119].

Таҳлилҳо нишон доданд, ки новобаста аз мавҷудияти муодилҳо на ҳамеша онҳо интиқол меёбанд.:

“..... *My eye passed all other objects to rest on those most remote, the blue peaks; it was those I longed to surmount; all within their boundary of rock and heath seemed prison-ground, exile limits*” [187, 129]. – “*Мой взгляд скользнул мимо всего и остановился на самых дальних голубых вершинах: меня съедало желание преодолеть их. Все в пределах их валунов и вереска казалось тюремным двором, местом ссылки*” [184, 47]. – “*Мои глаза миновали все остальное и остановились на самых дальних голубых вершинах: через них*

хотелось мне перебраться. Все заключенное в пределах этих скал и пустынных лесов показалось мне тюрьмой” [185]. – Нигоҳи ман ҳама **чизи** боқимондаро убур карда, дар дуртарин дурӣ қуллаҳои нилиранг қарор гирифт; ман мехостам тавассути онҳо фаро биравам. Ҳама чиз дар инҳисори ин сахраҳо ва ҷангалҳои бекас ҷойгиришуда ба чашми ман зиндон метофт [186, 81-82].

Дар ҷумлаи болозикр дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ коҳиши вожаҳои **“those” – “me” – “онҳо”, “it” – “это” – “ин”, “was”** – замони гузаштаи феъли **“to be” – “быть” – “будан”** дида мешавад. Азбаски ҳар як забон меъёру қоидаҳои хос дорад, номутобиқати воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои тарҷума мувофиқат намекунад. Бо вучуди он ки забони русӣ дар тарҷумаи асари **“Цен Эйр”** ба забони тоҷикӣ забони миёнарав маҳсуб меёбад, миёни тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ номутобиқати воҳидҳои луғавӣ низ мушоҳида мегардад. Масалан, дар забони русӣ ҳангоми ихтисор шудани вожаи **“an object” – “объект, предмет” – “чиз, ашё”** услуби матн таҳриф намеёбад, аз ин рӯ, мутарҷимони рус онро ба забони русӣ тарҷума накардаанд Аммо дар забони тоҷикӣ бидуни он услуби матн коста мегардад, аз ин рӯ, истифодаи вожаи **“an object” – “чиз, ашё”** муҳим арзёбӣ мегардад ва тарҷумони тоҷик низ сарфи назар аз забони миёнарав онро дар забони тоҷикӣ илова намудааст. Ҳамчунин, бо вучуди мавҷудияти муодилҳои **“exile” – “ссылка” – “бадарға”** ва **“limit” – “предел” – “ҳудуд”** ибораи **“exile limits”** аз ҷониби мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар тарҷума нашудааст. Онро И. Гурова ҳамчун **“местом ссылки”** тарҷума намудааст. Бояд тазаққур дод, ки ибораи **“exile limits”** маълумоти муҳимро дар бар гирифта, интиқоли он барои пурра ифода намудани мақсади муаллиф ҳатмӣ мебошад. Қаҳрамони асар, худро на маҳбус, балки шахси бадарғашуда ҳис менамуд ва бо истеъмол намудани ибораи **“exile limits”** муаллиф мехоҳад ба хонанда фаҳмонад, ки қаҳрамони асар агарчӣ занҷирбанд набуд, аммо ба мисли бадарғашудагон ҳаққи аз ҳудуди дабистон берун шуданро надошт. Хуб мешуд, ки он дар забони тоҷикӣ ҳамчун **“макони бадарғашудагон”** тарҷума мешуд.

Дар ин маврид мутарчимон бо истифода аз бадал ва иловаҳои луғавӣ услуби муаллифро дар тасвири манзараҳо ҳифз намуда, бо ин васила ҳамон заминаи эҳсосотиеро эҷод кардаанд, ки дар матни асл дида мешавад. Дар натиҷа хонандаи асари тарҷума ҳамон ҳиссиёту эҳсосотеро дарк менамояд, ки хонандаи матни асл бо хондани он манзараҳо пайдо менамояд.

Муодилҳои нисбӣ (нопура) барои тарҷумон ифодакунандаи хатар мебошанд, чунки бо сабаби дорои маъноҳои гуногун буданашон пеши тарҷумон дар раванди тарҷума мушкилоти зиёдеро пеши назар меоранд. Муодилҳо дар он ҳолат муодили мутлақ мешаванд, ки агар на танҳо аз рӯи маъно, балки аз рӯи сохтори фонетикӣ, дастурӣ ва услубӣ дар ду забони муқоисашаванда мутобиқ бошанд [47, 29]. Муодили нисбӣ воҳидҳои луғавиеро дар бар мегирад, ки аз ҷиҳати услуби матн ҳангоми гузариш аз забони А ба забони Б тамоман мувофиқ нестанд [47, 115]. Ҳамин тавр, дар раванди таҳлил мутобиқати воҳидҳои луғавии забонҳои асл ва тарҷума дар матни асл ва тарҷума воҳидҳои луғавиеро метавон пайдо намуд, ки аз ҷиҳати мазмун мувофиқ буда, аз ҷиҳати услуби нутқ онҳо мутобиқи ҳамдигар намебошанд. Ингуна мутобиқати воҳидҳои луғавӣ дар назарияи тарҷума ҳамчун муодилҳои нисбӣ маъмул мебошанд. Барои мисол ҷумлаи зерро таҳлил менамоем:

*“The said Eliza, John, and Georgiana were now clustered round their **mama** in the drawing-room: she lay reclined on a sofa by the fireside, and with her darlings about her (for the time neither quarrelling nor crying) looked perfectly happy”* [187, 6]. – *“Теперь указанные Элиза, Джон и Джорджиана ласкались в гостиной к **маменьке**: она полулежала на кушетке у камина и, окруженная своими ангельчиками (в эту минуту они не ссорились и не плакали), выглядела безоблачно счастливой”* [184, 4]. – *“Вышеупомянутые Элиза, Джон и Джорджиана собрались теперь в гостиной возле своей **мамы**: она полулежала на диване перед камином, окруженная своими дорогими детками (в данную минуту они не ссорились и не ревели), и, очевидно, была безмятежно счастлива”* [185]. – Номбурдагон Элиза, Ҷон ва Ҷорҷиана Ридҳо

дар меҳмонхона пиромуни **модарашон** ҷамъ омада буданд, ӯ рӯи роҳаткат назди оташдони деворӣ дар ҳалқаи фарзандони азизи худ (ки ин замон на баҳсу мунозира доштанд ва на гавго меангехтанд) якнаҳлу ёзидааст ва, шояд, фориғболона хушбахт буд [186, 5].

Дар мисоли фавқ дида мешавад, ки мутарчими тоҷик Салими Зарафшонфар дар тарҷумаи исми чинси “**mama**” – *Informal. mother* [178] – [таҳтул. ғайрирасмии модар] муодили нисбии он “**модар**”-ро истифода намудааст. Калимаи “**модар**” – волида, зани фарзанддор [166], асосан дар нутқи бадеӣ истифода мешавад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои “оча”, “бува” ва амсоли инҳоро барои ифода намудани “**модар**” истифода менамоянд. Вожаи “**mama**”-ро мутарчимони рус бо калимаҳои маъмул ба нутқи гуфтугӯӣ дар забони русӣ “**маменька**” ва “**мама**” интиқол додаанд, ки муодили мутлақи воҳиди забони асл маҳсуб меёбанд.

Дар нутқи бадеии забони англисӣ барои ифода намудани *модар* калимаи “**a mother**” – *a woman in relation to her child or children* [180] – [таҳтул. зан нисбат ба фарзанд ё фарзандонаш] истифода мегардад:

*John had not much affection for his **mother** and sisters, and an antipathy to me* [187, 10]. – Джон питал очень мало любви к **матери** и сестрам, а ко мне – живейшую антипатию [184, 6]. – Джон не питал особой привязанности к **матери** и сестрам, меня же он просто ненавидел [185]. – Ҷон ба **модар** ва хоҳаронаш дилбастагии вижае ҳам надошт, маро бошад, аслан бад медид [186, 8].

Дар асари “Ҷен Эйр” низ калимаи **a mother** ба назар мерасад, ки он дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ муодили мутлақи худро дар калимаҳои **мать** ва **модар** ёфтааст.

Дар сурати мавҷуд будани муодили пурра тарҷумон асосан аз он истифода менамояд. Новобаста аз ин, ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки мутарчимон аз истифодаи муодил даст мекашанд:

*She **never saw** him strike or heard him abuse me, though he did both now and then in her very presence, more frequently, however, behind her back* [187, 11]. –

Она не **видела**, как он меня бьет, не слышала, как он осыпает меня бранью, даже если он расправлялся со мной, не стесняясь ее присутствия [184, 6]. – она **никогда** не **замечала**, что он бьет и обижает меня, хотя он делал это не раз и в ее присутствии, а впрочем, чаще за ее спиной [185]. – **Намедид**, ки **ӯ маро мезанаду озор медиҳад, ҳарчанд ин корро на як бору ду бор дар ҳузури хонум (вале, албатта, афзунтар дар ғайбаи) анҷом меод** [186, 8].

Чӣ тавре ки дар чумлаи боло дида мешавад, новобаста аз мавҷудияти муодили пурра ва қисмани вожаи **“to see”** – *видеть, понимать, встречать(ся), посещать, смотреть, узнавать, выяснять, представлять себе, верить, быть свидетелем* [170] тарҷумони рус В. Станевич на муодилҳоро, балки калимаи **“замечать”**-ро истифода намудааст, то ба хонанда фаҳмонад, ки модари Чон худ ситами ӯро нисбати Чен нодида мегирифт. Тарҷумони дигари рус И. Гурова феъли **“to see”**-ро бо истифода аз муодили он дар забони русӣ **“видеть”** интиқол додааст. Азбаски дар забони тоҷикӣ муодили пурраи калимаи русии **“замечать”** ва вожаи англисии **“to see”** феъли **“дидан”** мебошад, аз ин рӯ, мувофиқатии воҳидҳои луғавии **“to see”** – **“замечать”** – **“дидан”** дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дида мешавад, аммо дар забонҳои англисӣ ва русӣ вожаҳои **“to see”** ва **“замечать”** ба ҳам мувофиқат намеkunанд. Дар забони англисӣ ва тоҷикӣ номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар вожаи **“never”** – **“никогда”** – **“ҳеҷ гоҳ”** мушоҳида мегардад. Дар тарҷумаи русии В. Станевич вожаи **never** интиқол ёфтааст, аммо тарҷумони тоҷик, ба мисли И. Гурова, аз таҳвили тарҷумагии қошиш истифода намуда, онро тарҷума накардааст.

Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар сурати ба амал омадани таҳвилоти тарҷумагӣ ба вучуд меоянд. Дар натиҷаи таҳвилоти луғавию дастурӣ, ва инчунин, услубӣ матни асл тағйир меёбад, ки боиси мувофиқат накардани воҳидҳои луғавӣ мегардад:

“Habitually obedient to John, I came up to his chair” [187, 11]. – **“Привычно подчиняясь Джону, я подошла к его креслу”** [184, 6]. – **“Привыкнув повиноваться Джону, я немедленно подошла к креслу, на**

которм он сидел” [185]. – Ман, ки барои дар зери итоати Ҷон будан одатӣ шудам, зуд ба роҳаткурсие, ки ӯ рӯяш менишаст, наздик омадам [186, 8].

Дар ҷумлаи болозикр таҳвилоти гуногуни тарҷумонӣ дида мешавад. Дар интиқоли зарфи *“habitually”* – *“аз рӯйи одам”* бадали ҳиссаҳои нутқ ба амал омадааст. Ҳангоми тарҷумаи он тарҷумони рус В. Станевич зарфро ба феъли ҳол – *“привыкнув”* иваз карда, ба забони тоҷикӣ он тавассути ҷумлаи дутаркибаи *“ман одатӣ шудам”* интиқол додааст.

Ғайр аз ин, дар тарҷумаҳои русӣ ва англисӣ мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар барои интиқол додани ҷонишини соҳибии *“his chair – его кресло”* – *“роҳаткурсии ӯ”* аз тавзеҳоти *“кресло, на которм он сидел”* – *“роҳаткурсие, ки ӯ рӯяш менишаст”* истифода намудаанд, зеро тарҷумаи таҳтуллафзии ибораи мазкур ба услуб ва меъёрҳои забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мувофиқат намекунад. Дар тарҷумаи ҷумлаи болозикр мутарҷим И. Гурова сохтори ҷумлаи аслиро дар забони тарҷума ҳифз намуда, муодилҳои пурраро ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони русӣ мавриди истифода қарор додааст.

Ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мутобиқ кардани порчаи асар ба меъёру услуби забонҳои тарҷумашаванда ҳатмӣ арзёбӣ мегардад, зеро забон беҳамто буда, мутобиқати пурраи низоми дастурӣ ва луғавии забонҳо имконнопазир мебошад. Дар натиҷаи мутобиқ сохтани нутқ ба меъёрҳои забони тарҷумашаванда номувофиқатҳои воҳидҳои луғавӣ ба вуҷуд меояд:

*“he spent some **three minutes** in thrusting out his tongue at me as far as he could **without damaging the roots**: I knew he would soon **strike**, and while dreading the blow, I mused on the disgusting and ugly appearance of him who would presently deal it” [187, 12]. – “Примерно **три минуты** он потратил на то, что **показывал** мне язык, **высовывая** его настолько, насколько было возможно, **не повредив** корня. Я знала, что потом он меня **ударит**, и хотя очень боялась удара, думала о том, как отвратителен и уродлив тот, кто*

сейчас его нанесет” [184, 6]. – “**минуты три он развлекался тем, что показывал мне язык, стараясь высунуть его как можно больше. Я знала, что вот сейчас он ударит меня, и, с тоской ожидая этого, размышляла о том, какой он противный и безобразный**” [185]. – Ў қариб се дақиқа забонаширо ба ман нишон додаву баҳри ҳарчӣ беиштар берун баровардани он кӯшида, **вақтхӯшӣ намуд**. Ман медонистам, ки инак ҳоло ў **маро** хоҳад кӯфт ва маъюсона ин амалро интизорӣ кашида, меандеидам, ки ў чӣ гуна нафратовар ва зийтпайкар аст [186, 8].

Таҳлилҳо нишон доданд, ки барои забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мавҷудияти пуркунандаи бевосита бо феълҳои гузаранда хос мебошад. Аз ин рӯ, ҳангоми интиқол ёфтани феъли забони англисӣ ба забонҳои мазкур пуркунандаи бевосита тибқи қоида илова карда мешавад. Ҳолати мазкурро дар ҷумлаи болозикр дар интиқоли феъли **“to strike” – “ударять, ударяться, нападать”** – **“задан, ҳамла кардан, бархӯрдан”** метавон мушоҳида кард. Азбаски феъли **“ударять”** – **“кӯфтан”** дар контексти мазкур пуркунандаи бевоситаи **“меня”** – **“маро”** талаб менамояд, мутарҷимон ба издиёди сохторӣ даст задаанд, зеро бидуни он услуби матн коста мегардад. Инчунин, дар ин ҷумла, мутарҷимон барои нигоҳ доштани услуби бадеӣ феъли **“показывать”** – **“нишон додан”**-ро илова намудаанд, ки дар натиҷа сохти ҷумла иваз гардидааст. Тарҷумаи феъли **“to spend”** – **“проводить, тратить”** – **“гузаронидан, сарф кардан”** низ ҷолиби диққат аст. Агар тарҷумони рус И. Гурова муодили худӣ онро дар шакли **“потратить”** истифода намуда бошад, пас мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар онро ҳамчун **“развлекаться”** – **“вақтхӯшӣ намудан”** тарҷума намудаанд. Дар натиҷаи иваз ва илова гардидани воҳидҳои луғавӣ, дар матнҳои тарҷумашудаи русӣ ва тоҷикӣ баъзе воҳидҳои забони асл коҳиш ёфтаанд. Аз ҷумла, мутарҷимон як қисми ҷумлаи англисии **“without damaging the roots”** – **“без повреждения корней”** – **“бе зарар ба реша”**-ро бо сабаби дар забонҳои тарҷумаи зиёд будани он интиқол надодаанд. Дар тарҷумаи И. Гурова усули тахтулафзӣ дар тарҷумаи **“without damaging the roots”** – **“не повредив корни”** истифода гардидааст.

Инчунин, тарҷумаи **“some three minutes”** аз ҷониби мутарчим В. Станевич ҷолиби диққат аст. Ё барои муайян намудани вақти номуайян, ки **“тақрибан се дақиқа”** мебошад, аз инверсия истифода намудааст. В. Станевич ҳангоми тарҷумаи ибораи **“some three minutes”** ҷонишини номуайянии **“some” – “около” – “қариб”**-ро коҳиш дода, мавқеи вожаҳои **“three minutes” – “минуты три”** байни ҳам иваз намудааст, зеро чунин тартиби калимаҳо дар ибора хоси забони русӣ мебошад. Мавқеи тағйирёфтаи калимаҳо дар ибораи русӣ худ мафҳуми **“тақрибан”**-ро ифода менамояд, аз ин рӯ, мутарчими рус бо бадали мавқеи калимаҳо вожаи **“some” – “около”**-ро интиқол надодааст. Азбаски чунин тартиби калима, яъне мавқеъ гирифтани муайянкунандаи бо шумора ифодаёфта пас аз муайяншаванда хоси забони тоҷикӣ нест, тарҷумон дар ҷумлаи тоҷикӣ тартиби калимаҳои таркиби ибораро бо забони англисӣ мутобиқ карда, дар натиҷа ибораи русии **“минуты три”**-ро ҳамчун **“се дақиқа”** тарҷума намудааст. Аммо И. Гурова аз зарфи миқдору дараҷаи **“примерно”** истифода намуда, тартиби муқаррарии **“три минуты”**-ро ҳифз намудааст. Ҳамин тавр, дар матни англисӣ ва тарҷумаи В. Станевич номутобиқатии тартиби калима дар таркиби ибораҳо дида мешавад.

Дар раванди таҳқиқот муайян гашт, ки як қатор воҳидҳои луғавии забони англисӣ дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ дар сурати истифода гардидани муодил издиёди сохториро тақозо менамоянд:

“I wonder if he read that notion in my face; for, all at once, without speaking, he struck suddenly and strongly. I tottered, and on regaining my equilibrium retired back a step or two from his chair” [187, 11]. – “Возможно, он прочитал эти мысли по моему лицу, потому что внезапно без единого слова ударил меня так сильно, что я зашаталась, однако удержалась на ногах и попятилась” [184, 6]. – “Может быть, Джон прочел эти мысли на моем лице, потому что вдруг, не говоря ни слова, размахнулся и пребольно ударил меня. Я покачнулась, но удержалась на ногах и отступила на шаг или два” [185]. – Эҳтимол Ҷон ин андешаи маро дар чеҳраам бихонд, ки

нохост, *сухане бар забон наронда*, кашидаву кушода зарбаи дардангезе ҳаволаам кард. Ман *калавидам*, лек ба по истодам ва ду-се қадам қафо рафтам [187, 8].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар интиқоли феъли англисии **“to speak”** таҳвилоти тарҷумавӣ истифода гардидааст. Дар фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ вожаи мазкур ҳамчун “*гуфтан, ҳарф задан, гап задан, сӯҳбат кардан, лаб кушодан*; 2) *сухан кардан, суханронӣ кардан, нутқ эрод кардан*; 3) *мач. шунида шудан (дар бораи асбобҳои мусиқӣ)*; 4) *баён кардан, ошкор кардан*; 5) *хабар додан, огоҳ кардан, эълон кардан*” [152, 771] тарҷума шудааст. Дар фарҳанги англисӣ-русӣ муодилҳои феъли **“to speak”** ҳамчун “а) *говорить; сказать; произнести*; б) *говорить; разговаривать; изъясняться, выражать свою мысль*; 2) *высказываться; отзываться (о ком-л. / чём-л.)*; 3) *произносить речь, выступать (на собрании)*; 4) а) *рассказывать; свидетельствовать; делать утверждения*; б) *(speak of) упоминать*; 5) а) *издавать характерный звук, звучать (о музыкальных инструментах, орудиях), “вести беседу”*; б) *окликать; переговариваться с другим судном (при помощи гудков, сигналов)*; б) *быть действительным, законным; вступать в силу*; 7) *(speak for) просить, требовать, ангажировать, заказывать для (кого-л.)*; 8) *говорить по телефону*; 9) *(speak for) а) говорить за или от лица (кого-л.) всей группы*; б) *представлять кого-л. в суде*; 10) *(speak to / with) выговаривать кому-л.*; 11) *(speak to) высказываться, выражать мнение (по каком-л. вопросу)*; 12) *разговаривать друг с другом, не быть в ссоре*; 13) *делать предложение руки и сердца, предлагать руку и сердце*”; [170] нишон дода шудааст. Интиқоли феъли **“to speak”** бидуни издиёди сохторӣ ғайриимкон мебошад, аз ин рӯ, мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ибораи **“не слова”** дар забони русӣ ва **“бар забон”** дар забони тоҷикӣ илова намудаанд, ки бо вучуди истифода гардидани муодил номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба вучуд омадааст. Тарҷумон И. Гурова ибораи **“without speaking”**-ро ҳамчун **“без единого слова”** тарҷума намудааст.

Инчунин, ихтисоршавии ибораи *“from his chair”* – *“с его стула”* – *“аз курсии ӯ”* дар асоси илова гардидани феъли *“размахнуться”* дар забони русӣ ва ибораи *“кашидаву кушода”* дар забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Дар тарҷумаи И. Гурова низ ибораи фавқ ҳазф гардидааст.

Бадали ҳиссаи нутқ, ҷонишини шахсии *“he”* – *“он”* – *“ӯ”* бо исми ҳоси *“Джон”* – *“Чон”*, дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар низ ба амал омадааст, ки ҳолати мазкур аз мавҷудияти якчанд номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ шаҳодат медиҳад.

Чӣ тавре зикр гардид, дар назарияи тарҷума мутобиқати воҳидҳои луғавӣ дар сатҳи калима бо ибора ва ё баръакс ибора бо калима мушоҳида мегардад. Дар тарҷумаи ибораи феълии *“to retire back”* – таҳтул. отодвигаться назад, маҳз мутобиқаи векторӣ, ибора бо калимаро метавон назорат намуд. Мутарҷимон онро ҳамчун *“покачнуться”* – “ҷунбидан, такон (алвонҷ) хӯрдан”, *“поняться”* – “пуштнокӣ (ақибнокӣ) рафтан” [171] ва *“калавидан”* тарҷума намудаанд.

Дар назарияи тарҷума навъҳои гуногуни мутобиқати воҳидҳои луғавӣ муайян карда шудааст. Аз ҷумла, мутобиқати калимаи асл бо ибора дар забони тарҷума, ки аз ҷониби тарҷумашинос И.А. Стернин ҳамчун мутобиқати векторӣ номгузорӣ шудааст, яке аз навъҳои мутобиқати воҳидҳои луғавии забони асл ва тарҷума мебошад. Мутобиқатҳои векторӣ бо яке аз навъҳои номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ, издиёд наздикӣ дорад, ки дар раванди таҳлили тарҷумаҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ миёни онҳо бояд тафовут муайян карда шавад, то ба сифати тарҷума дуруст баҳогузорӣ кард:

Accustomed to John Reed’s abuse, I never had an idea of replying to it [187, 11]; – *Я давно привыкла к грубостям Джона Рида, и мне в голову не приходило возражать ему. [184, 6]. – Я привыкла к грубому обращению Джона Рида, и мне в голову не приходило дать ему отпор [185]. – Ман ба муомилаи дурушти Чон одат намудаам, бинобар ин андар сарам ҳаёле намеояд, ки ба ӯ муқобилат нишон бидиҳам [186, 8].*

Дар ҷумлаи мазкур калимаи англисии **“abuse”** дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар бо ибораи **“грубое обращение”** – **“муомилаи дурушт”** интиқол ёфтааст. Чӣ тавре ки дида мешавад, калимаи англисӣ дар шакли ибора ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ тарҷума шудааст, бо вучуди ин, дар тарҷума номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ мушоҳида намешавад, зеро дар тарҷумаи калимаи англисӣ мутарҷимон илова, бадал ва ихтисори вожаҳоро мавриди истифода қарор надодаанд. Аз ин ҷо бармеояд, ки калимаи англисӣ дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ муодили худро дар ибора пайдо менамояд ва ин гуна мутобиқатҳоро мутобиқатҳои векторӣ меноманд.

Тарҷумон ҳангоми тарҷума бояд диққати асосиро на ба мутобиқат намудани калима ба калима равона кунад, балки кӯшиш кунад, то дар низоми воҳидҳои луғавии забони тарҷума воҳидеро муайян кунад, ки маънои вожаи аслиро ба пуррагӣ ифода менамоянд. Масалан, мутарҷим И. Гурова дар тарҷумаи вожаи **“abuse”** калимаи русии **“грубость”** – **“дагали, бадмуомилагӣ, бадганӣ”**-ро интиҳоб намудааст, то мутобиқати калимаи асл бо калимаи забони тарҷумаро таъмин намояд. Қайд кардан ба маврид аст, ки калимаи русӣ маънои **“нравственно-этическое качество личности, характеризующее нарушение правил общения и отношений”** [170] – **таҳтул.** **“сифати ахлоқии шахс, ки вайронкунии қоидаҳои муошират ва муносибатҳоро тавсиф мекунад”**-ро дорад. Вожаи англисии **“abuse”** – **“the improper use of something. cruel and violent treatment of a person or animal”** [180]– **таҳтул.** **“истифодаи нодурусти чизе, муносибати бераҳмона ва зуроварона нисбат ба одам ё ҳайвон”**-ро ифода мекунад. Аз тафсириҳои додашуда маълум мешавад, ки тарҷумаи И. Гурова дар ин маврид мақсади муаллифро пурра интиқол дода натавонистааст ва тарҷумаи ӯ мукамал ҳисоб намешавад. Мақсади муаллиф аз истифодаи вожаи **“abuse”** дар он аст, ки хонанда вазъияти қаҳрамони асарро ҳис намояд. Ӯ фаҳмад, ки чӣ гуна Ҷон Рид аз қувва ва мартабаи худ сӯйистифода намуда, мунтазам нисбати Цен зуроварӣ карда, бераҳмона муносибат мекунад.

Ҳамчуни, дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар интиқоли ибораи *replying to it* – *отвечать на это* – ба он ҷавоб додан ба назар мерасад. Мутарҷимон ба феъли *to reply* маънои окказионалӣ дода, онро ҳамчун *дать отпор* – *муқобилат нишон додан* тарҷума намудаанд, ки он ба бадали ҷонишини англисии *it* ба ҷонишинҳои русии *ему* ва тоҷикии *ӯ* асос гаштааст. Дар тарҷумаи И. Гурова чунин ҳолат дида намешавад.

Дар раванди тарҷума тағйирот на танҳо дар доираи калима ва ибора, балки тамоми ҷумла низ ба назар мерасад. Ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ҳолатҳое низ ба назар мерасанд, ки дар онҳо ҷумлаи матни асл ба кулӣ иваз мегардад. Ҳамаи воҳидҳои луғавии таркиби ҷумлаи асл ва ё микдори бештари онҳо тағйир ёфта, боиси номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ миёни забонҳои муқоисашаванда мегардад:

‘You have no business to take our books; you are a dependent, mama says; you have no money [187, 12]. – Ты не смеешь брать наши книги; мама говорит, что ты приживалка; у тебя нет денег [184, 6]. – Ты не смеешь брать наши книги; мама говорит, что ты живешь у нас из милости; ты нищенка [185]. – Ту наметавонӣ китобҳои моро бигирӣ; модарам мегӯяд, ки ту дар хонаамон аз илтифоти мо рӯз мегузаронӣ; ту бенаводухтар астӣ [186, 9].

Дар ин мисол бадали таҳвилӣ дар ҷумлаи *“you are a dependent”* – *“ты живешь у нас из милости”* – *“ту дар хонаамон аз илтифоти мо рӯз мегузаронӣ”* ва *“you have no money”* – *“ты нищенка”* – *“ту бенаводухтар астӣ”* баръало намудор мебошад, ки ба номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ мусоидат намудааст. Ҳолати мазкур дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар муайян шуда, дар тарҷумаи И. Гурова мушоҳида намегардад.

Тағйироти кулии ҷумла дар мисоли зер дида мешавад, ки ба номувофиқатии пурраи воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ мусоидат намудааст:

*they ARE mine; all the house belongs to me, or will do in a few years [187, 12]. – Они ведь мои, весь дом мой – или **станет** моим через несколько лет [184, 6]. – Это мои книги! Я здесь хозяин! Или буду хозяином через несколько лет [185]. – Инҳо китобҳои мананд! Дар ин ҷо хӯҷаин ман ҳастам! Ва ё баъди якчанд сол хӯҷаин мешавам [186, 9].*

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар инкишофи маъноӣ ба амал омадааст. Дар он бадали амал бо натиҷаи он табдил дода шудааст. Дар тарҷумаи И. Гурова мушаххасгардонии феъли “**will do**” – “*станет*”, илованамоии ҷонишини соҳибии “**моим**” ва ихтисор шудани ибораи феъли “**belong to (sb.)**” – “*принадлежать кому-то*” [179] ба назар мерасад.

Меёриҳои дастурӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ асоси ба вучуд омадани номувофиқатии воҳидҳои луғавиро фароҳам меоранд:

I'll teach you to rummage my bookshelves [187, 12]. – Ну, я проучу тебя, как рыться на моих книжных полках! [184, 6]. – Я покажу тебе, как рыться в книгах [185]. – Ман ба ту нишон медиҳам, ки чӣ тавр китобҳои моро тагурӯ бикунӣ [186, 9].

Дар мисоли боло дар забони англисӣ пуркунандаи мураккаби “**teach to rummage**” истифода гардидааст. Чун қоида, дар забони англисӣ ибораи масдари объектӣ дар ҷумла ба вазифаи пурракунандаи мураккаб омада, ба забони русӣ бо ҷумлаи пайрав ва пайвандакҳои “*что, чтобы, как*” интиқол меёбанд [33, 23]. Дар забони тоҷикӣ онҳо бо ҷумлаи мураккаби тобеъ ва ҷумлаи пайрави пуркунанда ифода меёбанд, аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи ҷумлаи англисӣ дар тарҷумаҳои русӣ пайвандаки тобеъкунандаи “**как**” ва дар забони тоҷикӣ пайвандаки “**ки**” ва ҷонишини саволии **чӣ тавр** илова гардидаанд. Ҳамчунин, И. Гурова дар тарҷумаи худ ҳиссаҳои “**ну**”-ро ба ҷумла ҳамроҳ намудааст.

Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар мисолҳои зер низ дида мешаванд:

‘Wicked and cruel boy!’ I said. ‘You are like a murderer – you are like a slave-driver – you are like the Roman emperors!’ [187, 12]. – Гадкий, злой

мальчишка! – **крикнула** я. – Ты как убийца, ты как надсмотрщик над рабами, ты как **римские императоры!** [184, 6]. – Противный, злой мальчишка! – **крикнула** я. – Ты – как убийца, как надсмотрщик над рабами, ты – как **римский император!** [185]. – Шумбачаи манфур! – **фигон кашидам** ман. Ту мисли одамкуи ҳастӣ, мисли назоратчи гуломон ҳастӣ, ту мисли **императори Рим** ҳастӣ [186, 9].

Дар ин ҷумла бадали контекстӣ дида мешавад, ки дар натиҷа феъли **“to say”** – **“говорить, сказать”** – **“гуфтан”** бо тарҷумаҳои он дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мувофиқат намеkunанд. Феъли англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ҳамчун **“крикнуть”** – **“фигон кашидан”** тарҷума шудааст. Ҳамчунин, дар ин забонҳо воҳидҳои луғавӣ шаклан мувофиқат намеkunанд. Аз ҷумла, агар ибораи **“the Roman emperors”** – **“римские императоры”** – **“римский император”** – **“императори Рим”** дар забони асл ва тарҷумаи И. Гурова дар шакли ҷамъ истифода гардида бошад, пас дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар он дар шакли танҳо корбаст шудааст.

Дар раванди тарҷума истифодаи муодилҳои мавҷуда дар забони тарҷума на ҳамеша дуруст буда, тарҷумаро мукамал мегардонад.:

My wretched feet, flayed and swollen to lameness by the sharp air of January, began to heal and subside under the gentler breathings of April [187, 114]. – Мои бедные ступни, стертые и настолько распухшие от январской стужи, что я хромала, начали заживать под ласковым дыханием апреля [184, 42]. – Мои несчастные ноги, обмороженные и распухавшие в дни резких январских холодов, начали заживать под действием мягкого апрельского тепла [185]. – Пойҳои мискини ман, ки **дар рӯзҳои нурсармои январ** хунук задаву варам карда буданд, таҳти таъсири гармии нарми апрел ба сиҳатиавӣ оғозиданд [186, 72].

Дар ҷумлаи боло номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар ибораи **“the sharp air of January”** – [таҳтул. резкий воздух января] – морозный воздух января [170] зоҳир ёфтааст. Мутарҷими рус И. Гурова онро ҳамчун **“январская стужа”** – таҳтул. сармои январӣ тарҷума намудааст, ки дар он ибораи **“the**

sharp air” таввасути калима интиқол ёфтааст. Инчунин, номувофикати дар интиқоли вожаи *“January”* дида мешавад, ки дар забони асл ҳамчун исм ва дар забони русӣ чун сифати *январский* истеъмол гардидааст. Дар тарҷумаи В. Станевич тавзеҳот истифода гардида, ибораи *“the sharp air of January”* чун *“в дни резких январских холодов”* – *“дар рӯзҳои нурсармои январ”* тарҷума шудааст. Ҳамин тавр, истифодаи муодили воҳиди луғавӣ дар раванди тарҷума меёри асосӣ дар мукаммали тарҷума махсуб намеебад.

Ҳамин тавр, новобаста аз мавҷудияти муодилҳои пурра ва қисмани воҳидҳои луғавӣ, дар интиқоли онҳо номувофикати воҳидҳои луғавиро метавон мушоҳида намуд, ки омилҳои асосии онҳо дар зербоби мазкур таҳлил гардидаанд.

2.2. Мушкилоти бемуодилӣ миёни забони манбаъ ва забони мақсад

Дар муоширати байнифарҳангӣ забон муҳимтарин василаи дарки фарҳанги дигар мебошад. Ҳар як миллат дарки хоси воқеиятиро доро мебошад, ки дар захираи луғавии он ифода меёбад. Аз ин рӯ, бе дарки амиқи вижагиҳои забони фарҳанги дигар, барпо намудани ҳамкориҳои мутақобилаи байнифарҳангӣ ғайриимкон аст [48, 17]. Ҳар як забон ифодагари вожаҳое мебошад, ки дар забонҳои дигар тарҷумаи яккалимагӣ надорад. Дар назарияи тарҷума чунин ибораву вожаҳо ҳамчун воҳидҳои луғавии бемуодил [48, 52] маъмул мебошанд. Воҳиди луғавии бемуодил воҳидест, ки дар забони асл мавҷуд буда, мутабиқати он дар забони тарҷума мушоҳида намешавад [90, 33]. Яке аз омилҳои муҳимтарини номувофикати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, тоҷикӣ ва русӣ воҳидҳои луғавии бемуодил махсуб меёбанд. Ҷанбаҳои гуногуни воҳидҳои луғавии бемуодил аз тарафи як қатор забоншиносону тарҷумашиносони хориҷиву ватанӣ, аз қабили Я.И. Ретскер, А.О. Иванов, А.В. Фёдоров, Л.С. Бархударов, С. Влахов, С. Флорин, Л.Н. Соболев, Г.В. Чернов, Ф.М. Турсунов, С.Р. Кесамирова, Қ.А. Зарипов ва ғайраҳо таҳқиқ гардидааст. Воҳидҳои луғавии бемуодил чунин воҳидҳое мебошанд, ки дар онҳо вижагиҳои миллию фарҳангии халқи муайян таҷассум

гардида, муодили пурра ва ё қисмани худро дар забони дигар пайдо карда наметавонанд.

Калима ва таркибҳои устуворе, ки дар низоми луғавии забони асл мавҷуд буда, дар забони тарҷума муодили онҳо мушоҳида намешавад, воҳидҳои луғавии бемуодил номида мешаванд. Бемуодилии воҳидҳои луғавӣ маъноӣ интиқолнопазир будани онҳоро надорад [47, 77]. Ҳақиқатан, новобаста аз мавҷуд набудани муодили воҳидҳои луғавии бемуодил, роҳи усулҳои интиқоли онҳо ба забони тарҷума вучуд доранд. Онҳо, ҳамчунин, дар фарҳангҳои дузабона мавҷуд буда, бо роҳҳои гуногун тарҷума гардидаанд. Дар зербоби мазкур тасмим гирифтем, то номувофиқати воҳидҳои луғавиро дар тарҷумаи воҳидҳои бемуодил дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ таҳқиқ намоем. Аз ин рӯ, дар аввал баррасии навъҳои воҳидҳои луғавии бемуодил дар асоси ақидаҳои олимони соҳаи тарҷумашиносӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Чор гурӯҳи воҳидҳои луғавии бемуодил аз тарафи забоншинос К.Л. Латишев муқаррар гардидааст: *реалия-калима, бемуодилҳои муваққатӣ, бемуодилҳои тасодуфӣ ва экзотизмҳои сохторӣ* [60, 177-179].

Таснифоти воҳидҳои луғавии бемуодил аз ҷониби муҳаққиқон гуногун мебошад. Тарҷумашинос З.Г. Прошина воҳидҳои луғавии бемуодилро ба чор намуд тасниф намудааст:

- 1) калимаҳои ягонае, ки ба фарҳанги як миллат хос мебошанд;
- 2) аналогҳо;
- 3) калимаҳои монанде, ки бо вазифаҳои гуногун дар забон истифода мешаванд;
- 4) лакунаҳо.

Як қатор воҳидҳои луғавии бемуодил дар забони тарҷума ҳолигӣҳо ба вучуд меоранд, ки тарҷумон водор месозад, то барои пур кардани ҷойи онҳо дар забони тарҷума калима ва ибораҳои луғавии мувофиқ эҷод кунад [4, 45]. Калимаву ибораро, ки дар раванди тарҷумаи онҳо дар забони тарҷума ҳолигӣҳои маъноӣ пайдо мешаванд, лакунаҳо ном доранд. Тарҷумаи

лакунаҳо дар баробари дигар навъи воҳидҳои бемуодил номувофиқатии воҳидҳои луғавиро миёни матни асл ва тарҷума ба вуҷуд меоранд. Бо вуҷуди мавҷудияти ашё ё падидае, ки лакунаҳо ифода менамоянд, тарҷумон дар забони тарҷума воҳиди луғавӣ барои интиқоли бевоситаи онҳо пайдо карда наметавонад, аз ин рӯ, ӯ маҷбур мешавад, то аз усулҳои гуногуни тарҷума корбаст намуда, лакунаҳоро тарҷума намояд.:

*Eliza was putting on her **bonnet** and warm garden-coat to go and feed her poultry, an occupation of which she was fond: and not less so of selling the eggs to the **housekeeper** and hoarding up the money she thus obtained [187, 23].* – Элиза надевала **канор** и теплый простой салопчик, чтобы пойти кормить своих кур – ей очень нравилось это занятие, а еще больше – продавать яйца от них **экономке**, пополняя свои сбережения [184, 17]. – Элиза надевала **шляпку** и старое теплое пальто, собираясь идти кормить своих кур, — занятие, доставлявшее ей большое удовольствие. Когда они неслись, она с не меньшим удовольствием продавала яйца **экономке** и копила вырученные деньги [185]. – Элиза **кулоҳ** ба сар ва палтои гармакаи кӯҳна ба бар намуд, аз ҷои дошт барои ҳуҷраҳои мурғони худ биравад, - ин андармони буд, ки ӯро лаззату фараҳи афзун мебахшид. Вақте мурғон тухм мекарданд, ӯ ҳамчунин бо фараҳмандӣ тухмҳоро ба **бонуи хоҷагидор** фурухта ва пули бадастовардаашро меандӯхт [186, 27].

Дар ҷумлаи забони англисӣ вожаи “**a housekeeper**” – дида мешавад, ки ба забони русӣ ҳамчун “**экономка**” тарҷума шудааст. Дар забони тоҷикӣ бошад, новобаста аз мавҷудияти чунин касб миёни тоҷикзабонон, вожае барои ифодаи он мавҷуд нест. Аз ин рӯ, тарҷумон калимаи англисии “**a housekeeper**”-ро бо истифода аз усули тавсифӣ ҳамчун “**бонуи хоҷагидор**” тарҷума намудааст, ки дар ин ҷо номувофиқатӣ дар таркиби воҳиди асл ва тарҷума мушоҳида мегардад. Бояд таъкид кард, ки дар фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ “**a housekeeper**” ҳамчун “**хонадор, хизматгор (зан)**” тарҷума шудааст, ки онҳо маънии калимаи англисиро пурра ифода карда наметавонанд.

Инчунин, дар ҷумлаи болозикр номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи реалияи **“bonnet”** – *a type of hat that covers the ears and is tied under the chin, worn by babies or, especially in the past, by women* [173] – таҳтул. як навъи кулоҳе, ки гӯшҳоро мепошонад ва зери манаҳ баста мешавад, ки қудакон ва махсусан дар гузашта занон мепошонд зоҳир меёбад. Дар фарҳанги англисӣ-русӣ чунин тарҷумаҳои он “дамская шляпа (без полей); капор; детский чепчик; мужская шотландская шапочка; сообщни (мошенника и т. п.); чепчик; шляпка (женская); дамская шляпа без полей; берет; головной убор из перьев (у американских индейцев); сообщник мошенника (особ. тот, кто набивает цену на аукционе); шляпка” [179] нишон дода шудааст, ки онҳо аналогии вожаи мазкур мебошанд. Бо вучуди мавҷудияти шакли транскрипсияшудаи калимаи **bonnet**/боннет [170] дар низоми воҳидҳои луғавии забони русӣ мутарҷимони рус аз он истифода накардаанд. Бояд тазақкур дод, ки калимаи мазкур ба забонҳои русӣ ва англисӣ аз забони фаронсавӣ иқтибос шудааст. И. Гурова онро ҳамчун **“капор”** – *детский и женский головной убор с завязывающимися под подбородком лентами* [170] тарҷума намудааст, ки вожаи **“капор”** дар фарҳанги русӣ-англисӣ дорони тарҷумаҳои *“bonnet; hood; capote; calash”* [179] мебошад. В. Станевич бошад, онро тавассути таҳвили умумигардонӣ ҳамчун **“шляпка”** интиқол додааст. Мутарҷими тоҷик Салими Зарафшонфар низ дар асоси забони миёнарав онро ҳамчун **“кулоҳ”** тарҷума намудааст. Агар ба таърихи пайдоиши калима **“bonnet”** назар кунем, пас маълум мешавад, ки **“bonnet”** навъи кулоҳест, ки дар асрҳои 13 пайдо шуда буд [183]. **“Capote”** бошад навъи кулоҳест, ки дар аҳди малика Виктория солҳои 1850-1870 маъмул буд [178]. Ҳамин тавр, новобаста аз номувофиқатиҳо дар тарҷумаи реалия тарҷумаи мутарҷимон мукамал арзёбӣ мегардад. Азбаски реалияҳо ифодагари фарҳангу тамаддун ва таърихи соҳибони забон мебошанд, тарҷумонро зарур аст, ки то дараҷаи имкон онҳоро имкон ба забони тарҷума интиқол диҳад, то хонанда аз вижагиҳои миллий-фарҳангии мардумони соҳибзабон бархурдор шавад. Тарҷумаи реалияҳо тавассути усулҳои

транскрипсия ва транслитератсия бо шарҳи маъноӣ он дар поварақ роҳест, ки интиқоли хусусиятҳои милли-фарҳангии матни аслиро ба забони тарҷума таъмин менамояд. Инчунин, тарҷума намудани асар тавассути забони миёнарав боиси аз байн рафтани он вижагиҳо мегардад, аз ин рӯ, мутарҷимони асарҳои бадеиро мебояд, ки тарҷумаро дар асоси асарҳои асл ба роҳ монанд, то хонанда аз фарҳанг, тамаддун ва таърихи мардумони соҳибзабон дуруст бархурдор шуда, он эҳсосотро ҳис намояд, ки хонандаи асари асл эҳсос менамояд.

“Лакуна (аз латинии *lacuna* — пастхамӣ) — фосила, ихтисора, набудани ягон воҳиди луғавӣ дар як забон, вақте ки он дар забон ё забонҳои дигар мавҷуд аст” [112, 242]. Ҳамин тавр, лакунаҳо мафҳумҳои ифода менамоянд, ки дар забонҳои асл ва тарҷума вучуд доранд, бинобар ин, дарки онҳо мушкилиро эҷод наменамояд. Тарҷумон ҳангоми тарҷумаи онҳо ба забони мақсад душвориро эҳсос менамояд, чунки дар низоми воҳидҳои луғавӣ воҳидеро барои интиқоли онҳо ёфта наметавонад. Новобаста аз ба осонӣ дарк гардидани маъноӣ лакунаҳо дар асоси контекст, дар раванди таҳқиқот ҳолатҳои низ мушоҳида гардидаанд, ки дар тарҷумаи лакунаҳо номувофиқатии маъноӣ мушоҳида мегардад:

*...I asked leave of the new superintendant to go to Lowton, in order to perform some small commissions for myself and one or two of my **fellow-teachers**[187, 75]. – я попросила у новой директрисы разрешения сходить в Лоутон за кое-какими покупками для себя и двух-трех других **учительниц** [184, 48]. – ... я попросила у новой директрисы разрешения пойти в Лоутон, чтобы сделать кое-какие покупки для себя и для двух-трех **учительниц** [185]. – ...баъди ҷойнушӣ аз раисаи нав изн пурсидам, ки ба Лоутон биравам, то барои худ ва ду се тан **шогирддухтар** харид бикунам [186, 84].*

Дар ҷумлаи англисӣ калимаи мураккаби “*a fellow-teacher*”, ки аз калимаҳои “*a fellow*” – *used to refer to someone who has the same job or interests as you, or is in the same situation* [173] – таҳтул. ба шахсе ишора мекунад, ки бо шумо кор ё манфиатҳои якхела дорад ё дар як вазъият аст ва

“a teacher” – someone whose job is to teach in a school [173] – тахтул. касе, ки кораш дар мактаб таълим додан аст, дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ холиғиҳо, яъне лакунаҳоро пайдо менамояд, зеро дар забонҳои мазкур мафҳуми мазкурро бо як вожа ифода кардан ғайриимкон аст. Дар забони русӣ тарҷумон барои ифодаи ин мафҳум лексемаи *“учительница”* –ро истифода намудааст, ки он танҳо калимаи *“teacher”*-ро шарҳ медиҳад, аммо хонандаи асари тарҷума оид ба ҳамкор будани қаҳрамони асар бо он ду се омӯзгор беҳабар мемонад. Дар ҷумлаи забони тоҷикӣ калимаи *“a fellow-teacher”* тамоман нодуруст тарҷума шудааст. Онро тарҷумон ҳамчун *“шогирддухтар”* интиқол додааст, ки он ба вожаи англисии *“a fellow-teacher”* аз ҷиҳати маъно тамоман наздик намебошад. Шогирд - касе, ки дар назди муаллим ва усто илм ва ё касбу ҳунар меомӯзад [166]. Танҳо тарҷумони забони тоҷикӣ бо истифода аз вожаи духтар ҷинсияти калимаи русии *“учительница”*-ро интиқол додааст, чун ҷинсиёт дар исмҳои забони тоҷикӣ мавҷуд набуда, дар баъзе мавридҳо бо илова кардани калимаҳои *“зан”* ва *“духтар”* ифода мегардад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар тарҷумаи лакунаҳо таҳвили луғавӣ, аз қабилӣ хоҳиш ба назар мерасад. Маврид ба ёдоварист, ки лакунаҳо дар бештар мавридҳо дарбаргирандаи маълумоти муҳим ва асосӣ мебошанд, аз ин рӯ, хоҳиш ёфтани он боиси таҳрифи матн мегардад. Новобаста аз ин дар раванди таҳқиқи ҳолатҳои интиқол наёфтани лакунаҳоро мушоҳида кардан мумкин аст:

It stopped in front of the house, the door-bell rang loudly, the new-comer was admitted. All this being nothing to me [187, 24]. – Вот она остановилась у крыльца, громко зазвонил дверной колокольчик, гость вошел [184, 17]. – Экипаж остановился перед домом, раздался резкий звук колокольчика, гостя впустили. Все это меня совершенно не касалось [185]. – Фойтун назди бино таваққуф кард, садои баланди зангӯлачаҳо танин андохтанд. Ин ҳама ба ман комилан дахл надошт, ... [186, 28].

Чӣ тавре ки дар мисоли боло дида мешавад, тарҷумон вожаи *“a new-comer”* –ро ба забони русӣ ҳамчун *“гость”* тарҷума намудааст. Нуктаеро бояд ёдовар шуд, ки тарҷумаи лакунаҳо аз тарҷумон дар сатҳи баланд дониستاني забони асл ва тарҷумаро тақозо менамояд, то ҳангоми дучор омадан бо онҳо тарҷумон порчаи матни дорои чунин воҳидҳоро дуруст дарк намуда, дар забони тарҷума вожаи мувофиқ пайдо намояд. Дар сурати интиҳоби нодурусти вожа номувофиқатии мазмуну муҳтаво ба вучуд меояд. Дар ҷумлаи болозикр тарҷумон дар интиқоли калимаи *“a new-comer”* аз калимаи русии *“гость”* – *“меҳмон”* истифода намудааст, ки хонандаи матни тарҷума гумон мекунад, ки қаҳрамони асар бо шахси навомада ошно мебошад, аммо дар асл баръакси ҳол мебошад. Инчунин, мутарҷими тоҷик онро дар забони тоҷикӣ тамоман истифода накардааст, ки ба коста гаштани маълумот боис шудааст. Дар порчаи минбаъдаи асар сухан дар бораи мунтазири қаҳрамони асар шудани шахсе меравад. Азбаски хонандаи тоҷик оид ба омадани як меҳмоне, ки онро Ҷен дида буд маълумот надорад, барои ӯ фаҳмидани ин порча душвор мегардад. Аз ин рӯ, дар раванди тарҷума мутарҷим бояд эҳтиёткор бошад, то маълумоти асосиро ҳазф накунад.

Ҳолатҳое низ ба назар мерасанд, ки ҳангоми тарҷумаи лакунаҳо тарҷумон аз вариантҳои дар фарҳангҳои дузабонаи мавҷудбуда истифода намудааст:

Some parleying was audible in the hall, and soon the new-comer entered. [187, 288]. – Из прихожей донеслись голоса, и вскоре приезжий вошел в гостиную [184, 107]. – В холле слышались голоса, и приезжий вошел в гостиную [185]. – Дар толор садои гуфтугӯ ба гӯш мерасид, марди омада воридаи меҳмонхона шуд [186, 185].

Аз ҷумла, дар ин мисол дида мешавад, ки мутарҷимони рус лакунаи *“the new-comer”*-ро дар асоси фарҳангҳои англисӣ-русӣ, ки дар онҳо чунин тарҷумаҳои калимаи мазкур ба мисли *“новичок, дебют, пришелец, дебютант, новенькая, приезжий, вновь прибывший, вновь прибывшая, неопит, новоприбывший, новенький, вновь прибывшего, вновь прибывши”*

[181] нишон дода шудааст, ҳамчун **“приезжий”** тарҷума кардаанд. Бояд кайд кард, ки вожаи русӣ маънои калимаи англисии **“the new-comer”** – *“a person who has recently arrived in a place, joined an organization, or started a new activity”* [173] – **тахтул.** шахсе, ки ба наздикӣ ба ҷое омада, ба созмоне шомил шудааст ё ба кори нав шурӯъ кардааст-ро ба пуррагӣ ифода карда наметавонад. **“Приезжий”** ифодагари *“шахсест, ки аз ягон ҷо омадааст”* [167] ва он ба калимаҳои англисии *“visitant”, “comer”, “visitor”* ва *“guest”* бештар мувофиқ аст. Он наметавонад, мафҳуми вақти омадан, яъне ба наздикӣ омадани шахсро ифода намояд. Ба забони тоҷикӣ бошад, калимаи **“the new-comer”** бо ибораи марди омада тарҷума шудааст, ки дар ин сурат ибораи тоҷикӣ наметавонад пурра маънои вожаи англисиро ифода намояд.

Дар ҷумлаи болозикр номувофиқатӣ дар интиқоли реалияи англисии **“a hall”** дар тарҷумаҳои русӣ ба назар мерасад. Агар И. Гурова онро бо истифода аз аналогӣ дар забони русӣ мавҷудаи **“прихожая”** – *“помещение в квартире, находящееся непосредственно у входа, где надевают или снимают верхнюю одежду и уличную обувь”* [170] интиқол дода бошад, пас В. Станевич онро ҳамчун **“холл”** тарҷума намудааст, ки ба забони русӣ аз забони англисӣ тавассути транскрипсия иқтибос гирифта шудааст. Он дар забони русӣ дорои ҷунин маъноҳо, аз қабили *“помещение в общественных зданиях, предназначенное для ожидания, отдыха, встреч в большая передняя в квартире, доме”* [170] мебошад. Ба забони тоҷикӣ калимаи англисии **“a hall”** дар асоси тарҷумаи В. Станевич ҳамчун толор интиқол ёфтааст.

Ҳақиқатан, лакунаҳо калимаҳое мебошанд, ки мафҳумҳои мушаххасро ифода намуда, дар забони асл вучуд дошта, сарфи назар аз мавҷудияти он мафҳумҳо дар шуур дар забони тарҷума онҳо ифодаи забонӣ наёфтаанд.:

Bessie now returned; at the same moment the carriage was heard rolling up the gravel-walk [187, 19]. – *Тут вернулась Бесси, а снизу донесся шум подъезжающей кареты* [184, 15]. – *Бесси вернулась; и в ту же минуту до*

нас донесся **шум** подъезжающего экипажа [185]. – Бесси баргашта омад; ва ҳамон замон **ғалогулаи** фойтуни наздикишаванда ба **гӯш расид** [186, 23].

Дар ҷумлаи фавқ тарҷумаи калимаи англисии “**a gravel-walk**” – “*a path laid out with a gravel surface*” [174] – [таҳтул. пайроҳае, ки бо шағал гузошта шудааст] дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ холиғихоро ба вучуд меоранд, аз ин рӯ, дар низоми воҳидҳои луғавии ин забонҳо вожаи “**a gravel-walk**” ҳамчун лакуна арзёбӣ мегардад. Мутарҷимон ҳангоми интиқоли порчаи мазкур аз интиқоли лакуна худдорӣ намудаанд, ки ба номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ оварда расонидааст. Дар сурати аз пайроҳаи сангрезапӯш гузаштани фойтун садои баланди нофорам шунида мешавад. Ин аст, ки мутарҷимон лакунаро интиқол надода, калимаи “шум” – “**ғалогула**”-ро илова намудаанд.

Тарҷумаи реалияҳо, ки гурӯҳи васеътарини воҳидҳои луғавии бемуодил ба шумор мераванд, ба номувофиқатии матни асл ва тарҷума мусоидат менамояд. Реалияҳо вожаҳои ифодакунандаи предмету падидаҳои миллию фарҳангӣ буда, дар раванди тарҷума тарҷумон муодили онҳоро дар забони тарҷума пайдо карда наметавонад:

“...sometimes she would come up in the interval to seek her thimble or her scissors, or perhaps to bring me something by way of supper **a bun** or a **cheesecake**- then she would sit on the bedwhile I ate it” [187, 22]. – “Случалось, она заглядывала в детскую и раньше в поисках наперстка или ножниц или же даже приносила мне какое-нибудь лакомство – **булочку с изюмом, сырный пирожок**. И пока я ела, она сидела на краю кровати, а потом закутывала меня в одеяла” [184, 16]. – “...иногда она забегала в течение вечера — взять наперсток или ножницы или принести мне что-нибудь на ужин — **булочку, пирожок с сыром**, — и тогда она усаживалась на краю постели, пока я ела” [185]. – ...ӯ баъзан дар тӯли бегоҳирӯзӣ давида меомад, ки ангуштвона ё дукордари бигирад ва ё баҳри шомонахӯрии ман чизе чун **нон, санбӯсаи панирдор** биёрад, он гоҳ ӯ, то хӯрдани ман, дар гӯшаи ҷогаҳ менишаст ... [186, 27].

Азбаски номгӯи хӯрокҳо дорои ҷанбаи милли-фарҳангӣ мебошанд, онҳоро олимони соҳаи тарҷума ба катори реалияҳо дохил мекунанд. Калимаҳои ифодакунандаи хӯрока бо усулҳои маъмули тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил, аз қабili транскрипсия, транслитератсия ва ё корбасти калимаҳои ба реалияҳои забони асл наздик ба забони тарҷума интиқол меёбанд. Ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки тарҷумон ҳангоми тарҷумаи реалияҳо аналози нодурустро интихоб менамояд, ки боиси таҳрифи маъно ва маълумот мегардад. Ҳолати мазкурро дар ҷумлаи болозикр метавон мушоҳида кард. Дар ҷумлаи англисӣ вожаи *“a cheesecake”*, як навъ ширинии миллии англисӣ дида мешавад, ки он аз ду калима *“cheese”* – *“панир”* [152, 152] ва *“cake”* – *“кейк, торт, кулча”* [152, 130] таркиб ёфтааст. Дар фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ А. Мамадназаров калимаи *“cake”* бо усулҳои транслитератсия ва нишон додани аналогҳои русӣ ва тоҷикӣ тарҷума шудааст. Дар фарҳанги мазкур вожаи *“cheesecake”* ҳамчун *“кулчаи чакадори ширин”* [152, 152] интиқол ёфтааст, аммо тарҷумони асар аз он истифода накардааст. Тарҷумони асар дар асоси тарҷумаи русӣ ин реалияро ҳамчун *“санбӯсаи панирдор”* тарҷума намудааст, ки он тамоман ба калимаи англисӣ наздик намебошад. Калимаи *“cheesecake”* дар тарҷумаи И. Гурова чун *“сырный пирожок”* ва дар тарҷумаи В. Станевич ҳамчун *“пирожок с сыром”* тарҷума шудааст ва *“пирожок”*-и русӣ ҳақиқатан ба яке аз намудҳои санбӯсаи тоҷикӣ шабеҳ аст.

Пас маълум мешавад, ки варианти тарҷумаи русӣ шаклан ба варианти забони асл мувофиқат намекунад ва аз сабабе, ки тарҷумаи тоҷикӣ дар заминаи тарҷумаи забони миёнарав ба амал омадааст, шакли нодурусти воҳиди мазкурро гирифтааст, яъне *“cheesecake”* ба *“санбӯсаи панирдор”* ва *“сырный пирожок”* муодил нест.

Имрӯзҳо дар Тоҷикистон *“cheesecake”* ҳамчун як навъи ширинӣ хеле маъмул мебошад. Он тавассути транслитератсия дар шакли *“чизкейк”* ба низоми воҳидҳои луғавии забони тоҷикӣ дохил шудааст, чун бо мурури замон, дар натиҷаи бархӯрд ва ба ҳам воридшавии фарҳангҳо, ки дар 15–20

соли охир ба амал омадаанд, баъзе калимаҳое, ки замоне бемуодил буданд, пас аз иқтибос гирифтанишон аз қатори воҳидҳои луғавии бемуодил мебароянд [43, 86]. Дар забони русӣ низ он ҳамчун *чизкейк* маъмул мебошад. Ҳамчунин, номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва матнҳои тарҷума дар интиқоли вожаи **a bun** – *a small, sweet, usually round cake, a small, round piece of bread, especially one that is cut horizontally and holds a burger* [173] – **тахтул**. як торти хурд, ширин, одатан мудаввар; як пораи хурди мудаввари нон, ки махсусан ба таври уфукӣ бурида шуда, барои бургер мебошад, зоҳир ёфтаст. Он ба забони русӣ ҳамчун *булочка с изюмом* (И. Гурова) ва *булочка* (В. Станевич) тарҷума шудааст. Дар низоми воҳидҳои луғавии забони тоҷикӣ вожае барои ифодаи чунин навъи маҳсулоти хамирии дар оташдон пӯхташаванда мавҷуд нест. Калимаи англисии **a bun** дар фарҳанги англисӣ-тоҷикии А. Маҳмадназаров чунин тарҷума шудааст: *нони камоч, кулча, як навъи кулча, нони гирдишакл* [125]. Мутарҷими тоҷик дар тарҷумаи калимаи англисии **a bun** ва русии *булочка* онро умумӣ гардонид ва ҳамчун **нон** тарҷума кардааст, яъне хӯроке, ки ордро хамир карда ва завола гирифта дар танӯр мепазанд [166].

Ҳақиқатан, дар натиҷаи бархӯрди фарҳангҳо, баъзе аз расму оин ва тарзи зиндагии халқиятҳо ба ҳам омезиш меёбанд. Дар натиҷа дар низоми воҳидҳои луғавии забонҳо неологизмҳо пайдо мешаванд, ки бештар тавассути транслитератсия ё транскрипсия иқтибос гирифта шудаанд:

I played a waltz or two, and she was charmed [187, 79]. – *Я исполнила пару вальсов, и она пришла в восторг* [184, 51]. – *Я исполнила один-два вальса, и она с энтузиазмом заявила* [185]. – *Ман як-ду валс иҷро намудам, ӯ бо ҳарорат иброз дошт* [186, 88].

Аз ҷумла, вожаи “**waltz**”, ки дар луғати электронии англисӣ-русӣ чун “*вальс*” [179] ва фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ ҳамчун “*рақси валс (рақс ва мусиқии он), валс рақсидан, чарх задан*” [152, 904] тарҷума шудааст, реалияи ифодакунандаи навъҳои мусиқӣ буда, ба забони русӣ ва баъдан аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ иқтибос шудааст. Онро мутарҷимон низ дар шакли

“вальс” – “валс” интиқол додаанд. Чунин реалияҳо ниёз ба шарҳи маънӣ надоранд, зеро миёни соҳибони забонҳои тарҷума аллакай маъмул буда, дар истеъмоли омма қарор гирифтаанд.

Чашну маросимҳо ҳамчун воҳидҳои луғавии бемуодил ба гурӯҳи реалияҳои санъат ва фарҳанг дохил шуда, таҷассумгари фарҳангу тамаддуни халқиятҳои муайян мебошанд.

*November, December, and half of January passed away. **Christmas** and **the New Year** had been celebrated at Gateshead with the usual festive cheer; [187, 21]. – Ноябрь, декабрь и половина января остались позади. **Рождество** и **Новый год** праздновались в Гейтсхед-Холле со всем положенным весельем: обмен подарками, званые обеды, званые вечера [184, 16]. – Миновали ноябрь, декабрь, а также половина января. В Гейтсхэде, как всегда, весело отпраздновали **Рождество** и **Новый год** [185]. – Моҳҳои ноябр, декабр ва нимаи январ сипарӣ гаштанд. Дар Гейтсхэд, чун ҳамеша, **Мавлуди Исо** ва **Соли Навро** шоду хуррам ҷашн гирифтанд [186, 26].*

Реалияи матни асл, ки “**Christmas**” мебошад, ҳоси дини насронӣ ба шумор рафта, ба матни тарҷума ба таври шарҳи маънӣ “**Мавлуди Исо**” интиқол шудааст. Он ба забони русӣ ҳамчун “**Рождество**” тарҷума шудааст.

Вожаҳои баёнкунандаи бино ва иморатҳо дар ҳама забонҳо, аз қабилҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ вучуд доранд, аммо онҳо на ҳама вақт метавонанд як мафҳумро ифода кунанд. Масалан, калимаи “коттедж” ва “коттеч”, ки дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ дида мешаванд, наметавонанд мафҳуми “cottage”-и англисиро пурра шарҳ диҳанд. Аз ин рӯ, калимаҳое, ки хонаву иморатҳо ифода менамоянд, ба қатори реалияҳои этнографӣ дохил мешаванд ва тарҷумаи онҳо усулҳои махсуси тарҷумаро тақозо менамояд:

*‘It is partly a **charity-school**: you and I, and all the rest of us, are **charity children** [187, 41]. – Отчасти это **благотворительное учреждение**: ты, я и все остальные – мы **приютские дети** [184, 28]. – Это вроде **убежища для бедных сирот**: и ты, и я, и все остальные девочки живут здесь из милости [185]. – Он як навъ **гурезгоҳест барои сағираҳои бечора**: ҳам ту, ҳам ман,*

ҳам тамоми духтарони боқимонда дар ин ҷо ба *туфайли хайру эҳсон зиндагӣ дорем* [186, 48].

Дар ҷумлаи боло калимаи мураккаби *“a charity-school”*, ки дар забони англисии муосир дар шакли ибора маъмул аст, яъне *an elementary school, usually funded by charitable persons or organizations, for those unable to pay* [174.] – [таҳтул. мактаби ибтидоӣ, ки одатан аз ҷониби шахсони хайрхоҳ ё созмонҳо барои онҳое, ки наметавонанд пардохт кунанд, маблағгузорӣ мешавад] ба қатори реалияҳои этнографӣ дохил мешавад. Маврид ба таъкид аст, ки тарҷумашиноси тоҷик Ф.М. Турсунов калимаҳои ифодакунандаи манзилу иморатхоро ба қатори реалияҳо ворид намудааст [121, 100-103] ва дар ин асос мо низ вожаи *“a charity-school”*-ро ба қатори реалияҳо ворид намудем.

Дар фарҳанги англисӣ-русӣ тарҷумаҳои он ҳамчун *“бесплатная школа для бедных; благотворительное учебное заведение; благотворительная школа (дневная школа для бедных); приют; школа для бедных детей (организованная благотворительным обществом); приют”* [179] нишон дода шудааст. Бо вучуди мавҷудияти воҳидҳои луғавии наздик ба калимаи *“a charity-school”* дар забони русӣ, аз қабili иборати *благотворительная школа* мутарҷим В. Станевич онро ҳамчун *“убежища для бедных сирот”* тарҷума намудааст.

Дар забони тоҷикӣ воҳиди луғавие мавҷуд нест, ки пурра маънои калимаи англисии *“a charity-school”*-ро ифода кунад, аз ин рӯ, тарҷумон дар раванди тарҷума калимаеро ҷустуҷӯ мекунад, ки аз ҷиҳати маъно ба реалия наздик ва монанд бошад. Чунин усул имкон медиҳад, ки хонандаи матни тарҷума бо реалияҳои забони асл ошно шавад. Барои интиқоли вожаи англисии *“a charity-school”* дар забони тоҷикӣ бештар калимаҳои *“сағирахона, یتимхона, мактаб барои камбизоатон (аз ҳисоби хайрия маблағгузорӣ карда мешавад)”* [152, 149] мувофиқ мебошанд, аммо тарҷумони асар дар асоси забони русӣ онро ҳамчун *“гурезгоҳ барои сағираҳои бечора”* тарҷума кардааст, ки ба маънои калимаи асл мувофиқат

намекунад. Бояд тазаккур дод, ки калимаҳои тоҷикии “сағирахона” ва “ятимхона” – “паноҳгоҳи ятимон, хонаи нигоҳубини ятимон” [166] бештар ба вожаи англисии “a home for children whose parents are dead or unable to care for them” [173] [таҳтул. хона барои кӯдаконе, ки волидонашон мурдаанд ва ё қобилияти нигоҳубини онҳоро надоранд]; “a residential institution for the care and education of orphans” [180] [таҳтул. муассисаи истиқоматӣ барои нигоҳубин ва тарбияи бачагони یتим] наздикӣ дорад.

Азбаски “a charity-school” – “мактаби хайриявӣ” ҳоси тоҷикзабонон ва русзабонон нест, аз ин рӯ, калимаи “charity children” – кӯдаконе, ки дар мактаби хайриявӣ таҳсилу зиндагӣ мекунанд, реалия ба шумор меравад. Мутарҷимон ҳангоми тарҷума онро интиқол надода, балки ибораи “charity children”-ро ҳамчун “остальные девочки живут здесь из милости” дар забони русӣ ва “тамоми духтарони боқимонда дар ин ҷо ба туфайли хайру эҳсон зиндагӣ дорем” дар забони тоҷикӣ тавсиф намудаанд. Тарҷумони дигари рус И. Гурова дар тарҷумаи порчаи мазкур кӯшиш кардааст, то реалияҳои англисиро ба реалияҳои русӣ наздик гардонад, аз ин рӯ, “a charity-school”-ро ҳамчун “благотворительная школа” ва “charity children”-ро чун “приютские дети” тарҷума намудааст. Бояд тазаккур дод, ки дар Тоҷикистону Русия низ муассисаҳо барои нигоҳубин кардан ва таълим додани кӯдакони аз оилаҳои камбизоат ва ё бепарастормонда, аз қабيلي “интернат, школа-интернат, приют, детский дом, пансион дар забони русӣ ва интернат, мактаб-интернат, ятимхона” низ мавҷуд мебошанд, аммо онҳо мафҳуми “a charity-school”-ро ба пуррагӣ ифода карда наметавонанд. *Интернат* – Французское – internat (закрывтое учебное заведение); Латинское – internus (внутренний); Существительное проникло в русский язык в третьей четверти XIX в. из французского языка, причем значение слова (школа, где учащиеся живут, находясь на гособеспечении) не подверглось изменению [170]. – таҳтул. Фаронсавӣ – internat (муассисаи таълимии пӯшида); Лотинӣ - internus (дохилӣ); Исм ба забони русӣ дар чоряки сеюми асри XIX аз забони фаронсавӣ ворид шудааст ва маънои

калима (мактабе, ки дар он таълимгирандагон аз ҷониби давлат дастгирӣ мешаванд) тағйир наёфтааст. **Школа-интернат** — образовательное учреждение с круглосуточным пребыванием обучающихся, созданное в целях воспитания детей, формирования у них навыков самостоятельной жизни и всестороннего раскрытия творческих способностей детей [170]. – тахтул. муассисаи таълимӣ бо истиқомати шабонарӯзии хонандагон, ки бо мақсади тарбияи кудакон, ташаккули малакаҳои зиндагии мустақилонаи онҳо ва ҳамаҷониба ошкор намудани қобилияти эҷодии кӯдакон таъсис дода шудааст. **Приют** – место, где можно спастись или отдохнуть; благотворительное учреждение для одиноких стариков, сирот, для бездомных [170]. – тахтул. ҷой барои наҷот ёфтан ё истироҳат кардан; муассисаи хайриявӣ барои пирони бекас, ятимон, бепарасторон. **Детский дом** – в Российской Федерации государственное воспитательное учреждение для детей, оставшихся без попечения родителей. Имеются дошкольные и школьные (государственные), семейного типа и другие детские дома [170]. – тахтул. дар Федератсияи Русия муассисаи давлатии таълими барои кӯдакони бе парастории падару модар монда. Муассисаҳои томактабӣ ва мактабӣ (давлатӣ), типии оилавӣ ва дигар хонаҳои бачагон мавҷуданд. **Пансион** – В дореволюционной России и в некоторых странах: закрытое среднее учебное заведение с общежитием. Пансион благородных девиц [170]. – тахтул. Дар Россияи пешазреволүсионӣ ва дар баъзе мамлакатҳо: мактаби миёнаи пушида бо хобгоҳ. Мактаби духтарони олиҳиммат. Ҳамаи ин муассисаҳо аз тарафи давлат асосан маблағгузорӣ мешаванд, ба мисли “*a charity-school*” пурра аз ҳисоби хайрия ғайриҳукуматӣ намекунанд. Аз тафсириҳои додашуда бармеояд, ки вожаҳои болозикр калимаи англисии “*a charity-school*”-ро комилан тавсиф карда наметавонанд.

Дар назария ва амалия тарҷума усулҳои ҳосилтарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил муайян шудааст, ки қорбасти он ба ҳуди тарҷумон вобастагӣ дорад. Дар баробари усулҳои транскрипсия ва транслитератсия мутарҷимон аз усули тасвирӣ ҳангоми тарҷумаи реалияҳо истифода

мебаранд. Ин усул асосан бо мақсади дурӣ чустан аз корбурди микдори сершумори калимаҳои бегона дар матни тарҷума истифода мешавад.

Дар робита ба соҳаи ҳарбӣ ва ба рушди илми ҳарбӣ, ҳарчӣ бештар истилоҳоти нав пайдо мешаванд, ки тарҷумаи онҳо метавонад мушкилоти муайянеро ба бор орад:

I looked at some pictures on the walls (one, I remember, represented a grim man in a cuirass, and one a lady with powdered hair and a pearl necklace), at a bronze lamp pendent from the ceiling [187, 85]. – Поглядела на портреты по стенам (один, помнится, изображал мрачного мужчину в кирасе, а другой – даму с напудренными волосами и жемчужным ожерельем), на подвешенную к потолку бронзовую люстру, на напольные часы, дубовый футляр которых, покрытый замысловатой резьбой, совсем почернел от времени и усердной полировки [184, 55]. – и занялась осмотром картин на стенах (на одной, как я помню, был изображен угрюмый мужчина в кирасе, а на другой — дама с напудренными волосами и жемчужным ожерельем вокруг шеи) бронзовой лампы, свисавшей с потолка, и больших стенных часов, потемневших от времени, в футляре с причудливой резьбой [185]. – ...ба тамошои мусаввараҳои деворҳо (дар яке аз онҳо, тавре ёд дорам, марди бадҷиготе бо чоройна, дар дигарӣ бонуре бо гесӯвони анбарогин ва даври гарданаи тавқи гавҳарогин тасвир ёфта буд), чароги биринҷии аз сақф овезон ва соати бузургандозае бо мурури айём ранги тира пазируфта, ки ҷилди шигифтангез кандакоришудае дошт, шурӯъ кардам [186, 95].

Реалияи ҳарбии “**cuirass**” бо усули ёфтани аналоги функционалӣ ба забони русӣ ҳамчун “**кираса**” ва тоҷикӣ чун “**чоройна**” тарҷума гардидааст. Аналоги функционалӣ он гоҳ истифода мешавад, ки агар воҳиди луғавии бемуодил ба таври транслитератсия ба хонандаи забони тарҷума нофаҳмо бошад. Ин усули тарҷума як калимаро бо калимаи мазмунан наздик иваз менамояд. Тарҷумаи дурусти реалияи “**cuirass**” дар фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ ба таври шарҳи маънӣ чун *зиреҳи сина ва пушт, ҷавшани болотана* [152, 214] нишон дода шудааст, аммо тарҷумон дар асоси

фарҳанги русӣ-тоҷикӣ калимаи “**кираса**”-ро ҳамчун “**чоройна**” тарҷума намудааст. Калимаи “**чоройна**” дар фарҳанги электроники Вожаҷӯ чунин шарҳ ёфтааст: “*дорои чор оина, чор тарафаи оинадор: хонаи чоройна*” ва “*ҷазои давраи амирӣ, ки ба бадани гунаҳгор 75-ҷӯб зада мешуд*” [166]. Аз ин ҷо бармеояд, ки вожаи “**чоройна**” дар шуури тоҷикзабонон тасаввуроти мухталифро таҷассум менамояд ва хонандае, ки роҷеъ ба соҳаи ҳарбӣ маълумот надорад, ин вожаро дуруст дарк карда наметавонад. Хуб мешуд, ки тарҷумон аз усули шарҳи маъноӣ ё тавсифӣ истифода намояд. Дар ҷумлаи болозикр номувофиқатии назаррас дар тарҷумаи вожаи “**a lamp**” – “*a piece of equipment that produces light*” [173] – таҳтул. як қисме аз таҷҳизот, ки равшанӣ медиҳад дида мешавад. Вожаи мазкур ҳама навъи ҷароғро ифода менамояд, аз ин рӯ, муаллифи асар барои мушаххас намудани он аз сифати “**pendent**” – “*свисающий, висячий, нависший, нависающий, наклонившийся*” [179] истифода намудааст. Дар асоси он тарҷумони рус И. Гурова калимаи “**a lamp**”-ро чун “**люстра**” тарҷума кардааст. Мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар онро бо вожаи “**лампа**” – “**ҷароғ**” интиқол додаанд.

Воҳидҳои вазн ва ченак низ ба қатори воҳидҳои бемуодил шомил мебошад. Ҳангоми тарҷумаи онҳо тарҷумон метавонад, ки онҳоро бо истифода аз воҳидҳои маъмули забони тарҷума ё воҳидҳои интиқол диҳад, ки аллакай дар забони тарҷума тавассути транскрипсия ва транслитератсия иқтибос гирифта шудаанд. Барои мисол, дар ҷумлаи зер дар забони асл воҳиди ченаки дарозии “**miles**” истифода гардидааст, ки он “*мили хушкӣ - 1609 м; мили баҳрӣ - 1853 м*” [152, 521] мебошад. Ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ “**miles**” ба таври транскрипсия ҳамчун “**мил**” интиқол гардидаанд.

We had to walk two miles to Brocklebridge Church, where our patron officiated [187, 90]. – До броклбриджской церкви, где служил наш попечитель, было две мили [184, 33]. – Нам приходилось плестись за две мили в броклбриджскую церковь, где служил наш патрон [185].– Моро зарур меомад, кашол-кашол масофаи ду милро паймуда ба калисои Броклбрич, ки сарпарастамон дар он хизмат меварзид, биравем [186, 57].

Дар тарҷумаи топоними англисии **“Brocklebridge”** низ номутобиқати воҳидҳои луғавӣ зоҳир ёфтааст. Мутарҷимони рус барои нигоҳ доштани тартиби калима исми хосро ҳамчун сифати **“броклбриджская”** интиқол додаанд, зеро дар забони русӣ дар сурати пеш аз исми ҷинс омадани исми хос он одатан ба ҳайси сифат меояд ва агар он ҷузъи урбаноним набошад, пас бо ҳарфи хурд навишта мешавад. Дар забони тоҷикӣ он ҳамчун топоними **“Броклбрич”** интиқол ёфтааст, бо вучуди он ки тарҷумаи тоҷикӣ дар асоси тарҷумаи русӣ сурат гирифтааст. Дар тарҷумаи тоҷикӣ тартиби калима дар ибораи ифодакунандаи топоним мувофиқат намекунад.

Он вожаҳое, ки воҳиди пулиро ифода менамоянд, дар забони тарҷума муодили пурра ё қисман надоранд, аз ин рӯ, онҳо дар тарҷумашиносӣ ҳамчун воҳидҳои луғавии бемуодил муайян шуда, бештар тавассути транскрипсия ва транслитератсия тарҷума мешаванд [41, 93]:

*‘If J.E., who advertised in the – shire Herald of last Thursday, **possesses the acquirements** mentioned, and if she is in a position to give satisfactory references as to character and competency, a situation can be offered her where there is but one pupil, a little girl, under ten years of age; and where the salary is thirty **pounds per annum** [187, 134]. – “Если Д. Э., давшая объявление в “***ширском вестнике” от последнего четверга, преподает **все** указанные **предметы** и может представить солидные рекомендации касательно своего характера и компетентности, ей может быть предложено место гувернантки при девятилетней девочке с жалованьем в тридцать **фунтов в год**” [184, 49]. – “Если Дж. Э., поместившая объявление в „...ширском вестнике“ от последнего четверга, **обладает всеми** перечисленными **ею данными** и если она в состоянии представить удовлетворительные рекомендации относительно своего поведения и своих познаний, ей может быть предложено место воспитательницы к девятилетней девочке с вознаграждением в 30 **фунтов** за год” [185]. – Агар Ҷ. Э., ки дар “Паёмишир”-и панҷшанбеи охир эълон додааст, дорони **нишондодҳои** номбаркардааш бошад ва агар роҷеъ ба рафтору дониши худ тавсияномаҳои*

қаноатбахш пешниҳод намуда битавад, ба ҷои ӯ мураббия барои духтари нӯҳсола бо подоши 30 фунт дар як сол пешкаш мегардад [186, 85].

Масалан, дар ҷумлаи мазкур калимаи **“a pound”** – *“воҳиди пули англисӣ баробар ба 100 пени”* [152, 626], истифода гардидааст, ки дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ шакли анъанавӣ барои ин воҳидҳои пулии муайян мавҷуд аст. Ҳангоми интиқоли калимаи мазкур низ мутарҷимон аз шакли муайяни мавҷуда истифода намуда, онро ҳамчун **“фунт”** тарҷума намудаанд. Дар ҷумлаи ғавқ номувофиқатӣ дар тарҷумаи ихтисораи **“J.E.”** ба назар мерасад. Мутарҷим И. Гурова онро ҳамчун **“Д. Э.”** интиқол додааст. Дар ин шакл ихтисораи мазкур дар тарҷумаи И. Гурова таҳвил ёфтааст, аз ин рӯ, метавон хулоса намуд, ки ин на хатои техникӣ, балки интиҳоби худӣ тарҷумон мебошад. Бояд ёдовар шуд, ки усулҳои асосии тарҷумаи антропонимҳо усулҳои транслитератсия – интиқоли шаклҳои графикӣ, алифбой, калимаҳо бидуни ба назар гирифтани транскрипсияи овозӣ [93] ва транскрипсия – шакли овозии интиқоли исмҳои хос [93] мебошанд. Бо назардошти ин ду усул исми хоси дорои ҳарфи **“J”** тавассути ду ҳарфи русии **“Дж”** интиқол дода мешавад ва бо ин ҳарфҳо ихтисор карда мешавад. Ин хусусияти тарҷума ва ихтисор кардани исмҳои хосро ба назар гирифта, мутарҷими дигари рус В. Станевич онро ҳамчун **“Дж. Э.”** ва тарҷумони тоҷик Салими Зарафшонфар чун **“Ҷ. Э.”** интиқол додааст, ки бо забони англисӣ пурра мутобиқат мекунад. Дар ин маврид, тарҷумаи ин ду тарҷумон мукамал арзёбӣ мегардад. Инчунин, дар тарҷумаи феъли **“to possess”** – *“to have or own something, or to have a particular quality”* [173] – **таҳтул.** доштан ё соҳиби чизе будан сифатҳои хосе доштан ва **“the acquirement”** – *“something acquired, as a skill or ability gained by learning”* [174] – **таҳтул.** чизи ба даст овардашуда, ҳамчун маъорат ё қобилияте, ки дар натиҷаи омӯзиш ба даст омадааст, воҳидҳои луғавии забони англисӣ ва русию тоҷикӣ мувофиқат намекунанд. Тарҷумони рус И. Гурова дар тарҷумаи **“the acquirement (s)”** – *“знание, умение (благоприобретённое), приобретение, овладение, усвоение, навык, познания, таланты”* [179] таҳвили мушаххасгардониро мавриди истифода қарор дода,

онро ҳамчун “*предметы*” тарҷума намудааст, ки дар натиҷа феъли “*to possess*” – “*владеть (чем-л.); знать, владеть собой*” [179] чун “*преподавать*” интиқол ёфтааст. Дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар мутобиқати маъноии феъли “*to possess*” – “*обладать*” – “*доробудан*” муқаррар гардидааст. Номутобиқатӣ дар гузариши калимаи “*the acquirement*” ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ дар шакли “*данные*” ва “*нишондодҳо*” зоҳир ёфтааст.

Реалияҳо маълумоти муҳим роҷеъ ба беназирии фарҳанг ва ҳаёти ҷамъиятии ҳар як халқу кишварро дар бар мегиранд ва дар сурати интиқол наёфтани онҳо ба забони тарҷума боиси ҳазфи маълумоти асосӣ ва муҳим мегардад:

And here she closed her harangue: a long one for her, and uttered with the demureness of a Quakeress [187, 236]. – На этом она завершила свое очень для нее длинное поучение, которое произнесла со смирением квакериши [184, 87]. – Тут женщина замолчала. Она и так говорила слишком долго и эту тираду произнесла с назидательностью квакериши [185]. – Грейс Пул сукут варзид. Вай бе ин ҳам аз ҳад беш манаҳ зад, ки саропо сафсатаҳои пандомез буданд [186, 153].

Дар ҷумлаи мазкур реалияи “*Quakeress*” – “*a woman or girl who is a Quaker*” [174] – таҳтул. зан ё духтаре, ки Квакер аст, дида мешавад, ки ба забони русӣ тавассути усули транслитератсия интиқол ёфтааст ва барои ифода намудани ҷинсият ба он пасванди “*-ша*” илова гардидааст. Реалияи “*Quaker*” дар фарҳанги тафсири забони англисӣ ба таври зайл шарҳ дода шудааст: *a member of a Christian group, called the Society of Friends, that does not have formal ceremonies or a formal system of beliefs, and is strongly opposed to violence and war [173]. – тарҷ.муҳақ. узви ғуруҳи масеҳӣ, ки Ҷамъияти Дӯстон ном дошта, маросимҳои расмӣ ё низоми расмии эътиқод надорад ва муҳолифи ҳушунат ва ҷанг мебошад. Сарфи назар аз ифода ёфтани реалияи англисӣ дар забони русӣ тарҷумон Салими Зарафшонфар онро ба забони тоҷикӣ интиқол намодааст, ки боиси ҳазфи маълумоти муҳим гаштааст.*

Хонандаи асари тарҷума аз узи “*Ҷамъияти Дӯстон*” будани Грей Пул ва дар умум мавҷуд будани чунин як ҷамъияти масеҳӣ беҳабар мемонад. Азбаски дар матн як қатор вожаҳое ба назар мерасанд, ки аз реалияи мазкур таркиб ёфтаанд, интиқоли он тавассути транскрипсия ва транслитератсия ва дар поварақ шарҳ додани маънои он, дар ин маврид ҳатмӣ ба ҳисоб меравад.

Дар раванди таҳқиқ ҳолатҳое низ муайян гардиданд, ки дар онҳо калимаҳои нав аз реалия таркиб ёфтаанд ва ҳангоми тарҷумаи онҳо тарҷумонон кӯшиш кардаанд, ки онҳоро ба меъёрҳои забонҳои тарҷума мутобиқ карда, тавассути транскрипсия ва ё транслитератсия интиқол диҳанд:

*However, when I had brushed my hair very smooth, and put on my black frock—which, **Quakerlike** as it was, at least had the merit of fitting to a nicety – and adjusted my clean white tucker [187, 85]. – Впрочем, когда я причесала волосы очень гладко, надела мое черное платье, которое при всей своей **квакерской строгости** по крайней мере хорошо на мне сидело, и поправила белоснежный воротничок [184, 55]. – И вот я причесалась как можно тщательнее, надела свое черное платье – увы, оно имело **квакерский вид**, но зато сидело прекрасно [185]. – Ва инак ман, ҳар қадар имконпазир буд, боҳавсалатару бодикҳаттар мӯй шона задам, сиёҳпираҳанамро ба бар кардам (мутаассифона он **намуди квакерӣ** дошт, лекин бар ивазаш хеле шинам буд),... [186, 95].*

Дар ҷумлаи ҷавуззикр сифати “**quakerlike**”-ро метавон пайдо намуд, ки аз реалияи “**quaker**” ва пасванди сифатсози “**-like**” сохта шуда, барои тавсифи либоси қаҳрамони асар истифода шудааст. Он дар забони русӣ ва тоҷикӣ мутобиқати худро дар шакли ибора ёфтааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки шартҳои асосии Ҷамъияти Дӯстон бетакаллуфӣ буд. Бино бар ақидаи онҳо “квакер” бояд дар либос, гуфтор ва рафтор оддӣ ва хоксор бошад, то покии ботинро нигоҳ дошта, аз муошират бо Худо дур нашавад [52, 113]. Аз ин мулоҳизот маълум мешавад, ки либоси аъзои Ҷамъияти Дӯстон оддӣ ва яक्रанг буд. Аз ин рӯ, тарҷумон И. Гурова дар интиқоли сифати “**quakerlike**”

ибораи “*квакерская строгость*”-ро истеъмол намудааст, ки ба либоси қаҳрамони асар як ҷиддияти махсусе мебахшад. Мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар онро ҳамчун “*квакерский вид*” – “*намуди квакерӣ*” тарҷума намудаанд. Агар барои хонандаи русзабон реалияи “*quaker*” – “*квакер*” ошно бошад, пас барои хонандаи тоҷик он тамоман ношинос ва нофаҳмо мебошад, аз ин рӯ, он ба шарҳи маънӣ эҳтиёҷ дорад.

Дар тарҷумаи сифатҳои аз реалия таркибёфта таҳвили морфологии бадал низ аз тарафи мутарҷимон истифода гардидааст:

Don't address me as if I were a beauty; I am your plain, Quakerish governess. [187, 395]. – Не обращайтесь ко мне, будто я красавица. Я ведь всего лишь ваша простенькая гувернантка, больше всего похожая на квакершу [184, 145]. – Не обращайтесь со мной так, словно я красавица. Я ваша простенькая гувернантка, ваша квакерша [185]. – Ба ман ҳамчунон, ки гӯё зебосанам бошам, муносибат накунад. Ман мураббӣи оддӣи хонагӣи шумоям [186, 254].

Бадали сифат бо исм дар ҷумлаи мазкур дар интиқоли сифати сохтаи “*quakerish*” мушоҳида мегардад, ки аз реалияи “*a quaker*” ва пасванди “*-ish*” таркиб ёфта, исми “*a governess*” – “*гувернантка*” – “*мураббӣ*”-ро муайян мекунад. Онро мутарҷимони рус ҳамчун *квакерша* тарҷума намудаанд ва тарҷумони тоҷик онро ба забони тоҷикӣ интиқол надодааст. Бар ивази вожаи “*квакерша*”, мутарҷим дар забони тоҷикӣ аз сифати “*хонагӣ*” корбаст кардааст, то ин ки ба хонандаи асар фаҳмонад, ки Ўен Эйр бонуе буд, ки дар хонаи ҷаноби Рочестер ба ҳайси мураббӣ фаъолият намуда, дар баробари он зиндагонӣ мекард.

Чӣ тавре ки дар боло зикр кардем, дар раванди тарҷума мутарҷимон ҳатман бо воҳидҳои луғавӣи бемуодил дучор мегарданд ва ба онҳо лозим меояд, ки усулҳои гуногунро ба кор бурда, чунин воҳидҳоро тарҷума намоянд. Дар натиҷаи мутақобилаи забону фарҳангҳо як қатор мафҳумҳое, ки дар забони тарҷума мавҷуд набуданд, тавассути иқтибосгирӣ аз забони асл ба он ворид мешаванд. Дар мавриди вом гирифтани калимаҳои бемуодил дар

забони тарчума экзотизмҳо пайдо мешаванд [90, 34]. Экзотизмҳо калимаҳое мебошанд, ки аз забонҳои дигар сарчашма гирифта, реалияҳои фарҳанги “бегона”-ро ифода мекунанд. Дар тарҷумаи чунин воҳидҳои луғавӣ низ номутобиқатӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ мушоҳида мешавад:

*Presently a voice blent with the rich tones of the instrument; it was a lady who sang, and very sweet her notes were. **The solo** over, **a duet** followed, and then **a glee** [187, 255]. – Вскоре в красивую мелодию инструмента впелся чудесный женский голос, лаская слух. **После чего** слышался **дуэт**, а затем несколько голосов запели **хором** [184, 94]. – Но вот под аккомпанемент рояля полился звучный голос, – это пела одна из дам, и пела так, что заслушаешься. После **соло** последовал **дуэт**, а затем **веселая песенка** [185]. – Зери оҳанги роял овози ширадор танинандоз шуд: яке аз хонумҳо месароид, зайле месароид, ки мафтун мешавӣ. Баъди **яккахонӣ бадеҳахонӣ** шуруъ гаиш, пасон **суруди шӯх** садо дод [186, 164].*

Дар ин мисол экзотизмҳои “**the solo**” ва “**a duet**” дида мешаванд, ки аз забони итолиёвӣ ва фаронсавӣ сарчашма гирифтаанд. Дар тарҷумаи калимаи “**the solo**” номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ ба назар мерасанд. Агар дар тарҷумаи И. Гурова экзотизми мазкур коҳиш ёфта бошад, пас, В. Станевич онро тавассути транслитератсия ба забони русӣ интиқол додааст. Бояд таъakkур дод, ки дар забони русӣ барои ифодаи ин навъи сурудхонӣ ба ҷуз шакли транслитератсияшуда, инчунин, ибораи “*сольное пение*” истеъмол мегардад, аммо мутарҷимон аз он истифода накардаанд. Тарҷумони тоҷик ҳангоми тарҷумаи ҳарду экзотизм, “**the solo**” ва “**a duet**” усули тарҷумаи тахминиро ба қор бурда, онҳоро ҳамчун “**яккахонӣ**” – “ба танҳои суруд хондан” [166] ва “**бадеҳахонӣ**” тарҷума намудааст. **Бадеҳахонӣ** – яке аз навъҳои суруди халқӣ мебошад, ки аз тарафи ду нафар дар ҳузури тамошобинон иҷро карда мешавад. Иҷрокунандагон бояд зану мард бошанд, ки бо хондани суруди шӯх рақсунон лавҳае аз зиндагиро тасвир намуда, камбудиҳои ҷомеаро бо ҳазлу танз интиқол мекунанд [165].

Аслан экзотизм он воҳидҳои луғавиеро дар бар мегирад, ки дар ҳаёти мардум аз забони бегона омада дохил шуда, солҳои тулонӣ мавриди истифода қарор мегирад [47, 91]:

*‘Bridewell!’ exclaimed Colonel Dent, and the **charade** was solved [187, 280]. – – Bridewell! – воскликнул полковник Дент, и **шарада** была решена [184, 104]. – Брайдуэлл! — воскликнул полковник Дэнт; и **шарада** была разгадана [185]. – Брайдуэлл! – хитоб кард сарҳанг Дэнт, ва **муаммо** кушода шуд [186, 180].*

Дар ҷумлаи фавқ экзотизми “**charade**” истифода гардидааст, яъне “*a team game in which each member tries to communicate to the others a particular word or phrase that they have been given, by expressing each syllable or word using silent actions*” [173] – **тарҷ.муҳақ.** бозии гурӯҳӣ, ки дар он ҳар як узв кӯшиш мекунад, то калима ё ибораи мушаххасеро, ки ба онҳо дода шудааст, бо ифодаи ҳар як ҳичо ё калима бо амалҳои хомӯшона ба дигарон бирасонад. Дар даврони муайяни таърихӣ равобити Руссия бо Фаронса дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти густариш ёфта буд, ки дар натиҷа ба низоми воҳидҳои луғавии забони русӣ як қатор вожаҳои фаронсавӣ ворид гардиданд. Ин аст, ки бештари экзотизмҳои англисӣ, ки аз забони фаронсавӣ сарчашма гирифтаанд, дар забони русӣ низ ба назар мерасанд. Экзотизми “**charade**” ба қатори чунин экзотизмҳо дохил шуда, он дар забони русӣ бо лексемаи “**шарада**” ифода меёбад. Бо вучуди пурзур гардидани муносибатҳои иқтисодиву робитаҳои дипломатӣ бо Фаронса дар замони Ризошоҳи Паҳлавӣ ва мавҷудияти аз 3000 то 4000 ҳазор вомвожаҳои фаронсавӣ дар забони форсӣ [134,89-90] экзотизми “**the charade**” – “**шарада**” дар забони тоҷикӣ мушоҳида намегардад, аз ин рӯ, тарҷумон онро ҳамчун “**муаммо**” тарҷума кардааст, ки боиси номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои мавриди назар гаштааст.

Ба воҳидҳои луғавии бемуодил ба ҷуз реалия, лакуна, экзотизмҳо, инчунин, исмҳои хос, номҳои ҷуғрофӣ, номи муассисаҳо, ташкилотҳо,

рӯзнамаҳо ва ғайра, ки дар низоми воҳидҳои луғавии забони дигар мутобиқати доимӣ надоранд [51, 32], дохил мешаванд.

Дар аввал чунин ба назар мерасад, ки тарҷумаи исмҳои хос раванди хеле осон аст. Роҳҳои асосии тарҷумаи номҳои хос транскрипсия ва транслитератсия мебошанд. Вазифаи аввалиндараҷаи исмҳои хос номгузорӣ мебошад – номгузорӣ дар фарқ кардани предметҳои як навъ аз якдигар муҳим арзёбӣ мегардад [118,153].

Дар тарҷумашиносӣ усулҳои зерин тарҷумаи исмҳои хос муқаррар гардидааст [53, 69]:

1) Транслитератсия – “таҷдиди шакли ҳарф ба ҳарфи воҳиди луғавии забони мабдаъ бо истифода аз алифбои забони мақсад; таҷдиди ҳарфии шакли вожаи асл» [46, 63].

2) Транскрипсия сабти ҳуруфоти талаффузи калима мебошад. Ин усул ҳангоми тарҷумаи номҳои хос бештар маъмул аст.

3) Транспозитсия – истифодаи як шакли забонӣ дар вазифаи шакли дигар мебошад. Транспозитсия аз он иборат аст, ки номҳои хос дар забонҳои гуногун сарчашмаи умумии забонӣ доранд, аммо аз ҷиҳати шакл фарқ меkunанд ва барои интиқоли ҳамдигар истифода мешаванд.

4) Калкакунӣ чунин усули тарҷумаест, ки дар он қисмҳои таркибии калима (морфемаҳо) ё ибораҳо (лексемаҳо)-и забони асл тавассути унсурҳои мувофиқи забони тарҷума интиқол дода мешаванд.

Ж.А. Голикова се навъи тарҷумаи исмҳои хосро пешниҳод намудааст:

Транслитератсия – интиқоли ҳарф ба ҳарфи исми хос;

Транскрипсия – интиқоли исми хоси хориҷӣ бо назардошти имло ва талаффуз;

Тарҷума – тарҷумаи пурра ё қисмани исми хос дар якҷоягӣ бо транскрипсия ва транслитератсия [33, 13].

Транскрипсияи исмҳои хоси забони англисӣ барои мутарҷимон бо сабаби як қатор ҳолатҳо душвориҳои зиёд ба бор меорад. Аввалан, сабаби мушкилоти транскрипсия инкишофи таърихии имлои англисӣ мебошад, ки

боиси хеле дур шудани он аз талаффуз гардидааст [31, 57]. Дар таркиби калимаҳои забони англисӣ як қатор ҳарфҳо ва ё таркиби ҳарфҳо дар мавридҳои гуногун талаффузшаванда ё талаффузнашаванда мебошанд.

Мушкилоти дуҷуми транскрипсияи исмҳои хоси англисӣ мавҷуд набудани як қатор фонемасоҳе дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мебошад, ки дар забони англисӣ дида мешаванд. Аз ҷумла, овозсое, ки таркиби ҳарфҳои **“th”** ифода менамоянд, дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ дида намешаванд. Инчунин, дар забони русӣ миёни садонокҳои дароз ва кӯтоҳ тафовути фонемикӣ вучуд надорад, ки ин ҳолат дар забони англисӣ баръало зоҳир ёфтааст. Ин гуна тафовутҳо боиси душвор гардидани раванди тарҷумаи исмҳои хоси забони англисӣ шуда, ба пайдо шудани номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар матни асл ва тарҷума ва ҳатто номутобиқатии тарҷумаҳои як асар аз тарафи мутарҷимони гуногун замина мегузорад.

Имрӯз транслитератсия дар шакли ҳолис дар амалияи тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ истифода намешавад, зеро дар забони англисӣ бештари ҳарфҳо дучори таҳвили овозӣ гардидаанд ва дар таркиби ҳарфҳо ва вожаҳои муайян ғайримуқаррарӣ хонда мешаванд. Аз ин рӯ, дар натиҷаи пайдарпай сурат гирифтани транслитератсияи онҳо бо ҳарфҳои русӣ ва тоҷикӣ исмҳои хосе ба вучуд меоянд, ки ҳангоми хондан ба нусхаҳои асл чандон шабоҳат надоранд. Барои мисол:

*He is gone to **the Leas**, Mr. Eshton’s place, ten miles on the other side Millcote [187, 240]. – Поехал в **Лийс**, поместье мистера Эштона. Оно в десяти милях за Милкотом [184, 89]. – Он отправился в **Лиз**, имение мистера Эштона. Это за десять миль отсюда, по ту сторону Милкота [185]. – Ба **Лиз**, назди ҷаноби Эштон рафт. Ин мулк даҳ мил аз ин ҷо дур аст [186, 154].*

Дар ин ҷумла номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи топоними **“the Leas”** мушоҳида мегардад. **The Leas** – макони сайёҳӣ ва фароғатиест, ки дар ғарби Фолкстон мавқеъ гирифтааст. Он ҷойи воҳурии мунтазам барои чорабиниҳо дар давоми тобистон аст. Мутарҷим И. Гурова қисман аз усули

транслитератсия корбаст намуда, онро ҳамчун “*Лийс*” тарчума намудааст, ки аз ҷиҳатҳои овозӣ ва графикӣ ба топоними англисӣ шабоҳат надорад. В. Станевич ва Салими Зарафшонфар онро тавассути транскрипсия чун “*Лиз*” интиқол додаанд.

Дар тарҷумаи исмҳои хос низ номувофиқатҳои воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума ба назар мерасад, ки дар натиҷаи таҳвили тарҷумавӣ ба вучуд омадаанд.

‘Are there ladies at the Leas? [187, 240]. – А в Лийсе будут и дамы? [184, 89]. – У Эштона будут и дамы? [185]. – Хонумҳо меоянд ба қўргони Эштонҳо [186, 154].

Дар ҷумлаи фавқуззикр “*the Leas*” маконест, ки дар он ҷо қалъаи ҷаноби Эштон ҷойгир аст. Дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар мушаххасгардонии топоним дар шакли “*У Эштона*” ва “*қўргони Эштонҳо*” дида мешавад. Азбаски интиқоли ҷумлаи русии “*У Эштона будут и дамы?*” бидуни илованамоӣ имконнопазир аст, тарҷумон Салими Зарафшонфар дар асоси контексти васеъ муайян кардааст, ки дар Лиз қалъа мавҷуд аст, аз ин рӯ, *ӯ* калимаи “*қўргон*”-ро ба ҷумлаи тоҷикӣ илова намудааст. Ин илованамоӣ ба номутобиқатҳои воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ боис гаштааст.

Дар тарҷумаи исмҳои хос усули интиҳобнамудаи мутарҷим ба мутобиқат накардани таркиби онҳо мусоидат менамояд. Масалан, дар ҷумлаи зер ҳангоми тарҷумаи топоними англисии “*Thornfield*” мутарҷимон усулҳои гуногуни тарҷумаи онро интиҳоб намудаанд, ки дар натиҷа таркиби топоним дар тарҷумаҳои русӣ аз ҳам фарқ менамояд:

Mrs. Fairfax said she should not be surprised if he were to go straight from the Leas to London, and thence to the Continent, and not show his face again at Thornfield for a year to come; he had not unfrequently quitted it in a manner quite as abrupt and unexpected [187, 246]. – Миссис Фэрфакс сказала, что не удивится, если он из Лийса отправится прямо в Лондон, а оттуда на континент и снова побывает в Тернфилде не раньше, чем через год [184,

91]. – Миссис **Фэйрфакс** сказала, что нет ничего удивительного, если он **из Лиза** поехал прямо в Лондон, а оттуда на континент и появится опять в **Торнфильде** лишь через год: он уже не раз нежданно-негаданно покидал свое поместье [185]. – Хонум **Фэйрфакс** изҳор дошт, ки ҳеҷ ҷойи тааҷҷуб нест: агар **ӯ** аз **Лиз** рост ба Лондон рафта бошад, аз он ҷо ба хушкӣ гузашта бошад, фақат баъди як сол дубора дар **Торнфилд** пайдо мешавад [186, 157].

Дар тарҷумаи мазкур усули интихобнамудаи мутарчимони рус дар интиқоли топоним мухталиф мебошад. И. Гурова усули транскрипсия ва В. Станевич транслитератсияро мавриди истифода қарор додаанд, ки дар натиҷа номувофиқатӣ дар имлои топоним дар ин тарҷумаҳо дида мешавад. Ба забони тоҷикӣ низ топоними **“Thornfield”** тавассути усули транслитератсия интиқол ёфтааст.

Азбаски роҳҳои гуногуни интиқоли овозҳои забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мавҷуданд, дар натиҷаи транскрипсияву транслитератсия қардани исмҳои хос номувофиқатӣ дар онҳо дар миёни тарҷумаҳо ба назар мерасад. Масалан, дар забони англисӣ ҳарфи **a** дар таркиби ҳарфҳои **“air”**, **“aire”**, **“ayr”** ҳамчун [eэ] талаффуз шуда, ба забони русӣ тавассути “э(p)” интиқол дода мешавад. Дар таркиби **“ai”**, **“ay”** ҳарфи англисии **“a”** чун [ei] талаффуз мешавад ва дар сурати дар аввали калима ва ё баъди садонокҳо омадан, ҳамчун “эй” ва дар дигар ҳолатҳо бо ҳарфҳои “ей” ба забони русӣ таҳвил меёбад. Аз ин рӯ, антропоними англисии **“Fairfax”** дар тарҷумаи И. Гурова чун **“Фэрфакс”** ва В. Станевич ҳамчун **“Фэйрфакс”** навишта шудааст. Дар забони тоҷикӣ тавассути транслитератсия интиқол ёфтааст.

Номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷумаи зоонимҳо низ дида мешавад. Номҳои ҳайвонот аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ тавассути усулҳои транскрипсия, транслитератсия ва тарҷума намудан интиқол меёбанд. Агар маънои исми хоси ҳайвонот, ки дар забони асл истеъмол мегардад, дар забони тарҷума ба қадри кофӣ фаҳмо бошад, пас мутарчим дар интиқоли он метавонад аз усули транспозитсия истифода намуда, онро тарҷума намояд [31, 25]. Транспозитсия ин интиқоли воҳидҳои

луғавӣ бо истифода аз воситаҳои тайёри забонӣ, яъне ба воситаи калимаҳои мебошад, ки дар забон вуҷуд доранд [31,16]. Бо вуҷуди мавҷуд будани воситаҳои тайёри забонӣ мутарчим метавонад, ки зоонимҳоро тавассути транскрипсия ва транслитератсия тарҷума намояд:

*‘He rode **Mesrour** (the black horse), did he not, when he went out? and **Pilot** was with him:- what has he done with the **animals**?’* [187, 288]. – Он ведъ уехал на **Месруре** (вороном жеребце), не правда ли? И с ним был **Лоцман**. Куда он **их** дел? [184, 107]. — Что за фантазия возвращаться домой в таком экипаже? — сказала мисс Ингрэм. — Ведъ он уехал верхом на **Мезруре**, и **Пилот** был с ним; куда же он дел **собаку**? [185]. – Охир **ӯ** савори **Мезрур**, **ҳамроҳи Пилот** рафта буд; **сагро** куҷо карда бошад [186, 185].

Дар ин ҷумлаҳо номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар асоси усули интиҳобнамудаи мутарчимон ҳангоми тарҷумаи зоонимҳо ба амал омадааст. Дар ҷумлаҳои фавқуззикр сухан дар бораи асп (**Mesrour**) ва сағи қаҳрамон бо номи **Pilot** меравад. Мутарчим И. Гурова аз усули транспозитсия истифода намуда, зооними **“Pilot”** – “пилот; проводник; возжак; кормчий; скотосбрасыватель; лоцман; опытный проводник; вспомогательный клапан; авиатор; штурвальный; пилотная серия” [179]-ро ҳамчун **“Лоцман”** интиқол додааст. **Лоцман** – маллоҳ ё дарёҷӣ, соҳиби ихтисоси капитан-киштирон, ки вазъияти соҳил ва маъбари маҳаллиро хуб медонад ва киштиҳои баҳрӣ ё дарёиро дар ҷойҳои хатарнок роҳнамоӣ мекунад [170]. Чӣ тавре ки дида мешавад, И. Гурова дар тарҷумаи зооним аз исми хоси дар забони русӣ маъмул истифода намудааст, ки маънои зооними англисиро ифода менамояд. Аммо В. Станевич бошад, ҳангоми тарҷума аз усули транслитератсия истифода намуда, онро чун **“Пилот”** тарҷума намудааст. Дар интиқоли исми хоси асп қаҳрамони асар **“Mesrour”** бошад, И. Гурова аз усули транскрипсия истифода намуда, онро чун **“Месрур”** ва В. Станевич ҳамчун **“Мезрур”** тарҷума намудаанд. Тарҷумони тоҷик аз усули транслитератсия истифода намуда, онро аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ дар шакли **“Мезрур”** интиқол додааст. Маврид ба ёдоварист, ки дар баъзе

мавридҳо номутобикати воҳидҳои луғавӣ боиси зухур кардани иштибоҳоти тарҷумонӣ мегардад, ки дар натиҷа, мантиқи матни асл дар забони тарҷума коста мегардад. Барои мисол, дар ҷумлаи болозикр ҳангоми тарҷумаи ҷумлаи “*what has he done with the **animals**?*” мутарҷими рус В. Станевич вожаи *the animals*-ро ҳамчун “*собака*” тарҷума намудааст. Тарҷумони тоҷик низ дар асоси забони русӣ онро бо муодили тоҷикии калимаи русӣ “*саг*” интиқол медиҳад, ки ин ҳолат боиси номутобикати воҳидҳои луғавии забони англисӣ ва тарҷумаҳои русию тоҷикӣ гаштааст. Дар матни забони англисӣ вожаи “*the animals*” ифодагари натавон “саг”, балки “аспи қаҳрамони асар” низ мебошад. Аммо дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ дар қисмати аввали ҷумла сухан дар бораи аспу саг рафта, дар охир танҳо лексемаи “саг” истеъмол гардидааст, ки боиси талаф ёфтани робитаи мантиқии матн гаштааст.

Ҳамин тавр, воҳидҳои луғавии бемуодил боиси ба вучуд омадани номутобикати воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ мегарданд. Омили асосии он усули интихобнамудаи мутарҷим дар интиқоли воҳидҳои бемуодил махсуб меёбад.

Хулосаи боби дуюм

Ҳамин тавр, дар зербоби мазкур номувофиқати воҳидҳои луғавии муодилдор ва бемуодил дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтанд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки воҳидҳои луғавии матни асл дар забони тарҷума дорой муодилҳои пурра ва қисман мебошанд. Бо вучуди доштани муодилҳои пурра ва қисман дар раванди тарҷумаи асар ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки воҳидҳои луғавии муодилдори забони мабдаъ бо воҳидҳои луғавии забони мақсад мувофиқат намеkunанд. Омилҳои номувофиқати воҳидҳои луғавии муодил гуногун мебошанд.

1. Воҳидҳои луғавии бемуодил калимаву ибораҳое мебошанд, ки дар забони тарҷума бо сабабҳои гуногун муодили худро пайдо намеkunанд.

Онҳо усулҳои хоси тарҷумаи худро дошта, боиси номутобиқати воҳидҳои луғавӣ мегарданд, зеро интихоби усули тарҷума аз ҳуди мутарҷим вобастагӣ дорад;

2. Дар натиҷаи бархурди фарҳангҳо бештари воҳидҳои луғавии бемуодил дар забони тарҷума муодилҳои худро дар шакли вожаҳои иқтибосшуда пайдо намудаанд, ки боиси осон гардидани тарҷумаи чунин воҳидҳо гаштааст. Бо вучуди ин, ҳолатҳои ба назар мерасанд, ки мутарҷимон аз усулҳои дигари тарҷума, аз қабili усули тахминӣ, яъне ёфтани аналоги калимаву ибора дар забони тарҷума истифода намудаанд;
3. Тарҷумаи асар дар асоси забони миёнарав боиси ба вучуд омадани номувофиқати воҳидҳои луғавӣ низ мегардад, ки дар натиҷа, дар баъзе мавридҳо мақсади муаллиф ва муҳтавои матн кошта мегардад. Аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи асарҳо мутарҷимро зарур аст, ки дар баробари забони миёнарав бо матни асл низ кор кунад ва аз вижагиҳои забонӣ ва миллии забони асл бархурдор бошад.

БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ НОМУВОФИҚАТИИ ВОҲИДҲОИ ЛУҒАВӢ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ-РУСӢ-ТОЧИКӢ ДАР РАВАНДИ ТАРЧУМА

3.1. Номувофиқати воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумани забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар натиҷаи илованамоӣ

Дар боби мазкур мо тасмим гирифтем, то навъҳои номувофиқати воҳидҳои луғавиро дар тарҷумаҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ баррасӣ намоем. Барои муқоиса ва таҳлил намудани номувофиқатӣ дар тарҷума нақши воҳиди тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад, аз ин рӯ, дар ин боб бояд, пеш аз ҳама, воҳиди тарҷума муайян карда шавад. Воҳидҳои тарҷумаро бо роҳҳои гуногун муайян кардан мумкин аст. В.Н. Комиссаров барои муайян кардани воҳидҳои тарҷума чор усулро нишон додааст:

1. Воҳиди тарҷума – воҳиди ақалли матни асл мебошад, ки дар раванди тарҷума ҳамчун воҳиди мустақил ба ҳисоб меравад. Раванди тарҷума бо мурури замон инкишоф меёбад ва тарҷумон матни аслиро ба воҳидҳои тарҷума тақсим мекунад.

2. Воҳиди тарҷума – воҳиди минималии забонии матни асл буда, яклухт тарҷума карда мешавад, зеро дар матни тарҷума воҳидҳои забоние мавҷуд нестанд, ки маънои ҷузъҳои таркибии воҳиди тарҷумаро ифода карда тавонанд.

3. Воҳиди тарҷума – маҷмӯи минималии воҳидҳои луғавӣ ва дастурии забони асл мебошанд, ки ба гунаҳои луғавӣ ё дастурии забони тарҷума мутобиқат мекунанд.

4. Воҳиди тарҷума ҳамчун воҳиди минималии мундариҷаи матни асл фаҳмида мешавад, ки дар матни тарҷума таҷдид карда мешавад (аз нав ба вучуд оварда мешавад) [53, 187-189].

Тафсири аслии мафҳуми “воҳиди тарҷума”, “таърифи воҳиди тарҷума” аз ҷониби Ч. Кэтфорд пешниҳод шудааст. Ӯ мафҳуми “ҷумла”-ро ба маънои равшани дастурӣ баррасӣ намуда, хулосаи мантиқӣ мебарорад, ки дар тарҷумани маъмулӣ “сатҳи дастурӣ”-ро дар ҳар сатҳ (дар ҳар мартаба) амалӣ

кардан мумкин аст. Гузашта аз ин, дар ҳама гуна матни калон сатҳ мунтазам тағйир меёбад: дар як ҳолат тарҷума дар сатҳи ҷумла, дар дигараш - дар сатҳи калима ё ибора ва дар ҳолати сеюм - бо маҷмӯи усулҳои гуногун, вобаста ба ҳуди матни тарҷума сурат мегирад [146, 22].

Дар диссертатсияи мазкур воҳиди тарҷума ҳамчун “порчаи минималии матни асл (калима ё ибора) фаҳмида мешавад, ки бинобар сабаби мавҷуд набудани воҳидҳои луғавии мутобиқ дар забони тарҷума, яклухт тарҷума карда мешаванд” [50, 49].

Мафҳуми “номутобикати тарҷума” дар диссертатсияи мазкур дар асоси таърифи мафҳуми “мутобикатӣ” аз тарафи В.Н. Комиссаров маънидод гардидааст. Тарҷумашинос В.Н. Комиссаров зери мафҳуми “воҳиди мутобиқат” он воҳидеро дар забони тарҷума мефаҳмад, ки барои интиқоли воҳиди мазкури забони асл мунтазам истифода мешавад. Аз ин рӯ, дар раванди таҳқиқ зери мафҳуми “номутобикатӣ” он воҳидҳои луғавии матни тарҷума фаҳмида мешаванд, ки дар матни асл воҳидҳои луғавии мутобиқ надоранд, ё ин ки баръакс, воҳидҳои луғавии матни асл, ки дар матни тарҷума мувофиқат намеkunанд.

Бояд таъкид дод, ки Р.К. Миняр-Белоручев номутобикати тарҷумаро ҳамчун хатоҳои тарҷумонӣ маънидод кардааст, ки дар натиҷаи истифодаи муодили нодуруст, таҳрифи назарраси иттилоот ба амал меояд. Дар натиҷаи таҳқиқи мо таҳти мафҳуми “номувофиқати тарҷума” на танҳо чунин падидаҳо, ба монанди иштибоҳ ва носоҳеҳии тарҷума, инчунин, зиддиятҳои фаҳмида мешаванд, ки дар натиҷаи тафовут байни меъёрҳои сохторӣ ва муқаррари забони мабдаъ ва забони мақсад ба амал омадаанд.

Маълум аст, ки дар раванди тарҷума ду раванди ҳамдигарро пурраkunанда: камшавии ҳаҷми маълумот (фишурдани матн) ва зиёдшавии он (тавзеҳи маънии ниҳонии гуфтор) ба вуқӯъ мепайванданд, бинобар ин, ҳангоми таҳқиқ на танҳо таносуби номувофиқатиҳо ва ҳаҷми зиёдшавии матни тарҷума, инчунин, дараҷаи ҳифзи маълумот дар раванди тарҷума муайян карда мешавад. Ин аст, ки нақши номувофиқатиҳо дар баҳодиҳии

сифати тарчума муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳангоми баҳо додан ба сифати тарчума бояд муайян карда шавад, ки тарҷумон дар раванди тарчума ба хато роҳ додааст ё қасдан таркиби матнро иваз намудааст. Барои ба тартиб даровардани низоми арзёбии сифати тарчума дар доираи таҳқиқи мазкур номувофиқатиҳо дар тарчума мавриди омӯзиш қарор гирифта, навъҳои номутобиқатии тарчума таҳия гардида, дараҷаи таҳрифи маълумот дар ҳар як номутобиқатӣ муайян карда шудааст. К.И. Ковалева номутобиқатихоро ба се намуди асосӣ гурӯҳбандӣ кардааст: издиёд, ҳазф ва бадал [50, 77]

Зери мафҳуми “издиёд” дар матни тарчума пайдо шудани воҳиди луғавие дар назар дошта мешавад, ки дар матни асл мувофиқат надорад [50, 77].

Ҳазф ҳамчун набудани мувофиқат ба воҳиди луғавии матни асл дар матни тарчума фаҳмида мешавад [50, 77].

Бадал дар раванди тарчума иваз кардани воҳиди луғавии матни аслиро бо он воҳиди луғавии матни тарчума дар назар дорад, ки ба қатори мутобиқатҳои муқаррарии воҳиди луғавии асл дохил намешаванд [50, 77]. Чунин табдили тарчума барои ифодаи воҳиди луғавии асл интиҳоб гардидааст, дар контексти дигар маънои мазкурро ифода карда наметавонад.

Ҳодисаи издиёд (дар асарҳои баъзе муҳаққиқон онҳоро гоҳе иловакунӣ меноманд), ҳазф (дар асарҳои баъзе муҳаққиқон ихтисораҳо номида мешавад) ва ивазкунӣ дар асарҳои тарҷумашиносони маъруф В.Н. Комиссаров, Л.С. Бархударов дар доираи масъалаи таҳвилот ва усулҳои тарчума баррасӣ гардидааст, вале таснифоти муфассали номувофиқатҳои тарчума бори аввал аз тарафи К.И. Ковалева пешниҳод карда шудааст.

Дар навбати худ намудҳои муайяншудаи номувофиқатҳои тарчума ба навъҳо ҷудо шудааст. Бояд таъakkур дод, ки тарҷумашинос К.И. Ковалева ҳангоми ба навъҳо тасниф кардани номувофиқатиҳо дар тарчума сабаби пайдоиши онҳоро ҳамчун омили тафовуткунанда муайян намудааст.

3.1.1. Тавзеҳот

Тавзеҳот ин интиқоли унсурҳои ниҳонии мундариҷаи асл мебошад. Ин нави тавзеҳот дар тарҷумаҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ хеле маъмул аст. Яке аз сабабҳои истифодаи густурдаи тавзеҳот номутобиқ будани донишҳои заминавии қабулқунандагони матнҳои асл ва тарҷумашуда мебошад. Ҳамин тариқ, дар ҳар як ҳолати мушаххаси истифодаи тавзеҳот, тарҷумон метавонад ҳадафҳои махсусро пайгирӣ кунад.

*“Mr. Miles, **the master**, affirmed that he would do very well if he had fewer **cakes and sweetmeats** sent him from home; but the mother’s heart turned from an opinion so harsh, and inclined rather to the more refined idea that John’s sallowness was owing to over-application and, perhaps, to pining after **home**” [187, 12]. – “Мистер Майлс, **директор школы**, объяснил, что Джон был бы совсем здоров, если бы ему из дома присылали поменьше **бисквитов и сластей**, однако материнское сердце не приняло столь сурового суждения, склоняясь к более возвышенному убеждению, что дурной цвет лица Джона свидетельствует о чрезмерном прилежании, а возможно, и о том, что мальчик тоскует по **дому**” [184, 6]. – “Мистер Майлс, **его учитель**, утверждал, что в этом нет никакой необходимости, – пусть ему только поменьше присылают из дому **пирожков и пряников**; но материнское сердце возмущалось столь грубым объяснением и склонялось к более благородной версии, приписывавшей бледность мальчика переутомлению, а может быть, и тоске по **родному дому**” [185]. – **Устоди ӯ**, ҷаноби Майлс, исрор менамуд, ки бар ин зарурате нест, – фақат бигзор барои ӯ аз хона **самбӯсаву кулчақандро** камтар бифиристанд; аммо дили модар аз чунин тавзеҳи дурушт ба хаши омада, моили маънидоди нисбатан наҷибонае буд, ки он коҳидарангии ин писаракро ба хастаиши зиёд ва, эҳтимол, ба пазмони **хонаи падарӣ** мутааллиқ медонист [186, 8].*

Чӣ тавре ки дида мешавад, як қатор вожаҳо дар ҷумлаҳои тарҷумашудаи русӣ ва тоҷикӣ илова гардидаанд. Дар тарҷумаи В. Станевич ва тарҷумаи

тоҷикӣ вожаҳои англисии **“the master”** – **“учитель”** – **“устод”** ва **“home”** – **“дом”** – **“хона”** тавзеҳ ёфта, ҷонишини **“ego”**–**“ӯ”** ва сифати **“родной”** – **“надарӣ”** илова шудаанд. Ҷониши **“ego”** – **“ӯ”** барои мутобиқ сохтани ҷумла ба меъёрҳои забонҳои тарҷума ва калимаи **“родной”** – **“надарӣ”** барои аниқ кардани он хонае, ки қаҳрамони асар пазмон шудааст, илова гардидаанд. Дар тарҷумаи И. Гурова лексемаи **“home”** – **“дом”** тавзеҳ наёфтааст, аз ин рӯ, дар тарҷумаи ӯ номутобиқатӣ мушоҳида намегардад. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи калимаи **“the master”** дида мешавад. Он аз тарафи мутарҷим И. Гурова тавассути ибораи **“директор школы”** интиқол ёфтааст, ки боиси номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ гардидааст. Дар низоми воҳидҳои луғавии забони англисӣ муодилҳои ибораи **“директор школы”** ҳамчун **“principal, schoolmaster, general subject, School Mistress, head master, head teacher, head-mistress, preceptor, rector, schoolman, archbishop, school principal, head master, school superintendent, school superintendent, director; manager”** [170] нишон дода шудааст. Чӣ тавре ки дида мешавад, миёни тарҷумаҳои додашуда лексемаи **“a master”** дар танҳои ибораи **“директор школы”**-ро ифода наменамояд, аз ин рӯ, гуфта метавонем, ки номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони русӣ дар натиҷаи истифода нагардидани муодил аз ҷониби мутарҷими рус ба вуҷуд омадааст.

Инчунин, дар ҷумлаи болозикр дар тарҷумаи калимаҳои **“cakes”** – **“a sweet baked food made from a dough or thick batter usually containing flour and sugar and often shortening, eggs, and a raising agent”** [174] – **тахтул.** хӯроки пухтаи ширине, ки аз хамир ё хамири обакии ғафс тайёр карда мешавад, он одатан дар таркибаш орд, шакар ва баъзан равған, тухм ва моддаи афзоянда дорад ва **“sweetmeats”** – **“a sweet delicacy, prepared with sugar, honey, or the like, as preserves, candy, or, formerly, cakes or pastry”** [174] – **тахтул.** нӯшокии ширине, ки бо шакар, асал ё амсоли он ҳамчун консерв, қаннодӣ ё қаблан торт ё қаннодӣ омода карда мешавад номувофиқатӣ ба назар мерасад. Онҳоро мутарҷим В. Станевич бо вожаҳои **“пирожков и пряников”** дар

забони русӣ ва мутарчими тоҷик бо лексемаҳои “*самбӯсаву кулчақанд*” интиқол додаанд. Мутарчимон дар тарҷумаи ҷумлаҳои мазкур аз усули ҷуброннамоӣ истифода намудаанд, зеро тарҷумаи калимаҳои хоси фарҳанги англисӣ барои хонандагони рус ва тоҷик нофаҳмо мебошад. Азбаски хонандаи асар бо хӯрокҳои миллии мардуми англисзабон метавонанд ошно набошад ва ҳангоми хондани асар порчаи он ба пуррагӣ дар тафаккури ӯ таҷассум наёбад, ин аст, ки тарҷумонон вожаҳои ифодакунандаи хӯроки миллии англисзабонро иваз намудаанд. Мутарчими рус И. Гурова дар тарҷумаи лексемаҳои “*cakes*” ва “*sweetmeats*” аз калимаҳои “*бисквиты*” ва “*сласти*” истифода намудааст.

Ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ донишҳои заминавии соҳибони забонҳои манбаъ ва мақсад, яъне донишҳои миллию фарҳангӣ бояд ба назар гирифта шаванд. Ин меъёри тарҷума аз мутарчимон илова намудани тавзеҳотро ҳангоми тарҷумаи вожаҳои талаб менамояд, ки ба хонандаи матни тарҷумашуда нофаҳмо мебошад:

*...a greenness grew over those brown beds, which, freshening daily, suggested the thought that **Hope traversed them at night, and left each morning brighter traces of her steps.** [184, 114]. – а бурые клумбы с каждым днем становились все зеленее, наводя на мысль, что каждую ночь их навещала **Надежда: об этом каждое утро свидетельствовали новые стебли, листья и бутоны...** [185, 42]. – ... зеленая поросль покрывала темно-бурые клумбы и с каждым днем становилась все гуще, словно ночами здесь **проносились легкокрылая надежда, оставляя наутро все более явственный след** [186]. – ... паттазор пуштачаҳои қаҳварарнгро мепӯшонид ва рӯз аз рӯз анбӯҳтар мешуд, гӯёи шабҳо аз ин ҷо **фариштаи сабукболи умед парида мегузаист** ва ин гуна аз худ нақш мегузошта мерафт [186, 72].*

Дар ҷумлаҳои мазкур дида мешавад, ки мутарчими рус Ирина Гурова вожаи “*Hope*” – “*олиҳаи Рими Қадим*”-ро бидуни тавзеҳот интиқол дода, онро ҳамчун “*Надежда*” (умед) тарҷума намудааст. Мутарчими дигар Вера Станевич онро бо илова намудани сифати “*легкокрылая*” ҳамчун

“легкокрылая надежда” тарҷума намудааст. Тарҷумони тоҷик, ки тарҷумаи асарро дар асоси тарҷумаи В. Станевич амалӣ намудааст, ба ибораи русии **“легкокрылая надежда”** калимаи **“фаришта”**-ро илова намуда, онро шарҳ додааст, зеро агар барои русзабонон **“Надежда”** (умед) ҳамчун *фазилати масеҳӣ* маълум бошад, пас барои тоҷикзабонон он нофаҳмо аст. Аз ин рӯ, тарҷумонро зарур аст, ки онро тавзеҳ диҳад ва ин ҳолат боиси номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ гаштааст.

Инчунин, дар ҷумлаи болозикр номувофиқатии воҳидҳои луғавии **“to traverse”** – **“навещать”** – **“проносится”** – **“нарида гузаштан”** дида мешавад, ки дар натиҷаи бадали контекстӣ ба вучуд омадаанд. Дар фарҳанги тафсирии забони англисӣ феъли **“to traverse”** ҳамчун **“to move or travel through an area”** [173] – **тахтул.** ҳаракат кардан ё сайру гашт аз як минтақа тафсир гардидааст, ки тарҷумонони рус онро ҳамчун **“навещать”** – **“проносится”** тарҷума карда, тарҷумони тоҷик бинобар истеъмоли ибораи **“фариштаи сабукбол”** онро бо феъли **“нарида гузаштан”** интиқол додааст. Дар тарҷумаи **“left each morning brighter traces of her steps”** дар забони тоҷикӣ ва тарҷумаи русии В. Станевич номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума ба назар мерасад. Дар тарҷумаи В. Станевич **“оставляя наутро все более явственный след”** вожаи **“steps”** ва ҷонишини соҳибии **“her”** коҳиш ёфтаанд. Дар тарҷумаи тоҷикӣ **“ин гуна аз худ нақш мегузошта мерафт”**, вожаҳои **“steps”**, **“brighter”** ва **“each morning”** интиқол наёфта, ҷонишини ишоратии **ин гуна** илова гардидааст. Ҳангоми тарҷумаи ин қисмати ҷумла мутарҷим И. Гурова аз таҳвилоти кулӣ истифода намуда, онро ба пуррагӣ иваз намудааст, ки интиқоли худро дар шакли **“об этом каждое утро свидетельствовали новые стебли, листья и бутоны”** ёфтааст. Аз ин ҷо бармеояд, ки тарҷумон бештари ҷузъҳои ҷумларо иваз намуда, аз таҳвилоти гуногуни тарҷумонӣ, морфологию синтаксисӣ истифода намудааст.

3.1.2. Таҳаввулоти сохторӣ

Таҳаввулоти сохторӣ ифодаи маъноӣ як воҳиди луғавӣ забони асл бо ду воҳиди забони тарҷума бо сабабҳои услубӣ мебошад:

*But the privations, or rather the hardships, of Lowood lessened [187, 114]. – Однако **тяготы Ловуда**, а вернее сказать, **лишения**, которые мы терпели, становились легче [184, 42]. Однако лишения, вернее – трудности **жизни** в Ловуде, **становились все менее ощутимы** [185].– Аммо маҳрумиятҳо, дурусттараш, мушкилиҳои **ҳаёт** андар Ловуд, **торафт камтар эҳсос мегаштанд** [186, 72].*

Тавре ки дида мешавад, дар ҷумлаи асл вожаи **“life” – “жизнь” – “ҳаёт”** ба назар намерасад, аммо мутарҷими рус В. Станевич ва тарҷумони тоҷик Салими Зарафшонфар барои мутобиқ сохтани матн ба услуби забонҳои тарҷума калимаи мазкурро ворид намудаанд. Аз ин мисол маълум мешавад, ки таҳаввулоти сохторӣ дар матн ягон издиёди иттилоотиро ворид намекунад, балки танҳо ба риояи талаботи услуби забонҳои тарҷума мусоидат мекунад. Ба эътибор нагирифтани ин хусусиятҳои забонҳои русӣ ва тоҷикӣ метавонанд боиси коста шудани муҳтавои матн гарданд. Мутарҷим И. Гурова дар тарҷумаи худ аз илованамоии воҳидҳои луғавӣ худдорӣ намудааст, ки боиси коста гаштани услуби ҷумлаи забони русӣ гаштааст. Инчунин, ӯ мавқеи аъзои ҷумла **“тяготы Ловуда”** ва **“лишения”**-ро тағйир додааст, ки дар натиҷа мақсади муаллиф дар тарҷумаи русӣ дуруст интиқол наёфтааст. Муаллиф маҳрумиятҳоро ҳамчун яке аз мушкилоти мавҷуда дар Ловуд нишон додааст, аммо дар тарҷумаи И. Гурова хонанда ҳолати мазкурро баръакс мефаҳмад, яъне хонанда аз ҷумлаи тарҷуманамудай И. Гурова ба ҳулосае меояд, ки ягона душворӣ дар Ловуд маҳрумиятҳо буда, ҷуз он дигар мушкилоте вучуд надошт. Инчунин, дар тарҷумаи И. Гурова вожаи **“лишения”** бо ҷумлаи пайрави муайянкунандаи **“которые мы терпели”** тавзеҳ ёфтааст, ки ба издиёди воҳидҳои луғавӣ мусоидат менамояд.

Таҳаввулоти сохторӣ дар тарҷумаи феъли **“to lessen” – “уменьшать, сокращать”** [177] – **“кам кардан/ шудан, костан, коҳиш додан”** [152, 481] мушоҳида мегардад, ки ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ ҳамчун **“становиться**

легче, становится все менее ощутимы” ва “торафт камтар эҳсос гаиштан” тарҷума гаштааст.

Чӣ тавре ки қайд кардем, барои забони англисӣ кӯтоҳбаёнӣ хос мебошад. Масалан, дар низоми воҳидҳои луғавии забони англисӣ калимаи мураккаби “*a half-holiday*” – “*a part of a day (usually the afternoon) during which no work is done*” [173] – тахтул. як қисми рӯз (одатан нисфирӯзӣ), ки дар давоми он ҳеҷ кор анҷом дода намешавад, ба назар мерасад, ки онро бо як калима ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ интиқол додан ғайриимкон мебошад:

On Thursday afternoons (half-holidays) we now took walks, and found still sweeter flowers opening by the wayside, under the hedges. [187, 114] – По четвергам во второй половине дня (уроки в четверг бывали только утром) мы теперь совершали прогулки по окрестностям и видели, как под живыми изгородями распускаются даже еще более прелестные цветы [184, 42]. – По четвергам, когда занятия кончались, мы предпринимали далекие прогулки и находили еще более прелестные цветы по обочинам дороги и вдоль изгородей [185]. – Рӯзҳои панҷшанбе, ки дарсҳо бармаҳалтар хотима меёфтанд, мо ба дуриҳо сайр мерафтем ва дар канори роҳу қади шигҳо гулҳои боз ҳам зеботарро вомерӯдем [186, 72].

Дар ҷумлаҳои русӣ ва тоҷикӣ таҳаввулотӣ сохториро дар интиқоли калимаи “*a half-holiday*” мушоҳида намудан мумкин аст. Тарҷумони рус В. Станевич ва тоҷик Салими Зарафшонфар онро ҳамчун “*когда занятия кончались*” – “дарсҳо бармаҳалтар хотима меёфтанд” тарҷума намудаанд, ки боиси издиёди воҳидҳои луғавӣ гаштааст. Нуктаеро бояд тазаққур дод, ки дар тарҷумаи тоҷикӣ калимаи “бармаҳалтар” илова гардидааст, ки он вожаи “*a half-holiday*”-ро пурратар шарҳ медиҳад. Тарҷумон И. Гурова бо истифода аз усули шарҳи маъноӣ чун “уроки в четверг бывали только утром” интиқол додааст. Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур фишурдасозӣ дар тарҷумаи мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ҳангоми интиқоли ибораи “*On Thursday afternoons*” ба амал омадааст. Азбаски истифода гардидани калимаи “*afternoons*” – “*днём, во*

второй половине дня” – “нисфирӯзиҳо” дар ҷумлаҳои мазкур барзиёд мебошанд, мутарҷимон аз интиқоли он худдорӣ намудаанд. Аммо мутарҷим И. Гурова дар ин маврид аз интиқоли вожаи мазкур худдорӣ накардааст, ӯ калимаи “*afternoons*”-ро бо ибораи “*во второй половине дня*” интиқол додааст. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои В. Станевич ва И. Гурова дар тарҷумаи ибораи “*under the hedges*” дида мешавад. Дар тарҷумаи И. Гурова барои тавсифи “*the hedges*” – “*деворча*” ибораи “*живая изгородь*” истифода шудааст, ки ҳолати мазкур дар тарҷумаи В. Станевич муайян нашудааст. Дар тарҷумаи пешоянди “*under*” – “*под*” – “*дар таги*” воҳидҳои луғавии матни асл бо тарҷумаи И. Гурова мутобиқат кунанд, пас дар тарҷумаи В. Станевич ва тарҷумаи тоҷикӣ номувофиқатӣ дида мешавад.

Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи англисӣ-тоҷикӣ дар натиҷаи илова намудани калимаи *моҳ* пеш аз номгӯи худӣ *моҳ* дар ҷумлаи зер ба назар мерасад, ки боиси таҳаввулоти сохтории ҷумла гардидааст:

One evening, in the beginning of June, I had stayed out very late with Mary Ann in the wood [187, 75]. – Как-то вечером в начале июня я допоздна задержалась в лесу с Мэри-Энн [184, 44]. – Однажды, в начале июля, мы с Мэри-Энн очень поздно загулялись в лесу [185]. – Боре, аввалҳои моҳи июн, мо бо Мэри-Энн андаруни ҷангал то дер сайр намудем [186, 75].

Дар ин ҷумла тарҷумони тоҷик барои мутобиқ кардани ҷумла ба меъёрҳои забони тоҷикӣ калимаи “*June*” – “*июн*”-ро бо ибораи “*моҳи июн*” интиқол додааст, ки дар натиҷаи таҳаввулоти сохторӣ ба амал омадааст. Мутарҷими рус В. Станевич барои риояи услуби бадеӣ ҷонишини шахси яқуми танҳои “*I*”-ро бо “*мы*” иваз намудааст.

Инчунин, номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи “*One evening*” ба назар мерасад, ки ба забони русӣ ҳамчун “*Как-то вечером*” ва “*Однажды*” ва ба забони тоҷикӣ чун “*Боре*” тарҷума шудааст.

Риояи вижагиҳои луғавӣ ва дастурии забони тарҷума ба номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ мусоидат менамояд:

Semi-starvation and neglected colds had predisposed most of the pupils to receive infection: forty-five out of the eighty girls lay ill at one time [187, 116]. – **Вечное недоедание и оставляемые без внимания простуды** предрасположили большинство воспитанниц к заражению – и болезнь уложила в постель сорок пять девочек из восьмидесяти [184, 42]. – **Полуголодное существование и не вылеченные простуды** привели к тому, что большинство учениц подхватило инфекцию: одновременно слегли сорок пять из восьмидесяти школьниц [185]. – **Мавҷудияти нимгурусна** ва **зукомҳои кӯҳна** бисёр шогирддухтаронро мубталои беморӣ гардонданд – аз ҳаштод духтар чил нафараршон якбора бистарӣ шуданд [186, 73].

Дар чумлаи фавқ барои мутобиқ сохтани калимаи мураккаби “*semi-starvation*” – “*полуголодание*” – “*нимгуруснагӣ*” мутарчими рус В. Станевич ва тарҷумони тоҷик Салими Зарафшонфар калимаи “*существование*” – “*мавҷудият*” ба меъёрҳои забонҳои тоҷикӣ ва русӣ илова намудаанд. Инчунин, мутарчими рус дар тарҷумаи сифати феълии “*neglected*” як қатор воҳидҳои луғавиро ворид намуда, ибораи “*neglected colds*”-ро ҳамчун “*оставляемые без внимания простуды*” тарҷума намудааст.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи мутобиқ сохтани чумлаи асл бо услуб ва меъёрҳои забонҳои тарҷума таҳаввулотӣ сохторӣ ба амал меояд, ки он боиси номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои мабдаъ ва мақсад мегардад.

3.1.3. Таҳаввулотӣ мантиқӣ

Таҳаввулотӣ мантиқӣ ин ифода намудани маъноӣ як воҳиди луғавии асл бо ду ё зиёда воҳидҳои забони тарҷума мебошад. Он ҳангоми мавҷудияти зарурати возеҳтар баён кардани робитаҳои мантиқӣ дар забони тарҷума истифода мегардад [50, 90].

Мақсади асосии таҳаввулотӣ мантиқӣ таҷдиди робитаҳои семантикӣ мебошад. Таҳаввулотӣ мантиқӣ дар раванди тарҷумаи матнҳои бадеӣ бо мақсади эҷод намудани матни алоқадор, фаҳмо ва аз ҷиҳати услуб мувофиқ истифода мегардад:

*He ought now to have been at school; but **his mama** had taken him home for **a month or two**, 'on account of his delicate health.'* [187, 8]. – **Собственно**, ему полагалось бы сейчас быть в школе, но **его маменька** забрала его домой на **месяц-два** “по причине деликатного здоровья” [184, 6]. – **Собственно говоря**, ему следовало сейчас быть в школе, но **мамочка** взяла его на **месяц-другой** домой “по причине слабого здоровья” [185]. – **Аслаширо гӯем**, ӯ бояд ин ҳангом дар дабистон мебуд, вале **модарҷонаш** ӯро “бо сабаби заъфи саломатӣ” барои ду моҳ ба хона рухсат гирифтааст [186, 5].

Дар ин чо барои ба вучуд овардани робитаи мантиқӣ байни ҷумлаи мазкур ва ҷумлаҳои қаблӣ тавзеҳот ворид гардидааст. Дар сурати мавҷуд набудани калима ё ибораи “**Собственно**”, “**Собственно говоря**” ва “**Аслаширо гӯем**” робитаи мантиқӣ мушоҳида намегардад. Мавриди зикр аст, ки дар тарҷумаи В. Станевич артикли номуайянии “**a**” дар таркиби ибораи “**a month or two**”, ки ифодакунандаи шумораи “**як**” мебошад, ихтисор шудааст, ки ба каме таҳриф ёфтани маълумот боис мегардад. Мақсади муаллифи асар бо истифода кардани ибораи “**a month or two**” аз он иборат аст, ки хонанда бидонад, ки қаҳрамони асар – Ҷон Ридро модараш мунтазам бо баҳонаи хуб набудани вазъи саломатӣ аз мактаб гирифта, ба хона барои як ё ду моҳ меорад. Дар сурати ихтисор шудани ин ибора хонандаи матни тарҷума гумон мекунад, ки ин ҳолат танҳо як маротиба рух додааст. Ин гуна коҳишро ба хатоҳои тарҷумонӣ метавон дохил намуд. Мутарҷим И. Гурова ибораи “**a month or two**”-ро ҳамчун “**месяц-два**” тарҷума намудааст, ки он мукамал мебошад.

Инчунин, номувофиқатӣ дар ибораи “**his mama**” дар матни асл ва матнҳои тарҷума мушоҳида мегардад. Тарҷумон В. Станевич дар тарҷумаи он аз таҳвили коҳиш истифода намуда, ҷонишини соҳибии “**his**” – “**ego**”-ро интиқол надодааст. Аммо мутарҷими тоҷик, ки дар асоси тарҷумаи В. Станевич асарро тарҷума намудааст, онро дар шакли бандакҷониши “**-аш**” интиқол додааст. Номувофиқатӣ дар услуби матнҳо низ дида мешавад. Дар матни асл калимаи “**mama**” дар услуби гуфтугӯӣ истифода гардидааст.

Мутарчимони рус низ ин услубро риоя намуда, И. Гурова онро бо вожаи гуфтугӯии “*маменька*” ва В. Станевич “*мамочка*” тарчума намудаанд, аммо мутарчими тоҷик аз услуби бадеӣ истифода намуда, ҳамчун “*модарҷон*” интиқол дода, бо пасванди “–*ҷон*” он тобиши маъноӣро интиқол додааст, ки калимаи аслии “*mama*” доро мебошад. Тарҷумони рус И. Гурова ҷонишини соҳибиро дар таркиби ибораи “*his mama*” интиқол додааст.

Бояд гуфт, ки бо вучуди шабоҳат доштани таҳаввулоти мантиқӣ бо таҳаввулоти сохторӣ ва тавзеҳот миёни онҳо як қатор тафовутҳо низ ба назар мерасанд. Агар таҳаввулоти мантиқӣ барои нигоҳ доштани робитаҳои мантиқӣ дар ҷумла истифода гардад, пас таҳаввулоти сохторӣ барои мутобиқат кардани матни асл ба услуби матни тарҷума истифода мегардад. Таҳаввулоти мантиқӣ аз тавзеҳот бо он фарқ мекунад, ки таҳаввулоти мантиқӣ бар ҳилофи тавзеҳот ба матн ягон маълумоти иловагӣ ворид намекунад:

It was cruel to shut me up alone without a candle [187, 31]. – И было очень жестоко запереть меня там одну и даже без свечки [184, 13]. – И это было жестоко – запереть меня там одну, в темноте! [185]. – Ва ин ниҳоят бераҳмона буд, маро он ҷо ҳангоми торикӣ, маҳкам карданд [186, 21].

Дар ҷумлаи боло дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар зарфи “*там*” – “*он ҷо*” илова гардидааст. Инчунин, пешоянди “*ҳангоми*” дар забони тоҷикӣ изофа шудааст. И. Гурова бошад, пешоянди “*и*” ва ҳиссачаи “*даже*”-ро барои тақвияти нутқи муаллиф истифода намудааст. Бо вучуди изофа шудани як қатор воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ маълумоти иловагӣ ба назар намерасад.

Ҳамин тавр, тавзеҳот унсурҳои сатҳи маъноӣ ва таҳаввулоти сохтор сатҳи услубӣ ба шумор рафта, таҳаввулоти мантиқӣ ҳамчун унсурҳои грамматика арзёбӣ мегарданд. Вазифаи асосии ҳамаи ин унсурҳо миёнаравии забонӣ, яъне интиқол додани мундариҷаи матни асл бо истифода аз воситаҳои забони тарҷума мебошад.

3.1.4. Интенсификация

Интенсификация чужь лугавиест, ки барои тақвият додани маъноӣ яке аз унсурҳои контекст истифода мегардад [50, 93]. Ин нави издиёд бештар барои матнҳои бадеӣ хос мебошад.

Азбаски ҳиссаи воситаҳои эмотсионалӣ дар забони англисӣ нисбатан кам мебошад [17, 89], ин аст, ки дар раванди тарҷума ин нави издиёд ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ зиёд мушоҳида мегардад:

*While **disease** had thus become an inhabitant of Lowood, and death its frequent visitor; while there was gloom and fear within its walls; while its rooms and passages steamed with hospital smells, the drug and the pastille striving vainly to overcome the **effluvia of mortality**, that **bright May** shone unclouded over the bold hills and beautiful woodland **out of doors**. [187, 116]. – **Болезнь** поселилась в Ловуде, а смерть стала его частой гостьей. В его стенах воцарились уныние и страх, комнаты и коридоры пропитались больничными запахами, и никакие окуривания не могли изгнать их. Тем временем в гордых холмах под безоблачным небом и в зеленеющих лесах сиял этот **чудесный май** (184, 43]. – В то время как **жестокая болезнь** стала **постоянной** обитательницей Ловуда, а смерть — его частой гостьей, в то время как в его стенах царили страх и уныние, а в коридорах и комнатах стояли больничные запахи, которые нельзя было заглушить ни ароматичными растворами, ни курениями, — над крутыми холмами и кудрявыми рощами сиял **безмятежный май** [185]. – Ҳангоме бемории бераҳм сокини муқимии Ловуд ва аҷал меҳмони доими он бигаист.....дар теппаҳои пуршеб ва чакалакҳои пуршохубарг **моҳи ороми май** мерахшид [186, 73].*

Чӣ тавре ки дар мисоли ҷавқ дида мешавад, барои ба даст овардани таъсири шабеҳи экспрессивӣ дар матни тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфармиқдори бештари воҳидҳои лугавии дорои тобишҳои эмотсионалиро истифода намудаанд. Аз ҷумла, калимаҳои “**жестокая**” – “**бераҳм**” аз тарафи мутарҷимон барои илова кардани тобиши бештари эмотсионалӣ ба

калимаи “*болезнь*” – “*беморӣ*” истифода гардидааст, то хонанда ҳис намояд, ки чӣ қадар ғаму андӯҳ ва азобу машаққатро ин беморӣ бар сари мардуми он замон овардааст. Инчунин, бо мақсади болозикр дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар вожаи “*постоянный*” – “*муқимӣ*” илова гардидааст. Мутарҷимон бо илова намудани калимаи “*постоянный*” – “*муқимӣ*” беморию ҳамчун сокини доимӣ тавсиф намуда, бо ин васила, муносибати қаҳрамонро нисбати бемории мавҷуда нишон додаанд. Ин навъи издиёд ба матнҳои бадеӣ хос мебошад. Чунин илованамоӣ дар тарҷумаи И. Гурова дида намешавад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар баробари вазифаи шиддат бахшидани тобишҳои маъноии воҳидҳои луғавӣ, ин навъи издиёд вазифаҳои дигарро низ иҷро мекунад. Вожаи “*болезнь*” – “*беморӣ*” дар ин маврид барои ба вучуд овардани форамии оҳанги матн илова гардидааст, ки барои матнҳои бадеӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳамчунин, ҳангоми интиқоли ҷумлаи англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ фишурдасозӣ низ ба назар мерасад. Дар ҳарду забон ибораи “*out of doors*” – “*на (открытом, свежем) воздухе*” – “*на улице, дар ҳавои тоза, дар берун*” интиқол наёфтааст. Инчунин, дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ ибораи “*effluvia of mortality*” – таҳтул. миазми смертности, уфунати марг коҳиш ёфтааст.

Ҳангоми тарҷумаи асари “Ҷен Эйр” ба забони тоҷикӣ, забони русӣ ҳамчун забони миёнарав истифода гардидааст. Бо вучуди ин шумораи номувофиқатиҳо миёни забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ зиёд ба назар мерасанд. Масалан, дар забони тоҷикӣ таҳаввулотӣ сохторӣ ба амал омадааст, ки ин ҳолат дар тарҷумаи русӣ дида намешавад. Барои забони тоҷикӣ истифода кардани номгӯи моҳҳо, бо калимаи моҳ хос аст, аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи онҳо таҳаввулотӣ сохторӣ ҳатмӣ мебошад. Дар ҷумлаи фавқ калимаи англисии “*May*” ба забони русӣ тавассути вожаи *май* ва ба забони тоҷикӣ бо ибораи “*моҳи май*” интиқол ёфтааст. Дар забони тоҷикӣ истеъмоли вожаи “*моҳ*” пеш аз номгӯи он муқаррарӣ мебошад. Аз ин рӯ,

тахаввулоти сохторӣ барои мутобиқ кардани ҷумла ба меъёрҳои забони тоҷикӣ ба амал омадааст.

Инчунин, ҳангоми тарҷумаи “**bright** May shone” дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ вожаи “**bright**” – “ясный, яркий, обнадёживающий” – “тобон, дурахшон, умедбахш” бо сифатҳои “безмятежный чудесный” – “ором” иваз гардидааст, ки он дар назария ва амалияи тарҷума ҳамчун ивазнамоии контекстӣ маъмул мебошад. Бадали контекстӣ ба номувофиқатии воҳидҳои луғавии забонҳои асл ва тарҷума мусоидат менамояд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар раванди интенсификатсия калимаи “очень” – “хеле” аз хоҳиши тарҷумон барои илова кардани тобиши бештари эмотсионалӣ вобаста аст:

“and though I am a **defective** being, with many faults and few redeeming points, yet I never **tired** of **Helen** Burns; nor ever ceased to cherish for her a sentiment of attachment, as strong, tender, and respectful as any that ever animated my heart” [187, 118]. – “... и хотя я **очень несовершенное существо** со множеством недостатков и очень немногими искупающими их достоинствами, **надоесть** мне **Хелен** Бернс никак не могла, и я ни на миг не переставала питать к ней такую сильную, нежную, полную уважения привязанность, на какую только способно мое сердце” [184, 43]. – “Хотя я и **очень несовершенное создание**, с многочисленными недостатками, которые вряд ли могут искупить мои слабые достоинства, я никогда бы **не устала** от общества **Элен** Бернс; в моей душе продолжало жить чувство привязанности к ней, такое сильное, нежное и благоговейное, какое я редко потом испытывала” [185]. – Агарчӣ ман **офаридаи басо нокомилам** ва дорои нуқсонҳои зиёде ҳастам, ки онҳоро шоистагиҳои каммиқдорам ба гумон аст, ки талофӣ бикунанд, ҳеч гоҳ аз ҷамъияти Элен Берс **хаста нагаштаам**, андар вуҷуди ман нисбати ӯ ҳисси ихлоси тавоно, меҳрогин ва бутпарастонае зинда буд, ки чунин ҳисро сонитарҳо банудрат аз сар гузаронидаам [186, 74].

Дар ҳарду забони тарҷума, русӣ ва тоҷикӣ барои шиддат бахшидан ба сифати *“defective”* – *“несовершенное”* – *“нокомил”* калимаи *“очень”* – *“басо”* илова гардидааст. Ин гуна номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забони мабдаъ ва мақсад ҳамчун интенсификатсия маъмул мебошад. Ҳамчунин, дар мисоли ҷавқ бадали таҳвилӣ дар натиҷаи тарҷумаи антонимӣ ба назар мерасад. Дар интиқоли феъли *“to tire”* – *“уставать”* – *“хаста шудан”*, ки дар матни асл шакли ҳикоягии он омадааст, мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар шакли инкорӣ *“не уставать”* – *“хаста нагаштан”* истифода намудаанд, ки чунин усули тарҷума дар назария ва амалияи тарҷумаи антонимӣ номгузори шуда, ба бадали таҳвилӣ мусоидат менамояд. Тарҷумони дигари рус И. Гурова аз истифодаи тарҷумаи антонимӣ канора гирифта, феъли *“to tire”*-ро ҳамчун *“надоедать”* тарҷума намудааст, ки истифодаи он дар контексти мазкур мувофиқ набуда, боиси коста гаштани услуби ҷумла гаштааст.

Ҳамчунин, номувофиқатии тарҷумаи В. Станевич ва И. Гурова дар интиқоли антропоними *“Helen”* зоҳир ёфтааст. Дар тарҷумаи В. Станевич усули тарҷумаи тахминӣ истифода гардида, он бо исми хоси *“Элен”* интиқол ёфтааст, ки ба низоми номҳои русӣ тавассути иқтибосгирӣ аз забонҳои аврупоӣ ворид гардидааст. И. Гурова онро бо усули транслитератсия ҳамчун *“Хелен”* тарҷума намудааст.

Ҳамин тавр, интенсификатсия издиёдест, ки асосан дар тарҷумаи матнҳои бадеӣ истифода мешавад. Дар ин навъи издиёд воҳидҳои луғавии дорои тобишҳои эмотсионалӣ дар матни тарҷума илова карда мешаванд. Мақсад аз илова намудани воҳидҳои луғавӣ ба вучуд овардани таъсири экспрессивӣ дар матни тарҷума мебошад.

3.1.5. Издиёди таҳвилӣ

Издиёди таҳвилӣ ин издиёдест, ки дар натиҷаи истифода гардидани таҳвилоти тарҷумавӣ ба вучуд меояд [50, 95]. Шумораи таҳвилоти тарҷумавӣ бисёр мебошад, аз ин рӯ, чунин навъи номувофиқатӣ дар матнҳои бадеии

забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ зиёд мушоҳида мегарданд. Издиёди таҳвилӣ ҳангоми таҳвилоти дастурӣ, аз қабили бадали як чумлаи мураккаб ба якчанд чумлаҳо, новобаста аз сохт низ ба назар мерасад:

*John Reed was **a schoolboy** of fourteen years old; four years older than I, for I was but ten: **large and stout** for his age, with a dingy and **unwholesome skin**; thick lineaments in a spacious visage, heavy limbs and large extremities [187, 12].*

– Джон Рид был **четырнадцатилетним школьником** (на четыре года старше меня, так как мне было тогда всего десять), крупным и плотным для своего возраста, с землистой нездоровой кожей, грубыми чертами широкого лица, толстыми руками и большими ступнями [184, 6]. – Джону Риду исполнилось четырнадцать лет, он был четырьмя годами старше меня, так как мне едва минуло десять. **Это был необычайно рослый** для своих лет **увалень** с прыщеватой кожей и **нездоровым цветом лица**; поражали его крупные нескладные черты и большие ноги и руки [185]. – Чон Рид синни чордахро пур мекард, ӯ чор сол аз ман калонтар буд, зеро ман ҳамагӣ даҳ сол доштам. **Ӯ ландахуре буд** барои синну соли худ **ғайримуқаррарӣ қоматбаланд**, бо нӯсти гармичадор ва **ранги носолими рӯй**; андоми номутаносиб ва дасту пойҳои калонаш ҳайрат меангехтанд [186, 8].

Дар чумлаҳои мазкури матни асл ва тарҷумавӣ номутобиқатиҳо дар баъзе қисматҳои чумла, бинобар издиёд ва ҳазфи баъзе вожаҳо мушоҳида кардан мумкин аст. Дар чумлаҳои забони русӣ ва тоҷикӣ мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ба таҳвили дастурӣ даст зада, як чумлаи мураккаби забони англисиро ба ду чумлаи мураккаб табдил додаанд. Азбаски асари “Чен Эйр” ба забони тоҷикӣ тавассути забони миёнарав, яъне забони русӣ тарҷума шудааст, ин ҳолат дар забони русӣ низ ба назар мерасад. Дар натиҷаи таҳвили дастурӣ мутарҷимони асар дар матни забони русӣ калимаҳои **“Это был”** ва дар забони тоҷикӣ **“Ӯ буд”**-ро илова намудаанд. Дар ин мисол бадали таҳвилӣ низ ба назар мерасад. Дар асоси вожаи **“lineament”** – **“черты лица”** – **“тарҳи рӯй”** тарҷумон ба таҳвили луғавии

мушаххасгардонӣ даст зада, лексемаи “*skin*”-ро ҳамчун “*цвет лица*” – “*ранги рӯй*” тарҷума намудааст.

Инчунин, дар ҷумлаи болозикр интенсификатсия низ ба назар мерасад. Дар ҷумлаҳои русӣ ва тоҷикӣ вожаи “*необычайно*” – “*ғайримуқаррарӣ*” барои чӣ қадар қоматбаланд ва фарбеҳ будани қаҳрамони асар илова гардидааст. Мутарҷими забони русӣ калимаи “*stout*”-ро бо вожаи “*увалень*” ва тарҷумони забони тоҷикӣ бо лексемаи “*ландаҳур*” барои ҳарчӣ зиёдтар нишон додани нафрати Ҷен ба Ҷон Рид истифода намудаанд. Нуктаеро бояд ёдовар шуд, ки мутарҷими тоҷик вожаи “*ландаҳур*” – “*одами қавиҳайкали пурзӯри танбал*”-ро бениҳоят бамаврид истифода намудааст. Он сифатҳои Ҷон Ридро баръало нишон медиҳад.

Истифодаи таҳвилоти тарҷумавӣ ҷузъи муқаррарии раванди тарҷума мебошад. Аз ин рӯ, дар сурати мушоҳида нагардидани таҳрифи ҷиддии маълумот, номувофиқатии тарҷума дар натиҷаи истифодаи таҳвилоти тарҷумавӣ бавучудомадаро иштибоҳоти тарҷумонӣ ҳисобида намешавад, агар таҳрифи дағалонаи иттилоот руҳ надихад ва ҷунин ҳолатҳо ошкор нашуда бошанд:

*And now vegetation **matured** with vigour [187, 115]. – И уж теперь для растений наступил **праздник** [184, 42]. – Растительность мощно пробивалась **повсюду**. [185]. – Рӯстаниҳо дар ҳама кунҷу канор зич мерӯстанд [186, 72].*

Дар ин мисол мутарҷимон аз таҳвилоти гуногуни луғавӣ, аз қабилӣ коҳиш, бадал ва илованамоӣ истифода намудаанд. Ҳангоми интиқоли вожаи “*to mature*” – “*созревать, созреть, взрослеть, развиваться, зреть, назревать*” [181] мутарҷимон онро бо феъли дигар иваз намудаанд, ки дар натиҷа ба илова намудани исми “*праздник*” дар тарҷумаи И. Гурова ва зарфи “*повсюду*” дар тарҷумаи В. Станевич боис гаштааст, ки аз ҷониби тарҷумони тоҷик Салими Зарафшонфар зарфи “*повсюду*” ҳамчун “*дар ҳама кунҷу канор*” тарҷума гардидааст. Дар натиҷаи ҷунин илованамоиҳо издиёди таҳвилӣ ба амал омадааст.

Ҳамин тавр, таҳвилоти тарҷумавӣ яке аз омилҳои илова намудани воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷума ба ҳисоб меравад. Илова гардидани воҳидҳои луғавӣ боиси ба вучуд омадани номувофиқатӣ дар тарҷума мегардад. Издиёди таҳвилӣ на танҳо дар натиҷаи таҳвилоти луғавӣ, балки дастурӣ низ ба амал меояд.

3.1.6. Такрори маҷбурӣ

Такрори маҷбурӣ такрорест, ки бинобар фарқияти моделҳои алоқаи вобастагӣ дар забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва англисӣ ба вучуд омадааст [50, 99]. Дар ин ҳолат, ҳеҷ гуна таҳрифи маълумот вучуд надорад:

*My favourite seat was a smooth and broad stone, rising white and dry from the very middle of the **beck**, and only to be got at by wading through the water; a feat I accomplished barefoot [187, 118]. – Мне не особенно нравилось сидеть на гладком широком камне, который, белый и сухой, поднимался из **воды** на самой середине **ручья**; добратся до него можно было только вброд – и я шлепала по **воде** босиком [184, 43]. – Я больше всего любила гладкий широкий камень, сухой и белый, лежавший посредине **ручья**; к нему можно было пробраться только по воде, и я переходила **ручей** босиком [185]. – Ман фузунтар аз ҳама паҳнсанги сафеди хушк миёни **дарёчаро** дӯст меоштам: ба он тавассути **об** рафтан мумкин буд ва ман **дарёчаро** бараҳнапо мегузаштам [186, 74].*

Дар мисол такрори маҷбурӣ ба назар мерасад. Дар тарҷумаҳои мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар такрори маҷбурӣ ба таҳвилоти сохторӣ, бадал ва коҳиши таҳвилӣ мусоидат намудааст. Мутарҷимон бо илова намудани вожаи *переходить* – *гузаштан* калимаи “*ручей*” – “*дарёча*”-ро такроран истифода намудаанд. Аммо дар тарҷумаи И. Гурова на вожаи “*ручей*”, балки исми “*вода*” – “*об*” такрор шудааст. Такрори маҷбурӣ дар тарҷумаи мутарҷими мазкур дар натиҷаи тавзеҳот ба вучуд омадааст. Номувофиқатӣ дар интиқоли феъли “*to rise*” – “*повышаться, увеличиваться, подниматься, вставать, продвигаться вверх к/через и т. д.,*

усиливаться, возвышаться, восходить” [173] дар тарҷумаи мутарчимон И. Гурова, В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ба назар мерасад. Агар дар тарҷумаи И. Гурова муодили он дар забони русӣ дар шакли “*подниматься*” интиқол ёфта бошад, дар тарҷумаи В. Станевич он тавассути тарҷумаи антонимӣ ва бадали морфологӣ бо сифати феълии “*лежавший*” тарҷума шудааст. Бо вучуди он ки Салими Зарафшонфар асари “*Чен Эйр*”-ро дар асоси тарҷумаи В. Станевич тарҷума намудааст, дар тарҷумаи ӯ номувофиқатҳои ба назар мерасанд, ки дар тарҷумаи мутарчими рус дида намешаванд. Аз ҷумла, дар тарҷумаи феъли “*to rise*” В. Станевич, ки тавассути тарҷумаи антонимӣ ва бадали морфологӣ ба забони русӣ интиқол ёфтааст, аммо тарҷумаи он дар забони тоҷикӣ ба назар намерасад.

Баъзан такрори маҷбурӣ дар матни тарҷумавӣ барои интиқоли маъноҳое истифода мешаванд, ки дар матни асл бо воситаҳои дастурӣ ифода ёфтааст [9, 225]:

*‘My **Maker** and yours, who will never destroy what He created [187, 124]. – Мой **Творец** и твой. И Он никогда не уничтожит то, что сотворил [184, 45]. – Мой **творец** и твой, он никогда не разрушит того, что создал [185]. – Худо **халлоуқи** ман ва **халлоуқи** туст, ӯ он чиро, ки офарид, ҳеҷ ҳин таҳриб намекунад [186, 78].*

Чӣ тавре ки дар мисоли ҷавқ дида мешавад, вожаи “**халлоуқ**” – “*офаринанда, халққунанда, яке аз сифатҳои Худо*” [166] барои ифода намудани теоними “**Maker**”, ки дар забони англисӣ такроран истифода нагардида, тавассути ҷонишини соҳибии “**yours**” ифода ёфтааст. Бояд таъкид дод, барои забони англисӣ, ки истифодаи шакли мутлақи ҷонишинҳои соҳибӣ бо мақсади канора ҷӯстан аз такрор хос мебошад. Инчунин, теоними англисии “**Maker**” дар тарҷумаи И. Гурова бо исми хоси “**Творец**” интиқол ёфтааст, ки бо ҳарфи калон навишта шудааст. Аммо дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар он бо исми ҷинси “**творец**” – “**халлоуқ**”, яке аз сифатҳои Худованд тарҷума шудааст.

*She had a **turn** for narrative, I for analysis [187, 118]. – Ее отличал дар рассказчика, а меня – критика [184, 43]. – У нее был дар повествования, у меня — анализа [185]. – Ў лаёқати қиссапардозӣ дошту ман – лаёқати таҳлилгарӣ [186, 74]*

Дар чумлаи фавқ такрори маҷбурӣ танҳо дар забони тоҷикӣ ба назар мерасад, зеро барои забони тоҷикӣ истифода гардидани муайяншаванда ва муайянкунанда дар ҳамбастагӣ дар сурати бо сифати нисбӣ ифода ёфтани муайянкунанда хос мебошад. Аз ин рӯ, тарҷумон дар чумлаи тоҷикӣ вожаи **лаёқат**-ро такроран истифода намудааст. Дар чумлаи мазкур тарҷумон ҳангоми интиқоли пурраи чумла сохти онро бо сохти чумлаҳои англисӣ ва русӣ мутобиқ кардааст, ки боиси номукаммалии тарҷума гардидааст. Чун дар забони тоҷикӣ хабар одатан дар охири чумла мавқеъ мегирад, тарҷумаи чумлаи *She had a **turn** for narrative, I for analysis* ҳамчун *Ў лаёқати қиссапардозӣ ва ман лаёқати таҳлилгарӣ доштам*-ро метавон тарҷумаи мукамал арзёбӣ кард.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки истифода гардидани таҳвили луғавӣ дар тарҷумаи русии асари “Ҷен Эйр” ба такрори маҷбурии воҳидҳои луғавӣ дар забони тоҷикӣ боис гаштааст:

*we had, as usual, separated ourselves from the others, and had wandered far; so far that we lost our way, and had to ask it at a lonely **cottage**, where a man and woman lived, who looked after a herd of half-wild swine that fed on the mast in the **wood** [187, 118]. – Как обычно, мы уединились от остальных и зашли очень далеко – настолько далеко, что заблудились и должны были обратиться за помощью к супругам, жившим в уединенной **лесной хижине**: они приглядывали за стадом полудиких свиней, которые сами находили себе корм в **лесу** [184, 44]. – мы забрели в **глушь** так далеко, что начали плутать и вынуждены были, чтобы расспросить о дороге, зайти в уединенный **домик**, где жили мужчина и женщина, пасшие в этом **лесу** стадо полудиких свиней [185]. – ба хилватҷойгоҳи **ҷангал** чунон дур рафтем, ки маҷбур гаштем ба як **кулбачаи** танҳо бидароем, то роҳро бипурсем, он ҷо зану марде, ки дар ин*

чангал рамаи хукҳои нимваҳширо мечаронданд, умр ба сар мебурданд [186, 75].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар ҷумлаи мазкур такрори маҷбурӣ дар тарҷумаи тоҷикӣ ба назар расида, он дар тарҷумаи русӣ дида намешавад. Такрори маҷбурӣ дар забони тоҷикӣ дар натиҷаи илова намудани вожаи “*глушь*” – “*хилватҷойгоҳ*” дар тарҷумаи русии В. Станевич ба амал омадааст. Бо илова намудани вожаи “*хилватҷойгоҳ*” такрори калимаи “*чангал*” ҳатмӣ арзёбӣ мегардад. Инчунин, номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи калимаи “*a cottage*” дида мешавад. Агар мутарҷим И. Гурова онро бо ибораи “*лесная хижина*” интиқол дода бошад, пас В. Станевич вожаи мазкурро ҳамчун “*домик*” тарҷума намудааст. Бо вучуди он ки тарҷумаи Салими Зарафшонфар дар асоси тарҷумаи В. Станевич сурат гирифтааст, дар интқоли “*a cottage*” ӯ ба мисли И. Гурова калимаи *кулбача*-ро интихоб намудааст, ки калимаи аслиро бештар тавсиф менамояд.

Ҳамин тавр, таҳлилҳо нишон доданд, ки такрори маҷбурӣ бештар дар забони тоҷикӣ истифода гардидааст, ки боиси номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ гаштааст.

3.1.7. Издиёди ритмикӣ

Издиёди ритмикӣ ин илова кардани воҳидҳои луғавӣ бо мақсади ба даст овардани оҳанги мувофиқи ибора ва ё ҷумла дар забони мавриди ҳадаф мебошад [50, 101].

*With **Bewick** on my knee, I was then happy: happy at least in my way. I feared nothing but interruption, and that came too soon. The **breakfast-room** door opened* [187, 11]. – *С **Бьюиком** на коленях я была счастлива, то есть счастлива на свой лад. И боялась только одного: что мне помешают, как и произошло слишком скоро. Дверь отворилась* [184, 5]. – *И вот, сидя с книгой на коленях, я была счастлива; по-своему, но счастлива. Я боялась только одного – что мне помешают, и это, к сожалению, случилось очень скоро. Дверь в маленькую столовую отворилась* [185]. – *Ва инак ман, китоб рӯйи*

зону нишаста, саодатманд будам, ба таври худ, вале саодатманд. Танҳо аз як чиз бим доштам, аз он, ки ба ман ҳалал хоҳанд расонд, ва ин, *мутаассифона*, басо зуд рух дод. Дари *ошхона* як боз гардид [186, 7].

Дар ҷумлаи асл вожаи *“unfortunately”* – *“к сожалению”* – *“мутаассифона”* мушоҳида намешавад, аммо мутарҷимони забони русӣ ва тоҷикӣ В. Станевич ва Салими Зарафшонфар барои мувофиқ кардани оҳанги ҷумла ва барқарор намудани робитаи мантиқӣ калимаи туфайлии *“к сожалению”* – *“мутаассифона”*- ро илова намудаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки издиёди ритмикӣ ба ҷуз аз мутобиқ кардани оҳанг, инчунин, вазифаҳои иловагиро амалӣ менамоянд. Аз ҷумла, калимаи туфайлии *“к сожалению”* – *“мутаассифона”* вазифаи нигоҳ доштани робитаи мантиқии байни ҷумлаҳоро иҷро менамояд. Ҳолати мазкур дар тарҷумаи И. Гурова мушоҳида намешавад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки миёни як ҷумлаи асл ва тарҷума як қатор номувофиқатии воҳидҳои луғавиро мушоҳида намудан мумкин аст. Аз ҷумла, дар мисоли фавқ ба ҷуз аз издиёди ритмикӣ бадали таҳвилӣ низ дида мешавад. Тарҷумони асар В. Станевич дар забони русӣ аз таҳвили луғавии умумигардонӣ истифода намудааст, ки ба номувофиқатии воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷума оварда расонидааст. Нақши контекст дар муайян кардани мутобиқати воҳидҳои луғавӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Масалан, дар ҷумлаи зер дар матни асл калимаи *“Bewick”* истифода шудааст, ки он мафҳуми мушаххас, яъне китоби дар дасти қаҳрамони асар бударо ифода менамояд, аммо тарҷумон онро дар забони тоҷикӣ ҳамчун *“книга”* – *“китоб”* тарҷума намудааст. Мутарҷимон дар асоси контекст мафҳуми умумиро муайян намудаанд, чун дар порчаи болотари матн сухан дар бораи он китоб аллакай рафтааст ва муаллифи асар дарҷ кардааст, ки муаллифи китоби дар дасти қаҳрамони асар буда, Томас Бюик мебошад, тарҷумон ин ҳолатро ба назар гирифта, исми хоси *Bewick*-ро бо исми ҷинси *“книга”* – *“китоб”* интиқол додаанд. Дар раванди тарҷумаи исмҳои хос интиқол додани онҳо бо исми ҷинс дар назария ва амалия тарҷума падидаи маъмулӣ

мебошад. Дар ин хусус, Л.С Бархударов чунин қайд намудааст: “Умумигардонӣ дар тарҷума барои бадали исми хос бо исми чинс зиёд истифода мегардад” [9, 130]. Маврид ба ёдоварист, ки дар тарҷумаи И. Гурова таҳвили коҳиш дар воҳиди луғавии *“a breakfast-room”* дида мешавад, ки онро тарҷумон В. Станевич ҳамчун *“маленькая столовая”* ва Салими Зарафшонфар чун *“ошхонаяк”* тарҷума намудаанд.

Барои ноил гаштан ба оҳанги мувофиқи ибора ва ё ҷумла дар забони мавриди ҳадаф воҳидҳои луғавии гуногун истифода мегарданд. Таҳлилҳо нишон доданд, ки воҳидҳои луғавии дар издиёди ритмикӣ истифода гардида, дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ гуногун мебошанд:

True, reader; and I knew and felt this [187, 118]. – Все так, читатель, и я знала, я чувствовала это... [184, 43]. – Все это верно, читатель; и я это прекрасно знала и чувствовала [185]. – Ин ҳама дуруст аст, хонандаи азиз; ман инро хеле хуб медонистам ва дарк менамудам [186, 74].

Дар ҷумлаи болозикр агар тарҷумони рус барои мутобиқ кардани оҳанги ҷумла иборайи *“Все это”*-ро илова намуда бошад, пас тарҷумони тоҷик ба ҷуз иборайи *“Ин ҳама”* боз вожаи *“азиз”*-ро илова намудааст, ки барои ноил гаштан ба оҳанги мувофиқи иборайи *“хонандаи азиз”* мувофиқ аст.

Ҳамин тавр, издиёти ритмикӣ барои нигоҳ доштани оҳанги ибора ва ё ҷумла ва дар баробари ин, ба даст овардани робитаи мантиқии онҳо истифода мегардад, ки дар натиҷаи он номувофиқатӣ миёни матни асл ва тарҷума ба амал меояд. Бояд ёдовар шуд, ки мутарҷимон дар асоси контекст воҳидҳои луғавии иловагиро бо мақсади мувофиқ сохтани оҳаги ибораву ҷумлаҳо муайян мекунанд.

3.1.8. Иқтибос

Иқтибос ин иловаест, ки дар натиҷаи додани иқтибоси дақиқ ба вучуд меояд [50, 102] (мувофиқи қоидаҳои тарҷума иқтибос бояд пурра ва дуруст дода шавад, новобаста аз он ки муаллиф онро чӣ тавр пешниҳод намудааст). Дар асари Чен Эйр як қатор иқтибосот аз китобҳои динӣ ва асарҳои шоирони

маъруфи он замон ба назар мерасад, ки онҳо муаллиф дар нохунак бидуни баён намудани муаллифи суҳанҳо нишон додааст. Ин услуби муаллиф боиси мувофиқат накардани воҳидҳои луғавии матни асл ва тарҷумаҳо гаштааст, зеро мутарҷимон дар интиқоли иқтибосот усулҳои махсусро ба кор бурдаанд. Мутарҷим И. Гурова дар бештари мавридҳо ҳангоми интиқоли иқтибосот муаллифи суҳанҳоро зикр кардааст, аммо В. Станевич бошад, дар бештари ҳолатҳо онҳоро ба забони русӣ интиқол намодааст ва ё онҳоро ба мисли ҷумлаҳои сода интиқол додааст:

I might as well “gild refined gold” [187, 398]. – С тем же успехом я мог бы “золото позолотить”, как сказано у Шекспира [184, 147]. – Может быть, ты хочешь сказать, что золото не нуждается в позолоте? [185]. – Шояд ту гуфтани ҳастӣ, ки тилло ба рӯйкаши тиллоӣ ниёз надорад? [186, 257].

Дар мисоли мазкур дида мешавад, ки И. Гурова ҳангоми тарҷумаи суҳанҳои В. Шекспир, ки дар асари Чен Эйр иқтибос гирифта шудааст, насаби нависандаро зикр менамояд, ки ба номутобиқатии воҳидҳои луғавии забони англисӣ ва тоҷикӣ мусоидат менамояд. Аммо ин усул дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар дида намешавад.

Ҳолати мазкур дар ҷумлаҳои зер низ ба назар мерасад:

‘Yes - “after life's fitful fever they sleep well,” I muttered [187, 92]. – «-Да... «От лихорадки жизни отсыпаясь», - произнесла я вполголоса слова Макбета» [184, 59]. – «Да... «После жизни огневой их крепок сон...» - пробормотала я» [185]. – Ҳа.... “Баъди ҳаёти ноором хобашон ором”...– гурунгидам ман [186, 103].

Дар ин тарҷумаҳо мутарҷим И. Гурова ибораи “слова Макбета” – “суҳанҳои Макбет”-ро барои ишора намудан ба муаллифи суҳанҳо истифода намудааст, аммо В. Станевич бошад, услуби муаллифи асарро риоя намуда, иқтибосро танҳо дар нохунак нишон додааст. Дар тарҷумаи тоҷикӣ низ иқтибос танҳо дар нохунак оварда шудааст, муаллифи суҳанҳо баён нагардидааст.

Ҳамин тавр, издиёд ҳамчун навъи маъмултарини номувофикатии тарҷума арзёбӣ мегардад. Сабабҳои пайдоиши онҳо ин тафовутҳо дар низоми забонӣ ва фарҳангии забони мабдаъ ва забони мақсад маҳсуб меёбанд. Истифода намудани иқтибосот ба матнҳои бадеӣ хос мебошад. Бештари муаллифон дар навишти асарҳо аз суҳанони шоирону нависандагон ва ё аз китобҳои динӣ истифода менамоянд. Тарҷумаи қисматҳои иқтибосшудаи асар ба номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ мусоидат менамояд, зеро мутарҷимон ҳангоми интиқоли онҳо номи муаллифи суҳанҳоро дар забони тарҷума зикр менамоянд. Ин гуна илованамоӣ навъи дигари издиёд – иқтибосро ба вуҷуд меорад.

3.2. Муқоисаи номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ дар натиҷаи коҳишёбӣ

3.2.1. Фишурдасозӣ

Фишурдасозӣ ин интиқоли мундариҷаи муфасссали нусхаи асл дар шакли мухтасари тарҷума мебошад, ки асосан барои ҷуброни иловаҳои дигар дар тарҷума анҷом дода мешавад. Азбаски “дар рафти тарҷума иловаҳо, тавзеҳот ва тавсифҳои гуногун ҳаҷми тарҷумаро нисбат ба асл зиёд мекунанд, аз ин рӯ, мутарҷим барои мувозинати ин тамоюл кӯшиш мекунад, ки ҳаҷми умумии матни тарҷумаро бо ихтисор намудани унсурҳои зиёдатӣ, ки дар доираи меъёрҳои забонӣ ва услубии забони тарҷума имконпазир аст, кам кунад [50, 20]:

What does Bessie say I have done?’ I asked [187,10]. – – А что Бесси наговорила, будто я сделала? [184, 530]. – А что Бесси сказала? Что я сделала? [185]. – Бесси чӣ гуфт? Ман чӣ гуноҳ кардам [186, 5].

Чӣ тавре ки дар мисоли боло дида мешавад, ҷонишини “**I**” – “**я**” – “**ман**” ва феъли “**asked**” – “**спросила**” – “**пурсидам**” ихтисор шудаанд. Калимаҳои коҳишёфта унсурҳои услубӣ буда, аҳаммияти контекстӣ надоранд, аз ин рӯ, коҳиши онҳо боиси коста шудани маълумот намегардад. Инчунин, дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикии ҷумлаи мазкур издиёди таҳвилӣ ба

назар мерасад. Дар онҳо чонишини саволии “*Что?*” – “*Чӣ?*” илова карда шудааст, зеро тарҷумон дар интиқоли он ба тахвили дастурӣ, бадали ҷумлаи мураккаб ба ду ҷумлаи сода даст задааст.

Тарҷумаи “мукаммал” барои хонандагоне пешбинӣ шудааст, ки ҳадафи онҳо аз мутолиаи асар гирифтани маълумоти умумии матн мебошад. Намунаи ин тарҷума тарҷумаи роман ва ҳикояҳои машҳур аст. Ҳангоми тарҷумаи ин гуна матн тарҷумон баъзан калимаҳои душворфаҳмо ҳазф мекунад ва тарҷумон озод аст, ки ҷумлаҳоро дигарбора баён кунад, то ба хонандагон сюжети ҳикояҳоро интиқол диҳад. Ба ибораи дигар, тарҷумаи мувофиқ ба тарҷумаи фасеҳ ва ҳамвор нигаронида шудааст, аз ин рӯ хонандагон иттилоотро дар матн ба осонӣ дарёфт мекунанд. Дар тарҷума илова намудан ва ё коҳиш додан мумкин аст [150, 50]. Чӣ тавре ки аз гуфтаҳои Т. Савори бармеояд ҳангоми тарҷумаи асар мутарҷим метавонад баъзе калимаҳоро ихтисор кунад. Унсури коҳишёфта маълумоти асосиро фарогир намебошад, аз ин рӯ, бо ҳазфи он муҳтавои матн коста намегардад:

‘Boh! Madam Mope!’ cried the voice of John Reed; then he paused: he found the room apparently empty [187, 10]. – Ба! Госпожа Нюня! – раздался голос Джона Рида и тотчас умолк, так как комната оказалась пустой [184, 5]. – Эй, ты, нюня! – раздался голос Джона Рида; он замолчал: комната казалась пустой [185]. – Эй ты гирёначак! – овози Чон Рид танин андохт; сипас ӯ хомӯшӣ варзид ҳуҷраро холӣ ёфт [186, 7].

Дар ҷумлаи мазкур калимаи **apparently** – *очевидно, несомненно, яқинан, бешак, бешубҳа* интиқол наёфтааст ва ин боиси талафоти ҷиддии маъноӣ нашудааст.

Инчунин, дар миёни ҷумлаҳои асл ва тарҷума номувофиқатӣ дар лақаби қаҳрамони асар Ҷен ба назар мерасад, ки бародараш Чон Рид ҳамун “**Madam Mope**” гузоштааст. Чунин лақаб ба Ҷен бино бар сабаби дар хона доимо рӯй турш кардан ва дар натиҷаи муносибати дағалонаи бародараш доимо гирён буданаш, гузошта шуда буд. Дар асоси ин маълумот мутарҷимон исми хоси “**Madam Mope**”-ро бо вожаҳои “*нюня*” – “*гирёначак*” интиқол додаанд, сарфи

назар аз мавҷудияти усулҳои муайяни тарҷумаи исмҳои хос мутарҷимон аз онҳо истифода накардаанд.

Тавре ки дар боло зикр гардид, тарҷумонҳо аксар вақт маҷбур мешаванд, ки ба усули фишурдасозӣ рӯ оранд, зеро истифодаи зиёди иловаҳо ба зиёд шудани ҳаҷми матни тарҷума мусоидат менамояд ва барои то андозае мутобиқ кардани ҳаҷми матни тарҷума бо матни асл тарҷумонҳо аз ин усул истифода менамоянд. Намунаи ин падида ҷумлаи зерин аст:

*I cannot tell what sentiment haunted the quite **solitary churchyard**, with its **inscribed headstone**; its gate, its two trees, its low horizon, girdled by a broken wall, and its newly-risen crescent, attesting the **hour of eventide** [187, 10]. – **Не могу выразить, какую меланхолию будило изображение заброшенного кладбища, надгробной плиты с чьим-то именем, калитки, двух деревьев, заслоняющей даль полуразрушенной ограды, узкого серпа восходящего месяца – указания на наступление ночи [184, 5]. – Неизъяснимый трепет вызывало во мне изображение заброшенного кладбища: одинокий могильный камень с надписью, ворота, два дерева, низкий горизонт, очерченный полуразрушенной оградой, и узкий серп восходящего месяца, возвещающий наступление вечера [185]. – Тасвири ғӯри кӯҳнаи бенигоҳубинмонда: лавҳасанги тоқа, дарвоза, ду дарахт, уфуқи пасти бо тавораи нимвайрон маҳдудкардашуда, доси борики маҳтоби тулӯькунанда. ки аз фарорасии шом огоҳӣ медиҳад, маро ба изтиробӣ баённопазир меафканд [186, 7].***

Дар ҷумлаҳои фавқ мутарҷимон калимаи “**the hour**” – “**время, час**” – “**вақт, соат**”-ро бино бар илова ғаштани вожаи “**изображение**” – “**тасвир**” коҳиш додаанд, ки боиси номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ғаштааст. Ин гуна номувофиқатиро ҳамчун фишурдасозӣ ҳисобидан мумкин аст, ки дар он унсури зиёде, ки ягон маълумоти муҳимро дар бар намегирифт ва ҳазфи он муҳтавои матнро коста намекунад, интиқол наёфтааст. Илова гардидани вожаи “**изображение**” – “**тасвир**” ҳамчун яке аз навъҳои издиёд, тавзеҳот маъмул аст. Ин навъи издиёд дар тарҷумаҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ хеле зиёд

ба назар мерасад, зеро барои забони англисӣ кӯтоҳбаёнӣ хос мебошад ва ҳангоми тарҷума аз англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ барои мутобиқ сохтани нутқ ба меъёрҳои забонҳои тарҷума, тарҷумонро зарур аст, ки бо илова намудани баъзе аз воҳидҳои луғавӣ онро пурра ва муфасссал кунад. Дар мавриди болозикр низ мутарҷимон вожаи *“изображение” – “тасвир”*-ро барои мутобиқ сохтани ҷумла ба меъёрҳои забонҳои русӣ ва тоҷикӣ изофа намудаанд, чунки бидуни он ҷумла барои хонандаи асари тарҷумашуда нофаҳмо ва номафҳум боқӣ мемонд.

Бояд ёдовар шуд, ки интиқоли ҷумлаи англисии мазкур ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ бидуни таҳвилоти тарҷумавӣ имконнопазир аст, аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи он мутарҷимони тоҷику рус ба таҳвилоти луғавӣ даст задаанд. Дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ивазшавии ҷумлаи *“I cannot tell”* ба калимаи *“неизъяснимый” – “баённопазир”* ба назар мерасад. Дар тарҷумаи И. Гурова бошад, феъли англисии *“to tell”* бо феъли *“выразить”* иваз гардидааст. Инчунин, дар тарҷумаи тоҷикӣ исми кулли *“churchyard” – “an area around a church, often where people are buried”* [173] – **тарҷ.муҳақ.** гирду атрофи калисо, ки дар он ҷо аксар вақт одамон дафн карда мешаванд бо исми ҷузъи *“гӯр”* бадал ёфтааст.

Новобаста аз забони миёнарав будани забони русӣ ҳангоми тарҷумаи асари *“Чен Эйр”* ба забони тоҷикӣ номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ миёни се забон дида мешавад. Дар ҷумлаи тоҷикӣ ҳангоми тасвири *“гӯр”* тарҷумон аз калимаи **кӯҳна** истифода намудааст, то дар шуури хонандаи тоҷик ҳамон тасаввуроте, ки ибораи *“solitary churchyard” – тарҷ.муҳақ. қабристони бенигоҳубинмонда* дар шуури хонандагони матни асл инъикос менамояд, таҷассум карда тавонад. Ҳамчунин, дар ҷумлаи русӣ В. Станевич ибораи англисии *“inscribed headstone”*-ро ҳамчун *“могильный камень с надписью”* тарҷума намудааст, аммо тарҷумони тоҷик бошад, ҳангоми интиқоли он вожаи *“inscribed” – “навиштаҷот”*-ро интиқол надода, онро ҳамчун **лавҳасанг** тарҷума кардааст, ки аз ду калимаи содаи *“лавҳа” – “тахтача ё қоғазӣ сахте, ки дар он ном ва вазифаи шахсе, унвони ягон идора, тартиби*

кори шахсе ё идорае навишта, бар сари дар ё пештоқи бино овехта мешавад” [166] ва *санг*, яъне санги мазор – катибаи болои қабр [166] таркиб ёфтааст. Тарҷумони дигари рус И. Гурова бошад, ибораи “**inscribed headstone**”-ро ҳамчун “**надгробная плита с чьим-то именем**” интиқол додааст.

Тавре ки дар боло зикр гардид, тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ миқдори зиёди издиёдро дар бар мегирад, ки дар заминаи фарқиятҳои жанрӣ ва услубӣ, зарурати ҷуброни номуайянии матни англисӣ ва дигар сабабҳо ба вуҷуд омадааст. Дар натиҷаи издиёдҳо, зарурати фишурдани мундариҷаи матни асл дар раванди тарҷума ба миён меояд, ки он бо коҳиш ёфтани ҷузъиёти на он қадар муҳими матн сураат мегирад:

Surely the Mary Ann Wilson I have mentioned was inferior to my first acquaintance: she could only tell me amusing stories, and reciprocate any racy and pungent gossip I chose to indulge in; while, if I have spoken truth of Helen, she was qualified to give those who enjoyed the privilege of her converse a taste of far higher things [187, 118]. – *Ведь, конечно же, Мэри-Энн Уилсон, только что мной упомянутая, во всем уступала той, кто была моей первой знакомой в Ловуде. Мэри-Энн могла лишь рассказывать мне смешные истории и в ответ на занимавшие меня интересные сплетни сообщать такие же. А Хелен, если я верно ее описала, умела приобщить тех, кто был удостоен чести бесед с нею, к несравненно более высоким предметам [184, 43]. Конечно, Мэри-Энн Вильсон была несравнима с моей первой подругой: она рассказывала занятные истории и охотно болтала и шутила со мной, в то время как Элен всегда умела пробудить в тех, кто имел счастье общаться с ней, интерес к возвышенному [185]. –* *Албатта, Мэри-Энн Вилсон бо нахустдугонаи ман муқоисанопазир аст: ӯ саргузаштҳои аҷибу ғариб ҳикоят мекард, бо ман сӯҳбат меорост, ҳазлу шӯҳӣ менамуд, аммо Элен ҳамеша наметавонист дар дили шахсе, ки ифтихори бо ӯ ҳамсӯҳбат шуданро дошт, эҳсосоти воло бедор созад [186, 74].*

Дар ҷумлаи боло ихтисор шудани ҷумлаи “**I have mentioned**” – “Я упоминала” – “Ман қайд карда будам” ва “**if I have spoken truth of...**” – “если

я сказал правду” – “агар рост гуфта бошам” дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар дида мешавад. Аммо дар тарҷумаи И. Гурова ҳолати мазкур мушоҳида намешавад. Инчунин, тарҷумон И. Гурова дар тарҷумаи худ ибораи “в Ловуде” – “дар Ловуд”-ро илова намудааст, то муайян кунанд, ки қаҳрамони асар дар Ловуд бо Мэри-Энн дӯстӣ мекард.

Ҳамин тавр, фишурдасозӣ дар натиҷаи ихтисор кардани мундариҷаи матн асл Ҳангоми тарҷума ба амал меояд. Дар натиҷаи илова намудани воҳидҳои луғавӣ ҳаҷми матн зиёд мешавад, аз ин рӯ, барои нигоҳ доштани мувозинат воҳидҳои луғавӣ ихтисор мегарданд. Фишурдасозӣ муқобили издиёд буда, дар он калимаҳои аз ҷиҳати маъно ва сохтор зиёдатиго қоҳиш меёбанд. Дар раванди тарҷума дар баробари издиёд, қоҳиш низ мушоҳида мегардад.

3.2.2. Бартарафсозии такрор

Бартарафсозии такрор ин қоҳиши унсурҳои мебошад, ки бинобар сабаби мухталиф будани қолабҳои алоқии вобастагии пешоянддор дар забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва англисӣ зиёдати шуданд [50, 109]. Ин намуди қоҳиш ба такрори маҷбурӣ (як намуди издиёд) қомилан муқолиф аст.

Ҷӣ тавре ки дар боби яқум қайд карда будем, ҳар як қисмати матн аз рӯйи маъно ва маъниқ бо ҳам пайваст мебошанд, аз ин рӯ, барои муқаррар намудани номувофиқатии воҳидҳои луғавии матн асл ва тарҷума на ҷумлаҳои алоҳида, балки ҳуди матн бояд ҳамчун воҳиди тарҷума муайян карда шавад:

*‘Are you going somewhere, Helen? Are you going **home**?’*

*‘Yes; to my long **home** – my last **home**.’ [187, 123].*

*– Ты куда-то уезжаешь, Хелен? Ты едешь **домой**?*

*– Да, в мой последний **дом**, в мой вечный **дом** [184, 45].*

*– Ты разве уезжаешь куда-нибудь, Элен? Ты едешь **домой**?*

*Да, я собираюсь в длинную дорогу, в мой последний **дом** [185].*

*Ту магар ба ягон ҷо меравӣ, Элен? **Хонаатон** меравӣ?*

*Бале, ман ба роҳи дароз омодагӣ мебинам, ба **хонаи** ахират [186, 77].*

Дар ҷумлаи мазкур барои муайян кардани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ порчаи матн ҳамчун воҳиди тарҷума муқаррар карда шудааст. Чӣ тавре ки дида мешавад, дар мисоли боло вожаи **“home” – “дом” – “хона”** дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар коҳиш ёфтаст, ки ингуна номувофиқатӣ ҳамчун коҳиши такрор фаҳмида мешавад. Аммо мутарҷим И. Гурова калимаи **“home” – “дом”**-ро ба мисли матни асл се маротиба истифода намудааст.

Ҳамин тавр, бартарафсозии такрор навъи коҳишёбӣ буда, дар он вожаҳои дар матни асл такроршуда дар матни тарҷума ихтисор мегарданд. Азбаски қолабҳои алоқаи вобастагии пешоянддор дар забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва англисӣ гуногун мебошанд, истифодаи воҳидҳои луғавӣ дар як забон ҳатмӣ буда, дар забони дигар такрори онҳо боиси коста гаштани маъно ва услуби ҷумла мегардад. Аз ин рӯ, ҳангоми тарҷума барои мутобиқ сохтани матн ба қоидаҳои забони тарҷума, мутарҷимон воҳидҳои луғавии такрорро бартараф месозанд.

3.2.3. Коҳиши таҳвилӣ

Коҳиши таҳвилӣ – коҳишест, ки дар натиҷаи истифодаи таҳвили тарҷумавӣ ба вучуд меояд.

Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки коҳиш бештар дар натиҷаи истифодаи усули ҷойивазкунии воҳидҳои луғавӣ ва тағйир додани сохтори синтаксисии ҷумла ба вучуд меояд. Тавре ки В.Н. Комиссаров қайд менамояд, агар истифодаи мувофиқати наздиктарини калимаи асл дар ҷойе, ки дар матни асл истифода шудааст бо ягон сабаб имконнопазир бошад, пас ин усул имкон медиҳад, ки он дар ҷойи дигари матн истифода шавад” [53, 20], яъне агар ҷойи воҳидҳои луғавӣ иваз карда шавад, ки аксар вақт дар натиҷаи чунин ҷойивазкунии коҳиш ба амал меояд:

*Some years older than I, **she** knew more of the world, and could tell me many things **I** liked to hear: with her my curiosity found gratification [187, 118]. – Она*

была на несколько лет старше меня, житейски гораздо опытнее и могла поведать мне много интересного [184, 43]. – Мери-Энн была на несколько лет старше меня, больше знала жизнь, ее рассказы были для меня интересны, и она умела удовлетворить мое любопытство [185]. – Мэри-Энн аз ман якчанд сол калон буд, бештар зиндагиро медонист, нақлҳояш барои ман шавқовар буданд ва ӯ метавонист майлу мароқи маро қонеъ гардонад [186, 75].

Дар ин маврид, бинобар имконнопазир будани интиқоли бетағйири сохтори аслии ҷумла ба забони тарҷума, сохтори синтаксисии он иваз карда шудааст, ки дар натиҷа баъзе унсурҳои луғавии матни асл интиқол наёфтаанд. Дар ин ҷо таҳвили ҷойивазкунӣ дар асоси хусусиятҳои хоси забони русӣ ва тоҷикӣ ба амал омадааст. Инчунин, коҳиш ва бадали як қатор воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ дида мешавад.

Дар раванди тарҷума коҳише, ки дар натиҷаи истифодаи таҳвилоти луғавӣ ба амал меояд, камтар маъмуланд.

Ҳамин тавр, коҳиш барои мутобиқ кардани ҳаҷми матни тарҷума бо матни асл истифода мешавад, ки дар натиҷаи истифодаи издиёдҳои бештар зиёд гардидааст. Тарҷумонҳо ҳангоми истифодаи коҳиш кӯшиш мекунанд, ки то ҳадди имкон аз талафоти маълумот дурӣ ҷӯянд. Дар ин ҳолат, барои тарҷумон доштани донишҳои амиқ дар бораи фарҳанги забони мавриди ҳадаф, махсусан, муҳим арзёбӣ мегардад, зеро танҳо ҳангоми дарки дурусти фарҳанги соҳибони забони тарҷума тарҷумон метавонад унсурҳоеро, ки барои хонандаи матни тарҷума зиёд мебошанд, муайян карда, онҳоро ба забони тарҷума интиқол надихад ва бо ин васила, зиёдшавии ҳаҷми матни тарҷума ва ба хонанда пешниҳод кардани ҷузъиёти нолозимро пешгирӣ мекунад.

Бояд қайд кард, ки дар раванди тарҷумаи матнҳои бадеӣ бештар коҳиши таҳвилотӣ ба назар мерасад, ки онҳо одатан дар асоси таҳвилоти дастурӣ, на луғавӣ ба амал меоянд. Ин робитаи амиқ байни лексика ва грамматикаи

забонро исбот мекунад: тағйироти дастурӣ дар чараёни тарҷума метавонад боиси тағйири таркиби луғавии матни мавриди ҳадаф гардад.

3.3. Бадали вохидҳои луғавӣ дар тарҷумани забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ ҳамчун навъи номувофиқатӣ дар тарҷума

3.3.1. Бадали контекстӣ

Бадали контекстӣ ин иваз кардани унсурҳои луғавӣ бо мақсади ҳалли вазифаи мушаххаси тарҷумон дар порчаи матни додашуда мебошад [50, 120]. Ин навъи ивазкунӣ барои матнҳои бадеӣ хос мебошад.

‘Jane, I don’t like cavillers or questioners; besides, there is something truly forbidding in a child taking up her elders in that manner [187, 8]. – Джейн, я не терплю хныканья и дерзких вопросов, к тому же ребенок, столь грубо говорящий о старших, поистине невыносим [184, 4]. – Джейн, я не выношу придирок и допросов; это просто возмутительно, когда ребенок так разговаривает со старшими [185]. – Чен ман нуктагириву истинтоқро тоқат надорам, комилан нафратовар аст, вақте кудак бо калонсолон ин гуна гап мезанад [186, 5].

Дар мисоли овардашуда дида мешавад, ки якчанд калимаҳо, бинобар сабаби мутобиқ намудани ҷумла бо меъёрҳои забонҳои тарҷума иваз гардидаанд. Аз ҷумла, вожаҳои **“to like”** – “любить, нравиться, хотеть, желать предпочитать – хуш омадан, писанд омадан, нағз дидан, форидаи, маъқул шудан”, **“a questioner”** – “тот, кто спрашивает, ведёт допрос, допрашивающий, вопросник – нафаре, ки бозпурсӣ мекунад, шахсе, ки пурсиш мегузаронад, пурсишкунанда, саволнома”, **“to take up”** – “обсуждать, рассматривать, упрекать, отчитывать – муҳокима кардан, тафтиш кардан, дида баромадан, таъна задан (кардан); маломат (сарзаниш) кардан; айбдор кардан, гунаҳкор кардан” ва дар забони тоҷикӣ вожаи **“a caviller”** – “придирчивый человек, придира” – “хурдагир, айбҷӯй, майдагап, нуқтачин”, ки дар забони русӣ муодили он истифода гардида, дар забони тоҷикӣ, бо вучуди мавҷудияти муодил, иваз шудаанд.

Бояд тазаккур дод, ки вожаҳои **“to like”, “questioner”, “forbidding”, “take up”** танҳо дар доираи ҳамин контекст ҳамчун **“терпеть, вынести” – “тоқат кардан”, “вопрос, вопрос” – “истинтоқ”, “возмутительно” – “нафратовар”, “говорить, разговаривать” – “gap задан”** тарҷума шудаанд. Дар бештар мавридҳо тарҷумон аз муодилҳои мавҷуда истифода менамояд. Аз ин рӯ, ин гуна ивазнамоиҳоро бадали контекстӣ меноманд.

Муайян кардани бадал ҳамчун навъи номувофиқатии тарҷума душвор мебошад, зеро он дар асл мутобиқшавии издиёд ва ҳазф дар як ҷумла мебошанд, ки танҳо бо як вазифаи семантикии умумӣ муттаҳид мешаванд, ки имкон медиҳад онҳоро ҳамчун бадал тасниф карда шаванд. Сабабҳои пайдоиши онҳо гуногун мебошанд:

‘Where the dickens is she!’ he continued. **‘Lizzy! Georgy! (calling to his sisters) Joan is not here: tell mama she is run out into the rain – bad animal!’** [187, 10]. – **Куда, прах ее поberi, она надевалась?** – продолжал он. – **Лиззи! Джорджи!** – позвал он сестер. – **Джоан тут нет! Скажите маменьке, что она убежала под дождь, дряннэ такая!** [184, 5]. – **Куда, к чертям, она запропастилась?** – продолжал он. – **Лиззи! Джорджи!** – позвал он сестер. – **Джоаны нет здесь. Скажите мамочке, что она убежала под дождик... Экая гадина!** [185]. – **Назди кадом чин гум шуда рафта бошад!** – идома дод ӯ. **Лиззи! Ҷорҷи!** – хоҳаронаширо ҷег зад. Ҷоана дар ин ҷо нест. Ба модарҷонамон гӯед, ки вай таги борон гурехта рафтааст. **Аҷаб бадзоте!** [186, 7]

Дар ҷумлаҳои асл ва тарҷума номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар ҷумлаи **“Where the dickens is she!” – тарҷ.муҳақ.** **“Где она, черт возьми?” – “Ў дар қучост, сабил монад!”** дида мешавад. Дар ҷумлаи забони русӣ феъли **“to be – is”** бо феъли **“запропасться”** дар тарҷумаи В. Станевич, **“надеваться”** дар тарҷумаи И. Гурова ва дар забони тоҷикӣ бо феъли таркибии **“гум шуда рафтан”** интиқол ёфтааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки бадали контекстие, ки дар ҷумлаи забони тоҷикӣ ба амал омадааст, ба меъёрҳои забони тоҷикӣ мувофиқ нест. Дар забони тоҷикӣ дар доираи

контексти мазкур истеъмоли таъбирҳои “сабил монад!” ва “чин занад!” маъмул мебошанд ва дар сурати истифодаи онҳо тарҷума мукаммал мегардид. Дар ин маврид, бадали контекстӣ боиси камбудии тарҷумонӣ гардидааст. Дар мавриди дигар истифодаи бадали контекстӣ мувофиқ буда, он муҳтавои матнро хоҳиш надодааст. Ҳангоми интиқоли таъбири “*bad animal*” – “*An unusual or unorthodox person. Someone who does everything ass backwards. Stubborn and hardheaded to a fault, usually getting oneself or others into a dangerous situation*” [177] – **тарҷ.муҳақ.** “шаҳси ғайриоддӣ. Шаҳсе, ки ҳама корро чапаю роста мекунад. То ҳадде яқрав ва гарданшах, одатан худ ё дигаронро дар ҳолатҳои хатарнок мегузорад”, номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба назар мерасад, аммо мутарҷимон саъй кардаанд, то сохти онро тағйир надода, ҳамчун ибора интиқол диҳанд. Ин аст, ки онҳо таъбири “*bad animal*”-ро ҳамчун “*дрянь такая!*”, “*Экая гадина!*” ва “*Аҷаб бадзоте!*” тарҷума намудаанд. Дар контексти мазкур истифода намудани вожаи *палид* низ мувофиқ мебошад. Новобаста аз ин, тарҷумаи мутарҷимон мукаммал арзёбӣ мегардад.

Бадали контекстӣ барои мутобиқ кардани матни асл бо фарҳангу тамаддуни мардуми забони тарҷума низ истифода мегардад. Чун фарҳанг беназир аст, табиист, ки дар низоми воҳидҳои луғавии забонҳо вожаҳои ифодакунандаи фарҳанги мардумӣ вучуд доранд:

He gorged himself habitually at table, which made him bilious, and gave him a dim and bleared eye and flabby cheeks [187, 11]. – За **столом** он обжирался, и из-за постоянного несварения желудка глаза у него были мутными и тусклыми, а щеки дряблыми [184, 6]. – За **столом** он постоянно объедался, и от этого у него был мутный, бессмысленный взгляд и дряблые щеки [185]. – Сари **дастархон** доимо пур меҳӯрд, бинобар ин нигоҳаш хираву бемаъно ва рухсораҳояш **пажмурдаанд** [186, 8].

Чӣ тавре ки аз ҷумлаҳои ҷавқ ба назар мерасад, дар интиқоли калимаи “*table*”, ки ба забони тоҷикӣ ҳамчун “*миз*” тарҷума мешавад, бадали контекстӣ ба вучуд омада, он ҳамчун “**дастархон**” тарҷума шудааст. Барои

точикзабонон дар назди дастархон нишаста, хӯрок хӯрдан хос аст, аз ин рӯ, тарҷумон барои мувофиқ кардани матн бо фарҳанги хонандаи асари тарҷумашуда аз бадали контекстӣ истифода намудааст.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки бадали контекстӣ дар тарҷумаи мутарҷими рус А. Станевич назар ба тарҷумаи И. Гурова бештар ба назар мерасад:

I returned to my book – Bewick’s History of British Birds: the letterpress thereof I cared little for, generally speaking; and yet there were certain introductory pages that, child as I was, I could not pass quite as a blank [187, 7].
– *Я вернулась к моей книге – “Истории британских птиц” Бьюика. Печатный текст* меня, вообще говоря, интересовал мало, однако некоторые страницы введения я, хотя и была еще совсем маленькой, не могла просто перелистнуть, не прочитав [184, 4]. – *Затем я снова начинала просматривать книгу — это была “Жизнь английских птиц” Бьюика. Собственно говоря, самый текст* мало интересовал меня, однако к некоторым страницам введения я, хоть и совсем еще ребенок, не могла остаться равнодушной [185]. – *Пасон* ман аз нав ба тамошои китоб пардохтам ин китоб “*Ҳаёти парандагони англисӣ*”-и Бюик буд. Ростӣ гапро гӯям, *худӣ матн* таваҷҷуҳи маро кам ангез медод, лекин ман нисбати баъзе саҳифаҳои дебоҷа, бо вучуди он ки ҳанӯз тамоман *кӯдак* будам, *наметавонистам бепарво бимонам* [186, 6].

Дар тарҷумаи мутарҷими рус И. Гурова бештар усули тахтулафзии тарҷума истифода гардидааст. Барои мисол ҷумлаи “*I returned to my book*”-ро таҳлил менамоем. Онро тарҷумон бо истифодаи усули калима ба калима тарҷума намудааст, бо вучуди он ки ҷумлаи тарҷумашуда ба мантиқ ва услуби забони асл мувофиқат намекунад: “*Я вернулась к моей книге*”. Тарҷумон В. Станевич аз бадали таҳвилӣ истифода намуда, амалро бо натиҷа иваз намудааст ва ӯ, инчунин, бо мақсади мутобиқ сохтани пайдарҳамии амал ва оҳанги ҷумла аз издиёди мантиқӣ истифода намуда, зарфи замони “*затем*” – “*пасон*”-ро илова намудааст.

Тарҷумаи тахтулафзӣ дар интиқоли номи китоби “*History of British Birds*” низ мушоҳида мешавад, ки онро И. Гурова ҳамчун “*Историю британских птиц*” тарҷума намудааст. Тарҷумон В. Станевич бошад, дар тарҷумаи номи китоб аз бадали контекстӣ истифода намуда, онро ҳамчун “*Жизнь английских птиц*” интиқол додааст, зеро китоби мазкур дар бораи ҳаёти паррандаҳо, истифода намудани вожаи “*a history*” – “*история*” – “*таърих*” дар контексти мазкур мувофиқ намебошад.

Бо вучуди истифода намудани тарҷумаи калима ба калима дар тарҷумаи И. Гурова номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ низ ба назар мерасанд. Масалан, номувофиқатӣ миёни матни асл ва тарҷумаи И. Гурова дар интиқоли калимаи “*a letterpress*” – “*a method of printing in which raised surfaces covered with ink are pressed onto paper*” [173] – **тахтул**. “усули чоп, ки дар он сатҳҳои болопӯши сиёҳӣ ба қоғаз пахш карда мешаванд”, ки дар фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-русӣ ҳамчун “*текст в книге*” [181] тарҷума шудааст, мушоҳида намудан мумкин аст. Мутарҷим барои шарҳ додани навъи текст аз сифати “*печатный*” – “*чопшуда, напшшуда, таъшшуда*” истифода намудааст, ки чунин навъи номувофиқатӣ дар назария ва амалияи тарҷума ҳамчун номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар натиҷаи таҳаввулоти сохторӣ маъмул мебошад. Тарҷумон В. Станевич бошад, ҳангоми тарҷумаи вожаи “*the letterpress*” барои ифода намудани артикли муайянии “*the*” аз ҷонишини муайянии “*самый*” истифода намуда, худӣ калимаро чун “*текст*” интиқол додааст, дар забони тоҷикӣ он ҳамчун “*худӣ матн*” тарҷума шудааст. Ҳамин тавр, номутобиқатӣ дар сохтори калимаҳои англисӣ-русӣ ва тоҷикӣ ба назар мерасад. Агар вожаи англисии “*a letterpress*” аз ҷиҳати сохт мураккаб бошад, пас он дар тарҷумаи И. Гурова бо ибораи “*печатный текст*” ва тарҷумаи В. Станевич бо калимаи содаи “*текст*” интиқол ёфтааст. Дар забони тоҷикӣ низ он бо калимаи сода тарҷума шудааст.

Дар ҷумлаи пайрави хилофии “*and yet there were certain introductory pages that, child as I was, I could not pass quite as a blank*” ва тарҷумаи он ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ низ мушоҳида

мегардад. Дар интиқоли ин ҷумла тарҷумони рус И. Гурова ба як қатор таҳвилоти тарҷумавӣ даст задааст, ки боиси коҳиши баъзе ҷузъҳои матни асл ва илова гардидани ҷузъҳои нав дар забони тарҷума гардидааст. Аз ҷумла, мутарчим ҳангоми тарҷумаи ҷумлаи **“I could not pass quite as a blank”** – **таҳтул**. “Ман тамоман ҳамчун ҳолӣ (беаҳаммият) гузашта наметавонистам”, тарҷумон феъли ҳоли **“не прочитав”** – “нахонда”-ро илова намудааст, ки ба ихтисори ибораи **“there were”** – “буданд” ва исми **“a blank”** – “ҷойи сафед ва ҳолӣ (қоғаз)” [152, 101] мусоидат намудааст. Мутарчим В. Станевич низ ҳангоми тарҷумаи он аз таҳвили инкишофи маъноӣ истифода намуда, онро ҳамчун **“я не могла остаться равнодушной”** тарҷума намудааст, ки дар он амал бо сабаб иваз карда шудааст, яъне сабаби асосии диққат намудани қаҳрамон асар ба саҳифаҳои китоб дар бепарво набудани ӯ нисбати онҳо зоҳир меёбад. Мутарчими тоҷик низ дар асоси тарҷумаи тарҷумони рус В. Станевич аз таҳвили инкишофи маъноӣ истифода намуда, он қисмати ҷумларо ҳамчун **“наметавонистам бепарво бимонам”** тарҷума намудааст. Азбаски бандаки хабарии **“–ам”** ишора ба ҷонишини шахсии **“ман”** мекунад, мутарчим дар забони тоҷикӣ аз интиқоли он худдорӣ намудааст.

Инчунин, дар тарҷумаи калимаи **“a child”** – **“кӯдак”** мутарчим аз таҳвили дастурӣ истифода намуда, исмро бо сифати **“маленькой”** иваз намудааст, ки ҳолати мазкур дар тарҷумаи В. Станевич дида намешавад. Ё, баръакс, дар тарҷумаи калимаи **“a child”** муодили онро дар забони русӣ **“ребенок”**-ро мавриди истифода қарор додааст. Дар забони тоҷикӣ низ он ҳамчун **“кӯдак”** тарҷума шудааст.

Бадали контекстуалӣ ва ё тасодуфӣ ду навъ, луғавӣ ва дастурӣ шуда метавонад. Дар сурати иваз гардидани як ҳиссаи нутқ бо ҳиссаи нутқи дигар ва ибора, ивазнамоии дастурӣ ба амал меояд:

*Classes were broken up, rules **relaxed**. The few who **continued well** were allowed almost unlimited **license**; because the medical attendant insisted on the necessity of **frequent exercise** to keep them in health [187, 116]. – Уроки прекратились, правила **утратили силу**. Немногим, кто **остался здоров**,*

была предоставлена почти неограниченная **свобода**, так как лекарь настаивал, что им необходимо подольше оставаться на **свежем воздухе**, чтобы не заболеть [184, 42]. – Уроки были прерваны, правила распорядка **соблюдались менее строго**, и те немногие, что еще **не заболели**, пользовались неограниченной **свободой**. Врач настаивал на том, что им для сохранения здоровья необходимо как можно дольше находиться на **открытом воздухе** [185]. – Баъди дарсҳо қатъ гаштани тартиботи рӯз **на он қадар ҷиддӣ риоя мешуд** ва он нафарони каме, ки ҳоло **гирифтори беморӣ нестанд**, аз **озодии** номаҳдуд баҳра мебардоштанд. Пизишк исрор меварзид, ки онҳо барои ҳифзи саломатӣ бояд ҳар чӣ беиштар дар **ҳавои кушод** бошанд [186, 73].

Дар ин ҷумлаҳо бадали контекстӣ ҳангоми тарҷумаи як қатор воҳидҳои луғавӣ ба вучуд омадааст. Дар тарҷумаҳои И. Гурова, В. Станевич ва Салими Зарафшонфар номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба таври зайл сурат гирифтаанд: **“to relax” – “утратить силу” – “соблюстись менее строго” – “на он қадар ҷиддӣ риоя шудан”**; **“to continue well” – “остаться здоровым” – “не заболеть” – “гирифтори беморӣ набудан”**; **“a license” – “свобода” – “свобода” – “озодӣ”**; **“frequent exercise” – “свежий воздух” – “открытый воздух” – “ҳавои кушод”**.

Ҳамин тавр, дар сурати мувофиқат накардани муодилҳои мавҷудан воҳидҳои луғавии асл дар контексти муайян мутарҷимон метавонанд аз дигар воҳидҳои луғавӣ истифода намоянд, ки аз рӯи маъно ва таркиб ба воҳиди луғавии асл наздик нестанд. Дар сурати чунин бадал номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ ба амал меояд.

3.3.2. Бадали таҳвилӣ

Бадали таҳвилӣ — бадалест, ки дар натиҷаи таҳвилоти тарҷумавӣ ба амал меояд. Мисолҳои дар поён овардашуда нишон медиҳанд, ки бадали

тахвилӣ, ки дар натиҷаи таҳвилоти тарҷумавӣ ба амал омадаанд, аз рӯйи шакл ва сохти худ хеле гуногун мебошанд:

*The fiend **pinning down** the thief's **pack behind him**, I passed over quickly: it was an object of terror [187, 11]. – Страницу, на которой дьявол **крепко держал** вора за его суму, я тут же перевернула, холодея от ужаса [184, 5]. – Страничку, где был изображен сатана, **отнимающий** у вора узел с **похищенным добром**, я поскорее перевернула: она вызывала во мне ужас [185]. – Саҳифаеро, ки андарунаш иблис тасвир шудаду ӯ аз дузд **бугҷаи чизу чораи рабудаашро кашида мегирад**, ман филҳол гардондам: он дар дилам даҳшат меангехт [186, 7].*

Дар ин маврид, дар матни асл феъли **“to pin down”** – “ба поён пахш кардан” истифода гардидааст, ки онро мутарчимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ бо феъли **отнимать** – **кашида гирифтан** ва И. Гурова бо ибораи **крепко держать** интиқол додаанд. Нуктаеро бояд тазаққур дод, ки дар ҷумлаи фавқ феъли **to pin down** ибораи фразеологӣ набуда, маҳз “ба сешоха ба поён пахш кардан”-ро ифода менамояд. Ин маъноро аз расме, ки дар асар тасвир ёфтааст, метавон муайян кард. Дар расм манзарае, ки шайтон бо сешоха бӯғҷаи дар пушти дузд бударо ба поён пахш карда истодааст, инъикос ёфтааст. Ҳамин тавр, ҳангоми тарҷумаи ҷумлаи англисӣ мутарчимон аз таҳвили инкишофи маъноӣ истифода намуда, амалро бо натиҷа иваз кардаанд. Ба ивазкунии амал бо натиҷа, қонунҳои гуногуни мутобиқати забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ мусоидат кардааст. Бояд қайд намуд, ки “аксари вожаҳо дар робитаи худ бо муносибатҳои дохилии маъноии низоми забон маҳдуд шудаанд. Маъноҳои луғавии онҳо танҳо дар робита бо доираи қатъиян муқарраршудаи мафҳумҳо ва ифодаи забонии онҳо зоҳир меёбанд” [23, 62-63], аз ин рӯ, маъноҳои маҷозии лексема асосан танҳо дар якҷоягӣ бо вожаҳои дигар, яъне дар контекст падидор мегардад. Аз ин рӯ, тарҷума аз забони англисӣ ба забони русӣ ва тоҷикӣ бидуни бадали таҳвилӣ ғайриимкон мебошад.

Инчунин, дар ҷумлаи болозикр номувофиқатии як қатор воҳидҳои луғавие ба назар мерасад, ки дар асоси тавзеҳот ва таҳаввулотии мантиқӣ, навъҳои издиёд ва фишурдасозӣ, навъи коҳиш ба вучуд омадаанд. Дар тарҷумаи русӣ ва тоҷикӣ калимаҳои *“страница”, “страничка” – “саҳифа”* илова гардидаанд, ки ин гуна номувофиқатӣ ҳамчун таҳаввулотии мантиқӣ маъмул мебошад. Мақсади мутарҷимон аз илова намудани калимаҳо аз рӯи мантиқ алоқаманд кардани ҷумлаҳо мебошад.

Тавзеҳот дар интиқоли лексемаи англисии *“rack” – “узел” – “бӯғча”* дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар ба назар мерасад. Бо мақсади ба хонандаи асари тарҷумашуда фаҳмонидани вазъияте, ки шайтон он бӯғчаи бо чизу чораи пуркардаи дуздиро меҳост аз дасти ӯ кашида бигирад, мутарҷимон аз тавзеҳот истифода намуда, онро ҳамчун *“узел с похищенным добром” – “бугчаи чизу чораи рабудааш”* интиқол додаанд. Азбаски дар ҷумла тавзеҳот истифода гардидааст ва ҳаҷми матни тарҷумашуда зиёд гардидааст, барои нигоҳ доштани мувозинат мутарҷимон аз интиқоли ибораи *“behind him” – “за ним” – “дар пушти ӯ”* бо вучуди доштани маълумоти зарурӣ худдорӣ намудаанд. Бо ҳазф шудани ибораи *“behind him”* тасаввурот дар шуури хонандаи асари тарҷумашуда мукамал намегардад ва хонанда он расме, ки дар китоби қаҳрамони асар тасвир ёфтааст, аниқ дарк ва тасаввур карда наметавонад.

Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар натиҷаи бадали таҳвилӣ ба вучуд меояд:

Did you hear her, Eliza and Georgiana? [187, 11] – *Вы ее слышали, Элиза и Джорджиана?* [184, 6]. *Вы слышали, девочки* – [185]. – *Шумо шунидед, духтарҳо?* [186, 9].

Дар ҷумлаи мазкур дар натиҷаи истифода гардидани таҳвили луғавии тарҷума, умумигардонӣ, аз тарафи мутарҷимон номувофиқатии воҳидҳои луғавии забони асл ба вучуд омадааст. Мутарҷимон В. Станевич ва Салими Зарафшонфар исмҳои хоси *“Eliza and Georgiana”* бо истифода аз усули

умумигардонӣ ҳамчун “*девоҷки*” – “*духтарҳо*” тарҷума намудаанд. Ҳолати мазкур дар тарҷумаи И. Гурова мушоҳида намешавад.

Дар тарҷумаи бадеӣ мушоҳида намудани ду ва зиёда навъи номувофиқати ро дар як ҷумла мушоҳида намудан мумкин аст:

But I, and the rest who continued well, enjoyed fully the beauties of the scene and season; *they let us* ramble in *the wood*, like gipsies, from morning till night [187, 117]. – *Но я и остальные*, кто оставался здоров, со всей полнотой наслаждались красотой всего, что нас окружало, прелестью этого времени года. *Нам разрешалось* бродить по лесу, точно цыганам, с утра до ночи...[184, 43]. – Однако *те дети*, которые оставались здоровыми, полностью наслаждались красотой окрестностей и сияющей весной. Никто не обращал на нас внимания, и мы как цыгане, с утра до ночи бродили по *долинам и рощам* [185]. – Бо вуҷуди ин *тифлоне*, ки тандуруст мемонданд, аз ҳусни атроф ва найсони нуранвор пурра ҳаловат мебарданд. Касе ба мо таваҷҷуҳ зоҳир намекард ва мо шабеҳи лӯлиён аз субҳ то шом дар *дараву чакалакҳо* сайр менамудем. [186, 74].

Дар мисоли мазкур бадали ибораи “*I, “and the rest”*” бо ибораи “*те дети*” – “*тифлоне*”, калимаи “*the wood*” бо ибораи “*долинам и рощам*” – “*дараву чакалакҳо*” ва ҷумлаи англисии “*they let us*” бо ҷумлаҳои русию тоҷикии “*Никто не обращал на нас внимания*” – “*Касе ба мо таваҷҷуҳ зоҳир намекард*” дар тарҷумаҳои В. Станевич ва Салими Зарафшонфар дида мешавад. Инчунин, дар тарҷумаҳои русию тоҷикӣ тағирёбии аъзоҳои ҷумла мушоҳида мешавад.

Ҳамин тавр, бадаи таҳвилӣ бадале мебошад, ки он дар натиҷаи истифода шудани таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ, аз қабилӣ бадали ҳиссаҳои нутқ, инкишофи маъноӣ, бадали ҷумлаи сода ба мураккаб ва ё баръакс, муттаҳидсозӣ, ба ҷузъҳо тақсим намудани ҷумла ва амсоли инҳо ба вуҷуд меояд.

3.4. Камбудии тарҷумонӣ

Камбудиҳои тарҷумониро К.И. Ковалева ба гурӯҳи алоҳида дохил кардааст [50, 123]. Онҳоро дар ҳама гуна матнҳо, хусусан, матнҳои бадеӣ мушоҳида намудан мумкин аст:

‘What do you want?’ I asked, with awkward diffidence. ‘Say, ‘What do you want, Master Reed?’’ was the answer. ‘I want you to come here;’ and seating himself in an armchair, he intimated by a gesture that I was to approach and stand before him [187, 11]. – Чего вам? – спросила я с неловкой робостью. – Ну-ка скажи: «Что вам угодно, мастер Рид?» – последовал ответ. – А угодно мне, чтобы ты подошла сюда! [184, 5]. – Что тебе нужно? – спросила я с плохо разыгранным смирением. Скажи: «Что вам угодно, мистер Рид?» – последовал ответ. – Мне угодно, чтобы ты подошла ко мне, – и, усевшись в кресло, он показал жестом, что я должна подойти и стать перед ним [185]. – Чӣ даркор? – бо тавозӯи дурӯғгин пурсидам ман. Бигу “Чӣ шуморо писанд аст, ҷаноби Рид?” – посух дод. Маро писанд аст, ки ту наздам биёӣ ва рӯйи роҳаткурсӣ нишаста, бо ишора фаҳмонид, ки ман бояд наздаш рафта, дар бараи қарор гирам [186, 8].

Дар ҷумлаҳои мазкур ҷумлаи *“What do you want?”* дар ду маврид истифода гардидааст. Дар мавриди аввал он ифодагари дағалгуфтории қаҳрамони асар Ҷенро ифода намуда, дар мавриди дуюм ифодагари иззату эҳтиром мебошад, ки дар забони англисӣ дар таркиби он ягон тағйирот, ба ҷуз аз илова намудани *“Master Reed” – “мастер Рид” – “ҷаноби Рид”* мушоҳида намешавад. Дар забони русӣ онҳо ҳамчун *“Чего вам?”, “Что тебе нужно?”* ва *“Что вам угодно, мастер Рид?”, “Что вам угодно, мистер Рид?”* тарҷума шудаанд, ки воҳидҳои луғавӣ миёни матни англисӣ ва русӣ мувофиқат мекунанд. Ҷумлаҳои болозикр ба забони тоҷикӣ ҳамчун *“Чӣ даркор?”* ва *“Чӣ шуморо писанд аст, ҷаноби Рид?”* тарҷума шудааст. Агар дар мавриди аввал тарҷума мукамал бошад, пас дар ҳолати дуюм, ҷумла ба забони тоҷикӣ дар асоси забони русӣ нодуруст тарҷума шудааст. Он ба меъёрҳои забони тоҷикӣ мувофиқ намебошад, ки чунин номувофиқатиҳо ҳамчун хатоҳои тарҷумонӣ арзёбӣ мегарданд. Агар тарҷумон ҷумлаи *“What*

do you want, Master Reed?”-ро бо ҷумлаҳои “*Шумо чӣ мехоҳед, ҷаноби Рид?*” ва “*Ба шумо чӣ хизмат кунам, ҷаноби Рид?*” интиқол меод, тарҷума каме мукамал мегардид.

Нодуруст истифода намудани таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ боиси вайрон гардидани меъёрҳои забони тарҷума мегардад:

*...to my faults also she gave ample indulgence, never imposing curb or rein on anything I said [187, 118]. – ...а к моим недостаткам она была снисходительна и никогда не мешала мне говорить и думать, что я хочу [184, 43]. – Будучи снисходительна к моим недостаткам, она никогда не удерживала и не порицала меня [185]. – Ў ба нуқсу кубҳи ман нармадилона муносибат мекард, **маро** аз ягон кор боз намедошт ва **маро** мазаммат наменамуд [186, 74].*

Аз ҷумла, дар мисоли ғавқ дар сурати ба вучуд омадани такрори маҷбурӣ тарҷумаи тоҷикии матн ба меъёрҳои забони тоҷикӣ мувофиқат намекунад. Дар забони тоҷикӣ такроран истеъмол гардидани ҷонишини “**маро**” зиёдатӣ буда, боиси коста гаштани услуби бадеии забони тоҷикӣ гаштааст. Хуб мешуд, ки тарҷумон аз пайвандаки пайваस्तкунандаи ҳам, бар ивази ҷонишини “**маро**”, пас аз калимаи “*мазаммат*” истифода менамуд.

Инчунин, ҳамоҳанг дар тарҷума ҳангоми мутобиқ кардани сохти ҷумлаи забони мақсад бо забони мабдаъ аз тарафи тарҷума низ ба вучуд меояд. Масалан, дар ҷумлаи зер тарҷумони забони тоҷикӣ сохти ҷумларо бо сохти ҷумлаҳои забони англисӣ ва русӣ мувофиқ намудааст, ки он боиси вайрон гаштани меъёрҳои забони тоҷикӣ гардида, муҳтавои матн дуруст интиқол ёфтааст:

She liked to inform, I to question; so we got on swimmingly together, deriving much entertainment, if not much improvement, from our mutual intercourse [187, 118]. – она любила делиться сведениями, а я – задавать вопросы, и потому мы чудесно ладили, извлекая из нашего общения если не пользу, так, во всяком случае, немало удовольствия [184, 43]. – она любила поучать, я – спрашивать. Поэтому мы прекрасно ладили, и если это

*общение и не приносило нам особой пользы, оно было приятно [185]. – Ў
андарзгӯиро меписандид, ман –пурсуков карданро. Аз ин рӯ, бо ҳам хубу хуш
муносибат мекардем ва ин муносибат ба мо махсус манфиат наорад ҳам,
масарратомез буд [186, 74].*

Нуктаеро бояд тазакурр дод, ки ҷумлаҳои забони тоҷикӣ одатан бо хабар
анҷом меёбанд, аз ин рӯ, дар сурати истифода нагардидани хабар дар охири
ҷумла меёриҳои забони тоҷикӣ вайрон шуда, боиси хато гардидани ҷумла
гардидааст. Гарчанде ки ифодаи мазкур дар лаҳҷаи забони тоҷикӣ вучуд
дорад, хуб мешуд, тарҷумон аз тартиби муқаррари ҷумла дар шакли “*Ў
андарзгӯиро ва ман пурсуков карданро меписандидам*” истифода менамуд.

Ҳамин тавр, низоми луғавӣ ва дастурии забонҳо мухталиф буда, айнан
интиқол додани матн асл ба забони тарҷума номумкин аст. Аз ин рӯ,
нумувофиқатӣ ба тарҷума хос буда, мавҷудияти он аз нодурустии тарҷума
шаҳодат намедиҳад. Нумувофиқатӣ дар натиҷаи илова, коҳиш ва бадали
воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷума ба вучуд меояд. Таҳлилҳо нишон доданд,
ки нодуруст истифода намудани таҳвилоти тарҷумавӣ ба коста гаштани
мантиқ ва услуби матн оварда мерасонад, ки он ҳамчун гурӯҳи алоҳидаи
нумувофиқатӣ, хатоҳои тарҷумонӣ маъмул аст.

Хулосаи боби сеюм

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон доданд, ки дар раванди тарҷума аз як
забон ба забони тарҷума нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ, махсусан дар
тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ зиёд ба назар мерасанд, зеро
забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ ва забони русӣ ба
гурӯҳи забонҳои флективӣ дохил мешаванд. Ин гурӯҳбандии мухталифи
забонҳо аз гуногунии сохт ва меъёру муқаррароти онҳо шаҳодат медиҳад.
Баъд аз таҳлили нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои
русӣ ва тоҷикӣ дар асоси асари “*Чен Эйр*”-и Шарлотта Бронте аз забони
англисӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

– номувофикатии тарҷума на танҳо дар аксари мавридҳо асоснок карда шуда, балки он гурӯҳбандӣ низ карда мешаванд;

– таснифи номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума имкон медиҳад, ки сабабҳои пайдоиши онҳо фаҳмонида, асоснокии онҳо дар мавридҳои мушаххас муайян карда шавад;

– омили субъективӣ ҳам ба миқдор ва ҳам ба сифати номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума таъсир мерасонад;

– барои таҳлили муфассали сифати тарҷума таҳлили номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума зарур аст, ки дар рафти он таснифоти тафовутҳо барои фарқ кардани номувофикатии асоснок ва ғалатӣ мусоидат мекунад.

Албатта, доираи ин таҳқиқ танҳо имкон медиҳад, ки тамоюли вобастагии ҳаҷми тарҷума ба вижагиҳои матни асл нишон дода шавад ва хулосаҳои дурусттарро танҳо дар натиҷаи таҳқиқи ҷудогона баровардан мумкин аст. Эҳтимол меравад, ки дар рафти таҳқиқи минбаъдаи номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума бо истифода аз мисоли матнҳои мавриди таҳқиқшуда ва дигар жанрҳо навҳои нави номувофикатии воҳидҳои луғавӣ муайян карда шаванд. Ҳамин тариқ, таснифоти номувофикатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума дар чараёни ин таҳқиқот минбаъд такмил дода мешавад. Дар баробари ин, мо чунин мешуморем, ки натиҷаҳои ба даст овардашуда барои таҳқиқоти минбаъда асос шуда метавонанд.

Натиҷаҳои бадастомадаро имрӯз дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ ва омодагии мутахассисони соҳаи тарҷума истифода бурдан мумкин аст.

ХУЛОСА

Матнҳои бадеӣ таҷассумгари фарҳангу тамаддун, тарзи тафаккур ва зиндагии халқҳои алоҳида буда, аз аломатҳои мураккаби забонӣ таркиб ёфтаанд, ки раванди тарҷумаи онҳоро душвор мегардонанд. Калимаҳо дар доираи матни бадеӣ тобишҳои нави маъноӣ пайдо намуда, бештар ба маъноӣ маҷозӣ истеъмоли мешаванд, аз ин рӯ, ёфтани мутобиқатҳои чунин воҳидҳо дар раванди тарҷума мушкilotи назаррасро барои мутарҷимон эҷод менамояд, зеро дарки маъноӣ онҳо мураккаб буда, аз тарҷумон донишҳои волои забонӣ ва малакаҳои хуби тарҷумониро тақозо менамояд. Дар баъзе мавридҳо мутарҷим дар интиқоли воҳидҳои луғавӣ дастурӣ мутобиқати дурусти онҳоро интихоб карда наметавонад, ки боиси таҳриф ёфтани тарҷума мегардад. Ҳамчунин, на ҳама гуна номутобиқатӣ дар назария ва амалияи тарҷума нодуруст арзёбӣ мегардад, аз ин рӯ, натиҷаҳои омӯзиши номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ барои мутарҷимони навқалам дар дуруст интихоб намудани усулҳои тарҷума ва таҳвилоти тарҷумавӣ ҳамчун дастури назариявӣ амалӣ хизмат менамояд.

Мушкilotи номувофиқатии тарҷума ва сифати тарҷума, инчунин, робитаи онҳо дар вақтҳои охир таваҷҷуҳи забоншиносон ва тарҷумашиносонро ба худ ҷалб кардааст. Шубҳае нест, ки бо афзоиш ёфтани талабот ба тарҷума бояд маҷмуи аломатҳои баҳодихӣ муқаррар карда шавад, ки барои муайян кардани сифати тарҷума кӯмак мерасонад.

Масъалаи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума нуктаи асосӣ дар баҳодихии сифати тарҷума маҳсуб меёбад, зеро маҳз дар атрофи ин масъала баҳсҳои зиёде сурат мегиранд ва маҳз номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба пайдо шудани камбудихо дар тарҷума боис мешаванд. Аз ин рӯ, дар диссертатсияи мазкур тасмим гирифта шуд, ки масъалаи типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ таҳқиқ гардад.

Мақсади асосии омӯзиш дар асоси се забон аз он иборат мебошад, ки бештари асарҳои нависандагони англисии ба забони тоҷикӣ тавассути забони

миёнарав - забони русӣ тарҷума шудаанд. Дар диссертатсияи мазкур таъсири забони миёнарав дар пайдошавии номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ баррасӣ гардидааст.

Дар таҳқиқи мазкур номувофиқатии матни асл ва матни тарҷума пеш аз ҳама ҳамчун як падидаи хоси ҳама гуна забон баррасӣ шудааст, ки ҳатто дар раванди тарҷумаи забонҳои ба ҳам хеле монанд ба вучуд меояд. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар натиҷаи мутобиқат накардани воҳидҳои луғавии матни тарҷума бо матни асл ва ё баръакс ба вучуд меояд. Номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ дар матни тарҷума, ки дар бештари мавридҳо аз падидаҳои жанрӣ-услубӣ, сохторӣ-забонӣ ва фарҳангӣ ба вучуд омадаанд, ҳамчун номувофиқатӣ дар тарҷума фаҳмида мешаванд, ки муодили устувори худро доро мебошанд. Чунин номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ногузиранд, зеро комилан якзайл будани забон ва фарҳанги халқиятҳои англис, рус ва тоҷик ғайриимкон буда, онҳо мухталифанд.

Мавриди зикр аст, ки номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума бояд танҳо аз ҷониби муҳаққиқ дар раванди таҳлили муқоисавӣ муайян карда шаванд ва ба ҳеҷ ваҷҳ аз ҷониби хонанда ва шунавандаи матни тарҷума эҳсос карда нашаванд. Матни тарҷума бо назардошти номувофиқатиҳо бояд ба мисли матни асл равон ва фаҳмо мутолиа карда шавад. Дар сурати ноаён будани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ муҳтавои матни асл дар забони тарҷума коҳиш наёфта, он ба мукаммалии тарҷума мусоидат менамояд.

Дар сурати мувофиқат накардани воҳидҳои луғавию дастурӣ ҳаҷми матни тарҷума нисбат ба матни асл зиёд ё кам мешавад, яъне номувофиқатӣ дар тарҷума боиси нобаробарии ҳаҷми матни асл ва тарҷума мегардад. Таҳқиқи номувофиқатии тарҷума имкони муайян кардани сифати тарҷумаро фароҳам меорад. Таъсири мусбат ва ё манфии номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ба сифат ва мукаммалии тарҷума аз дурустӣ ва нодурустии онҳо вобастагӣ дорад. На ҳама гуна номутобиқатӣ боиси таҳриф ёфтани матни тарҷума мегардад, балки номувофиқатии саҳеҳ ба мукаммалии тарҷума мусоидат менамояд ва ҳатто номувофиқатии нодурусти як қатор воҳидҳои

луғавӣ дар матни тарҷума назарнорас буда, ба арзиши тамоми тарҷума таъсире намерасонад.

Ҳамин тавр, таҳлили номувофиқатӣ дар раванди тарҷума дар доираи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ нишон дод, ки:

1. Номувофиқати дар тарҷума падидаи таббӣ буда, дар бештари мавридҳо мавҷудияти онҳо аз мукаммалии тарҷума далолат менамояд. Танҳо дар баъзе мавридҳо номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ боиси коста гаштани муҳтавои матни асл мегардад [1-М];

2. Сабабҳои пайдо шудани номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ гуногун мебошад [5-М];

3. Воҳидҳои луғавии бемуодил яке аз омилҳои асосии пайдо гаштани номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб меёбад [4-М];

4. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ на танҳо дар интиқоли воҳидҳои луғавии бемуодил, балки ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои муодил низ ба назар мерасад [4-М];

5. Номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ҳангоми интиқоли воҳидҳои муодил аз услуби меъёрҳои забони тарҷума вобастагӣ дорад [6-М];

6. Ҳангоми мавҷудияти муодилҳои пурра ва қисман интиҳоби мутрачим дар баъзе мавридҳо ба пайдо гаштани номутобиқатӣ дар тарҷума боис мегардад [6-М];

7. Таҳвилоти тарҷумавӣ, ки дар раванди тарҷума бо мақсадҳои мухталиф аз ҷониби тарҷумон қорбурд мешаванд, ба тағйироти воҳидҳои луғавӣ ва дастурии забони асл ҳангоми интиқол ба забони тарҷума мусоидат менамояд, ки дар натиҷа номутобиқатии воҳидҳои забони асл ва тарҷума ба вучуд меояд [3-М];

8. Ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ, хусусан, тавассути забони миёнарав тарҷумонро зарур аст, ки онд ба матни асл маълумот дошта, бо фарҳангу тамаддуни соҳибони забони асл ошноӣ дошта бошад, то он

нумувофиқатиҳоеро бартараф намояд, ки дар забони миёнарав вучуд дошта, мухтавои матни аслиро коста гардониданд [1-М];

9. Нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ аз таҳвилоти тарҷумавӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Таҳвили тарҷумавӣ ҳамчун навъи нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷума муайян карда мешавад [3-М];

10. Номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ба ҳаҷм ва сифати тарҷума таъсир мерасонанд [2-М];

11. Таҳқиқи муқоисавии нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ имкон медиҳад, ки онҳо тасниф карда шаванд ва сабабҳои пайдоишашон муқаррар карда шаванд [1-М];

12. Нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар асоси омилҳои ба вучуд омаданашон ба навъҳои гуногун тасниф мешаванд [5-М];

13. Нумувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ ба се гурӯҳи асосӣ: издиёд, ҳазф ва бадал тасниф мешаванд;

14. Издиёд қорбасти қалимаҳои иловагиро аз ҷониби мутарҷим дар натиҷаи шарҳу тавзеҳи воҳидҳои луғавӣ, ивазнамоии сохтори ҷумла, шиддат додани нутқ, нишон додани муаллиф ва ё сарчашмаи сухани иқтибосгирифта шуда ва мутобиқ сохтани оҳанги ҷумла мебошад;

15. Фишурдасозӣ ҳангоми бартарафсозии такрор ва қорбуди таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ ба вучуд омада, аз ихтисор гардидани воҳиди луғавии матни асл дар матни тарҷума иборат мебошад;

16. Зери мафҳуми “бадал” дар тарҷумашиносӣ иваз гардидани воҳиди дастурӣ фаҳмида шуда, ду навъ: бадали контекстӣ ва бадали таҳвилӣ тасниф мешавад;

17. Нумувофиқатӣ дар тарҷума бояд аз қамбудиҳои тарҷумавӣ ҷудо карда шавад, зеро на ҳамеша он боиси нодуруст гардидани тарҷума мегардад. Қамбудиҳои тарҷумавӣ навъе аз номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ маҳсуб меёбад;

18. Ҳангоми тарҷума барои ҳалли вазифаҳои мухталиф мутарҷим як қатор воҳидҳоро дар забони тарҷума илова, ихтисор ва ё бадал менамояд, ки

ба номувофиқатии матни асл ва тарҷума боис мешавад ва тарҷумонро зарур аст, ки дар ин раванд боэҳтиёт бошад, то услуби муаллифро дар забони тарҷума ҳифз намуда, ба мухтавои матни аслро дигаргун насозад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Барои такмил додани тарҷумашиносии тоҷик ва амиқтар ба роҳ мондани омӯзиши раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои гуногун, хусусан, забони тоҷикӣ чунин тавсияҳои илмӣ дар асоси таҳқиқоти мазкур пешниҳод карда мешаванд:

1. Натиҷаҳои диссертатсияи мазкурро ҳамчун маводи амалӣ ва назариявӣ дар таҳқиқоти минбаъдаи ҷанбаҳои гуногуни тарҷумашиносии, хусусан, тарҷумаи бадеӣ ва, ҳамчунин, ҷангоми баҳо додан ба сифати тарҷума истифода кардан мумкин аст;

2. Ҷангоми дучор омадан бо мушкилоти номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума мутахассисони соҳа метавонанд натиҷаҳои таҳқиқотро ҳамчун раҳнамо барои бартараф намудани ин гуна мушкилот корбаст намоянд;

3. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро дар таҳияи воситаҳои таълимӣ ва баргузор намудани семинарҳо ва дарсҳои назариявӣ амалӣ аз ҷанни назария ва амалияи тарҷума, тарҷумаи бадеӣ ва мутолиа ва тарҷумаи адабиёти бадеӣ ҳамчун дастур истифода намудан мумкин аст;

4. Диссертатсияи мазкур ҷангоми тайёр кардани мутахассисони тарҷума, танқиди тарҷума, таҳрири тарҷума ва ҳамчунин, дар фаъолияти тарҷумонҳои касбӣ метавонад ҳамчун тавсияҳои мушаххаси амалӣ хизмат кунад;

5. Таҳқиқоти типологияи номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ҷангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ дар асоси асари Шарлотта Бронте “Ҷен Эйр” маълум намуд, ки дар ҷанбаҳои алоҳидаи тарҷумашиносии тоҷик, махсусан, тарҷумаи бадеӣ то ба имрӯз омӯхта

нашудаанд, аз ин рӯ, онҳо пажӯҳиши амиқ ба ҳаматарафaro тақозо менамоянд;

6. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур нишон дод, ки новобаста аз мавҷудияти муодил дар тарҷумаи воҳидҳои луғавии забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ номувофиқатиҳо ба назар мерасанд. Як қатор номувофиқатиҳо боиси коста ва таҳриф гаштани маълумоти дар матн ифодаёфта мегардад. Аз ин рӯ, тарҷумонҳо дар вақти тарҷума бояд ба ҳамин нозукии тарҷума, махсусан, тарҷумаи бадеӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ҳангоми тарҷума аз роҳҳои дар диссертатсия нишондодашуда истифода баранд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

I. Адабиёти илмӣ

1. Абдрахманова, Р.Дж. Художественный перевод (лингвистические аспекты): учебное пособие для студентов старших курсов переводческих отделений. / Р.Дж. Абдрахманова. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2014. – 86 с.
2. Александрова, О.В. Когнитивно-прагматические основы построения художественного дискурса. В кн.: Когнитивные исследования языка. // Язык и сознание в междисциплинарной парадигме исследований. / Гл. ред. Н.Н. Болдырев. – Тамбов – С. Петербург, год– Вып. 22. – С. 313–315.
3. Алексеева, И.С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей/ И.С. Алексеева. –СПб.: Издательство «Союз», 2001. - 288с.
4. Аминов, А.С. Проблемы художественного стихотворного эквивалентного перевода / А.С. Аминов. – Душанбе, 2013. – 234с.
5. Андреева, Е.Д. Теория перевода. Технология перевода: учебное пособие / Е.Д. Андреева; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2017. – 152 с.
6. Арсентьева, Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в русском и английском языках и вопросы создания русско-английского фразеологического словаря: дисс. на соис. учен. степ. док. филол. наук: 10.02.20 / Е.Ф. Арсентьева. – М., 1993. – 230 с.
7. Архангельский, В.Л. Фразеология / В.Л. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1985. – 144с.
8. Аҳрорӣ, Ҳ. Тӯйхӯрии мӯйсафедон / Ҳ. Аҳрорӣ // Маҷмӯи ҳикоя ва мақолаҳо. – Душанбе, 1984. – 160 с.

9. Бархударов, Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – 3-е изд. – М.: ЛКИ, 1975. – 240 с.
10. Бархударов, Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.:Междунар. отношения, 2010. – 240 с.
11. Бахтин, М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа // Русская словесность: Антология / М.М. Бахтин. – М.: Academia, 1997. – С. 227–249.
12. Березина, Т.Н. Психические образы высших порядков в структуре образной сферы // Психология и психотехника / Т.П. Березина, 2012. – № 1. – С. 12-25.
13. Бобоалиева, З.П. Творчество Чингиза Айтматова в контексте таджикско-кыргызских литературных связей (проблемы перевода): дис. на соис. учен. степ. канд. филол. наук: 10.01.03 / З.П. Бобоалиева. – Душанбе, 2016. – 175 с.
14. Бобокулов, Д.А. Художественно-стилистические особенности перевода произведений Ивана Бунина на таджикский язык / Д.А. Бобокулов. – Душанбе, 2016 – 152 с.
15. Бойболаев, Б.Э. Использование приемов изменения, дополнения и замены как основных средств перевода таджикских художественных текстов // Актуальные исследования. – 2022. – №14 (93). – С. 13-15.
16. Болотнова, Н.С. Филологический анализ текста / Н.С. Болотнова. – М., 2009. – 520 с.
17. Бреус, Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский / Е.В. Бреус. – М., 2000. – 208 с.
18. Вайсгербер, Й.Л. Родной язык и формирование духа / Й.Л. Вайсгербер. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 224 с.
19. Верещагин, Е.М. Теория перевода / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М., 1983. – 269 с.

- 20.Верещагин, Е.М., Костомаров, В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Рус. яз., 1990. – 246 с.
- 21.Верещагин, Е.М., Костомаров, В.М. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
- 22.Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины // Труды научной сессии Ленинградского государственного университета / В.В. Виноградов. – Л: Изд-во ЛГУ, 1946. – С. 45 - 69.
- 23.Виноградов, В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, – 224 с.
- 24.Власенкова, А.И. Русский язык: грамматика. Текст. Стили речи: учеб. для 10-11 кл. общеобразоват. учреждений. – М.: Просвещение, 2005. – 11-е изд. – 350 с.
- 25.Влахов, С., Флорин, С. Непереводимое и перевод // Мастерство перевода / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М.: Сов. писатель, 1965. – С. 118 – 131.
26. Влахов, С.И. Непереводимое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – М.: Международные отношения, 2009. – 328 с
27. Гак, В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – Л.: Просвещение. Ленингр. отд-ние, 1977. – 300 с.
28. Гальперин, И.Р. Перевод и стилистика // Теория и методика учебного процесса. / И.Р. Гальперин. – Москва, 1960. – 236с.
29. Гарбовский, Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544с.
30. Гачечиладзе, Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Г. Гачечиладзе. – М.: Наука, 1980. – 2-е изд. – 255 с.

31. Гиляревский Р.С. Иностранные имена и названия в русском тексте: Справочник / Р.С. Гиляревский, Б.А. Старостин. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1985. – 303 с.
32. Годочкина, Т.А. Особенности функционирования английских заимствований (на материале немецкого языка) // Академия педагогических идей Новация / Т.А. Годочкина, О.А. Минеева. – 2017. – № 10. – С. 110-115.
33. Голикова, Ж.А. Learn to Translate by Translating from English into Russian. Перевод с английского на русский / Ж.А. Голикова. – 5-е изд., стер. – Минск : Новое знание, 2008. – 287 с.
34. Давронов, А. Адабиёт ва воқеият / А. Давронов. – Душанбе: Хумо, 2003. – 253 с.
35. Давронов, А.У. Таджикско-армянские литературные связи в новое время: автореф. дис... док. филол. наук: 10.01.03 / А.У. Давронов. – Душанбе, 2009. – 53 с.
36. Давронов, А.У. Тарҷумаи бадеӣ ва шуӯри милли. Мушкилоти филологияи тоҷик / А.У. Давронов. – Душанбе: Хумо. – 2003. – 256 с.
37. Дейкина, А.Д. Формирование языковой личности с ценностным взглядом на русский язык: методологические проблемы преподавания русского языка / А.Д. Дейкина. – М.: Оренбург, 2009. – 305 с
38. Демидчик, Л.Н. Реалистическое обновление таджикской прозаической традиции: автореф. дис.... док. филол. наук: 10.01.03 / Л.Н. Демидчик. – Душанбе: 1973. – 43 с.
39. Донская, Т.К. И мы сохраним тебя, русская речь: сборник избранных статей / Т.К. Донская. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2009. – 142 с.
40. Замалетдинова, Г.Ф. Реалии как отражение самобытности татар // Филология и культура / Г.Ф. Замалетдинова. – 2014. – № 4(38). – С. 101-105.

41. Зарипов, Қ.А. Мушкилоти луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ): дис...ном.илм.филол.: 10.02.20 / Қ.А. Зарипов. – Душанбе, 2023. – 175.
42. Захарова, Л.Д. Прием опущения// Основные понятия переводоведения (отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / Л.Д. Захарова.. – М., 2010. – 261 с.
- 43.Иванов, А.О. Безэквивалентная лексика: перевод, язык, культура: учеб. пособие / А.О. Иванов. – СПб.: Филол. фак. С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. – 192 с.
- 44.Исломова, Дж.М. Особенности перевода таджикской детской поэзии на русский язык: 60-90-е годы XX века: дис... канд. филол. наук: 10.01.08 / Дж. М. Исломова. – Душанбе, 2021. – 169 с.
- 45.Кадырова, Ш.К. О типах межъязыковых лексических соответствий (на материале английского, русского и кыргызского языков) // Образование и наука в России и за рубежом. – 2018. – № 1(36). – С. 95–104.
- 46.Казакова, Т.А. Художественный перевод / Т.А. Казакова. – С.-Петербург, Институт внешнеэкономических связей, экономики и права, 2002. – 113 с
- 47.Кесамирова, С.Р. Таҳлили муқоисавии дараҷаҳои муодилокии байнизабонии воҳидҳои луғавӣ аз нигоҳи тарҷума (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ): дисс... ном. илм. филол.: 10.02.20. / С.Р. Кесамирова. – Душанбе, 2019. – 180 с.
- 48.Клименко, А.В. Ремесло перевода / А.В. Клименко. – М.: Восток-Запад, АСТ, 2007. – 287 с.
- 49.Ковалева, К.И. Типология лексических несовпадений в англо-русских переводах: дисс..канд.филол.: 10.02.20 / К.И. Ковалева. – М., 2001. – 305 с.

- 50.Ковалева, К.И. Оригинал и перевод: два лица одного текста / К.И. Ковалева. – М.: Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации, 2001. – 160 с.
- 51.Коломейцева, Е.М. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский: Учеб. Пособие/ Е.М. Коломейцева, М.Н. Макеева. – Тамбов: Изд-во. Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 92с.
- 52.Комаров, Ю.А. Учение квакеров о человеке // Вестник Московского университета / Ю.А. Комаров. – Серия 7. Философия, – 2005. – С. 111 – 115.
- 53.Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с
- 54.Комиссаров, В.Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых / В.Н. Комиссаров. – М.: 1999. – 320 с.
- 55.Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС., 2002. – 424 с.
- 56.Комиссаров, В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. -3 изд. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. –176с.
- 57.Комиссаров, В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: Прогресс, 2010. – 253 с.
- 58.Комиссаров, В.Н. Теория перевода. Лингвистические аспекты / В.Н. Комиссаров. – М., 1990. – 235 с.
- 59.Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М. Высшая школа, 1986. – 336 с.
- 60.Латышев, Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М.: Академия, 2005. – 320 с.
- 61.Латышев, Л.К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы ее достижения / Л.К. Латышев. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 247 с.

- 62.Латышев, Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов – М.: Академия, 2003. – 192 с.
- 63.Левицкая, Т.Р. Проблемы перевода: на материале современного английского языка / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. - М.: Междунар. отношения, 1976. – 208 с.
- 64.Левицкая, Т.Р, Почему нужны грамматические трансформации при переводе? // Тетради переводчика / Т.Р. Левицкая, А. Фитерман. – М., 1971. – Вып.8. – С.12-23.
- 65.Левый, И. Искусство перевода / И. Левый. – М.: Прогресс, 1974. – 280 с.
- 66.Лилова, А. Введение в общую теорию перевода / Пер. с болг.; Под общ. ред. П.М. То-пера / А. Лилова. – М.: Высшая школа, 1985. – 255 с.
- 67.Лукина, Л.В. Изучение лексических межъязыковых соответствий на материале русского и английского языков // Науч. вестн. Воронеж. гос. арх.-строи. ун-та. Лингвистика и межкультурная коммуникация / Л.В. Лукина. – 2015. – Вып. 4(18). – С. 42-46.;
- 68.Миллер, Дж. А. Магическое число семь плюс или минус два. О пределах нашей способности перерабатывать информацию // Инженерная психология. 1964. - С. 194].
- 69.Миньяр-Белоручев, Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
- 70.Миньяр-Белоручев, Р.К. Как стать переводчиком? / Ответственный редактор. М.Я. Блох. — М., 1999. – 176 с.
- 71.Миньяр-Белоручев, Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208с.
- 72.Муллоджанова, З.А. Стиль оригинала и перевод: (К проблеме изучения прозы С. Айни) / З.А. Муллоджанова. – Душанбе: Дониш, 1976. – 136 с.

73. Муллоджанова, З.А. Стиль Садриддина Айни и проблемы перевода его произведений на русский язык: дис... канд. филол. наук / З.А. Муллоджанова. – Душанбе, 1972. – 183 с.
74. Муллоджанова, З.А. Стиль оригинала и перевод: к проблеме изучения прозы С.Айни / З. А. Муллоджанова. – Душанбе: ТНУ, 2014. – 136 с.
75. Муллоджанова, З.А. Стиль оригинала и перевод / З.А. Муллоджанова. – Душанбе, 2014. – 192 с.
76. Муллоев, Ш.Б. Русская культура и литература в контексте таджикского просветительства конца XIX-начала XX веков: дисс... канд. филол. наук / Ш.Б. Муллоев. – Душанбе, 2001. – 141 с.
77. Мурувватиён, Ч.Ч. Из истории художественного перевода на таджикский язык (о переводе Сотимом Улугзода романа “Овод” Л.Войнич // Вестник Таджикского национального университета. – 2019. – № 8. – С. 256-263.
78. Мурувватиён, Ч.Ч. Поэтика переводов Сотима Улугзода / Дж. Дж. Мурувватиён. – Душанбе: Эр-граф, 2020. – 272 с.
79. Мурувватиён, Ч.Ч. Становление филологического романа в таджикской литературе XX века (на примере романа “Фирдоуси” Сотима Улугзода). – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 148 с.
80. Мухтор, Ш. Замон ва тарҷумон / Ш. Мухтор. – Душанбе: Адиб, 1989. – 208 с.
81. Наврузов, А.Х. Проблема адекватности перевода и сохранения авторского стиля в переводах художественного текста с русского языка на таджикский (на материале перевода романа М. Шолохова “Тихий Дон” на таджикский язык, выполненного Э. Муллокандовым): дисс... канд. филол. наук: 10.01.08 / А.Х. Наврузов. – Душанбе, 2021. – 163 с.
82. Нагзибекова, М.Б. Об истории художественного перевода в Таджикистане / М.Б. Нагзибекова, З.А., Муллоджанова // Вестник

- Московского государственного лингвистического ун-та. Вып. 11 (722).
Языкознание. – Москва, ИПК МГЛУ “Рема”, 2015. – С. 82-95
- 83.Нагзибекова, М.Б. Учебное пособие по теории перевода / М.Б. Нагзибекова. – Душанбе:Нодир, 2005.– 105 с.
- 84.Назарова, Р.С. Проблемы воссоздания произведений М.Ю.Лермонтова в таджикских переводах: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.08 / Р.С. Назарова. – Душанбе, 2019. – 26 с.
- 85.Найда, Ю. А. Вопросы теории перевода / Ю.А. Найда. - М.: Международные отношения, 1978. – С. 114 – 137.
- 86.Нелюбин, Л.Л. Толковый переводческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 4-е изд., испр. – 320с.
- 87.Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок / Бузаджи Д. М. [и др.]. М.: Всероссийский центр переводов, 2009. – 119 с.
- 88.Нуридинова, Г.М. Татарские реалии на фоне английских эквивалентов (на примере татарских народных сказок) // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2014. – № 16 (345). – С. 102-107.
- 89.Оболенская, Ю.Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / Ю.Л. Оболенская. – М.: Высшая школа, 2006. – 335 с.
- 90.Огурцова, О.А. К проблеме лакуарности / О.А. Огурцова // Функциональные особенности лингвистических единиц: Сб. трудов Кубанского ун-та. – Вып. 3. – Краснодар: Изд-во Кубанского ун-та, 1979. – 146 с.
- 91.Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 2000. – 940 с.
- 92.Паршин, А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М.СПб: СГУ, 1999. – 202с.
- 93.Пантеева, К.П. Березовская, О.В. Особенности перевода имен собственных с английского языка на русский язык (на примере произведений Дж. Роулинг о Гарри Поттере)

- 94.Писарева, О.А. Лексические способы передачи семантических соответствий при переводе / О.А. Писарева, М.Д. Красноцкая // Вестник МИТ-МАСИ. – 2019. – №3. – С. 43 – 50.
- 95.Попович, А. Проблемы художественного перевода/ А. Попович. –М., 1980. – 199 с.
- 96.Псурцев, Д.В. К вопросу о конкретизации при переводе с английского языка на русский // Перевод и стилистические ресурсы языка / Д.В. Псурцев. – М., 2004. – Вып. 488. – С. 107–121.
- 97.Райхштейн, А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А.Д. Райхштейн. – М.: Высшая школа, 1980. – 143 с.
- 98.Рахманов, Б.Р. Проблемы русско-восточных литературных связей в контексте творчества В.А. Жуковского и Д.П. Ознобишина / Б.Р. Рахманов. – Душанбе: РТСУ, 2015 – 130 с.
- 99.Ревзин И.И. Основы общего и машинного перевода / И.И. Ревзин, В.Ю. Розенцвейг. – М. : Высшая школа, 1964.
100. Рецкер, Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Вопросы теории и методики учебного перевода / Я.И. Рецкер. – М., 1950. – С. 156–178.
101. Рецкер, Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский / Я.И. Рецкер. – Л.: Просвещение, 1973. – 199 с.
102. Рецкер, Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Я.И. Рецкер. – М.: Р.Валент, 1982. – 158 с
103. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Наука, 2005. – 232с.
104. Рецкер, Я.И. Учебное пособие по переводу с английского языка на русский / Я.И. Рецкер. – М., 1981. – 89с.
105. Рябова, М.В. Художественный перевод в свете идеи делакунизации // Филологические науки. Вопросы теории и практики / М.В. Рябова. – 2011. – № 3 (10) – С. 137 – 141.

106. Сайфуллоев, А. Проблемы взаимодействия литератур / А. Сайфуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 138 с.
107. Салимова, Р.И. Безэквивалентная лексика Севера как один из способов заимствований в английский язык // Сев.-вост. науч. журн. / Р.И. Салимова. – 2007. – № 1. – С. 7-10.
108. Сдобников, В.В. Переводческие несоответствия: коммуникативно-функциональный подход // Язык, коммуникация и социальная среда. // В.В. Сдобников. – Выпуск 7. Воронеж: ВГУ – 2007. – С. 47-58.
109. Сдобников, В.В. Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с
110. Сдобников, В.В. Теория перевода (Коммуникативно-функциональный подход): учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков / В.В. Сдобников, К.Е. Калинин, О.В. Петрова. – М., 2019. – С. 344-373.
111. Семко, С.А. Лекции по теории перевода / С.А. Семко. – Н.Новгород : НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2005. – 97 с.
112. Сименюк, А.А. Лексические трудности русского языка / А.А. Сименюк, И. А. Городецкая. – М., 1999. – 242 с.
113. Солодуб, Ю.П. Теория и практика художественного перевода: учеб. пособие для студ. лингв. фак. вузов / Ю.П. Солодуб, Ф.Б. Альбрехт, А.Ю. Кузнецов. – М.: Академия, 2005. – 304 с.
114. Солодухо, Э.М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии: дисс... канд. филол. наук: 10.02.22. ./ Э.М. Солодухо. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1977. – 158 с.
115. Степанов, Г.В. Язык. Литература. Поэтика / Г.В. Степанов. – М., 1988.– 383 с.
116. Степанов, Г.В. Несколько замечаний о специфике художественного текста // Лингвистика текста: сборник научных трудов МГПИИЯ. им. М.Тореза / Г.В. Степанов. – Москва: Просвещение, 1976. – 235с.

117. Стернин, И.А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 288 с.
118. Суперанская, А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М., 2009. – 368 с.
119. Томахин, Г.Д. Реалии – американизмы: учеб. пособие для институтов и фак. иностр. Яз. / Г.Д. Томахин. – М.: Высшая шк., 1988. – 239 с.
120. Турсунов, Ф.М. Лексико-семантический анализ и особенности перевода пословиц и поговорок произведений Ф. Мухаммадиева (на материалах таджикского и русского языков): монография / Ф.М.Турсунов. – Душанбе, 2006. – 35 с.
121. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование безэквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале английского и таджикского языков): дисс... док. филол. наук: 10.02.20. / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2016. – 358 с.
122. Тюленей, С.В. Теория перевода: учебное пособие / С.В. Тюленей. – М.: Гардарики, 2004. – 336 с.
123. Фаттахова, Н.Н. Народные приметы в разноструктурных языках / Н.Н.Фаттахова, М.А. Кулькова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2013. – 248 с.]
124. Федоров, А.В. Введение в теорию перевода (Лингвистические проблемы). / А.В. Федров. – 2-е изд. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1958.
125. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы) /А.В. Фёдоров. –М.: ФИЛОЛОГИЯ ТРИ; Санкт-Петербург Филологический факультет СПбГУ, 2002. -348с.
126. Хамидова, Т.М. Безэквивалентная лексика и фразеология русского языка и способы их передачи в таджикском языке: дисс... канд. филол.наук: 10.02.20 / Т.М. Хамидова. – Душанбе, 2013. – 164 с.

127. Холботунова, С.С. Особенности перевода поэзии Александра Блока на таджикский язык: автор. дис...канд. филол.наук: 10.01.08. / С.С Холботунова. – Душанбе, 2019. – 26 с.
128. Холботунова, С.С. Особенности перевода поэзии Александра Блока на таджикский язык: дисс... канд. филол.наук: 10.01.08. / С.С Холботунова. – Душанбе, 2019. – 173 с.
129. Холов, Х. История и особенности перевода лирических стихотворений А.С. Пушкина на таджикский язык / Х. Холов. – Душанбе: Бухоро, 2012 – 227 с.
130. Ҳасанов, И. Лексика ва фразеологияи романи “Дохунда”-и Ҷ. Иқромӣ / И. Ҳасанов. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 157 с.
131. Ҳошим, Р. Солҳо дар саҳифаҳо. Мақолаҳо ва ёддоштҳо / Р. Ҳошим. – Душанбе: Адиб, 1988. – 212 с.
132. Ҳошим, Р. Чанд сухан дар бораи яке аз тарҷумонҳои аввалини адабиёти бадеии рус ва китоби ӯ / Р. Ҳошим // Шарқи сурх, 1959. – № 1. – С. 134 -139.
133. Чернов, Г.В. Вопросы перевода русской безэквивалентной лугавии на английский язык: автореф. дис... канд. филол. наук / Г.В.Чернов. – М., 1958. – 24 с.
134. Шамсиддинова, М.Д., Раҳимов, Б.Ш. Вожаҳои иқтибосии фаронсавӣ дар забони форсии муосир / М.Д. Шамсиддинова, Б.Ш. Раҳимов // Вестник магистратуры. 2023. № 6-3 (141). – С. 89-91.
135. Шарипова, З.М. Семантико-структурный анализ фразеологических единиц таджикского, арабского и русского языков: дисс... степен. канд. филол. наук: 10.02.20 / З.М. Шарипова. – Душанбе, 2011. – 170 с.
136. Шарифова, Д.М. Особенности перевода этнографических реалий в лингвокультурном аспекте (на материале английского и таджикского языков): дисс...канд. филол.наук: 10.02.20. / Д.М. Шарифова. – Душанбе, 2022. – 165с.

137. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика / Швейцер А.Д. – М.: Воениздат, 1973. – 282 с.
138. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 2009. – 212 с.
139. Шевнин, А.Б. Переводческая эрратология: новый взгляд на описание концептуальной и языковой картины мира / А.Б. Шевнин // Теория и практика перевода и профессиональной подготовки переводчиков: устный перевод. 2008. С.209 - 214.
140. Шевнин, А.Б. Теория и практика перевода: пособие для студентов филол. фак. ун-тов и фак. иностр. яз. пед. ин-тов / А.Б. Шевнин, В.С. Серов. – Элиста : КГУ, 1979. – 125 с.
141. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А.Ф. Ширяев. – М.: Воениздат, 1979.– 183 с.
142. Шукуров, М. Перевод – школа мастерства / М. Шукуров. – М.: Наука, 1985. – 387 с.
143. Шукуров, М. Хусусиятҳои ғоявию бадеии “Ёддоштҳо”-и устод С. Айни / М.Шукуров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 245 с.
144. Эльжуркаева, М. Я. Проблемы перевода фразеологических единиц // Филологические науки в России и за рубежом: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2013 г.) / М. Я. Эльжуркаева. – Т. 0. – Санкт-Петербург: Реноме, 2013. – С. 106-109
145. Юркан, Е.А. Некоторые проблемы перевода национально-культурной лексики (на примере перевода названий национально-культурных реалий саамского языка) // Национально-культурные реалии саамской культуры: переводческий аспект / Е.А. Юркан. – Мурманск: Изд-во Мурман. гос. гуманитар. ун-та, 2015. – С. 142-150.
146. Catford, J. The Linguistic. The art of Translation / J. Catford. – London: Oxford University Press, 1995. – 103 p.

147. Hale K. Gaps in grammar and culture // Linguistics and anthropology: in Honor of C.F. Voegelin. – Jisse
148. Newmark, P. Approaches to Translation / P. Newmark. – Oxford, 1981. – 418p.
149. Newmark P.A. Textbook of Translation / P. Newmark. – London, 1988. – 311 p.
150. Savory, Th.H. The Art of Translation / Th.H. Savory. – London, 1968 – 191 p.

II. Фарҳанг ва луғатҳо

151. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. М., 1984. – 4-е изд. – 944 с.
152. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / А. Мамадназаров. – Душанбе: ЭР-граф, 2017. – 1016с.
153. Мюллер, В. Англо-русский словарь/ В. Мюллер. – М.: Русский язык, 1978. – 888с.
154. Мюллер, В.К. Англо-русский. Русско-английский словарь. 250000 слов /250000 слов/ В.К. Мюллер. –М.: АСТ, 2015. – 1184с.
155. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд / дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – 951 с.
156. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд / зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – 949 с.
157. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ / зери таҳрири С. Назарзода., А. Сангинов., С. Каримов. – Душанбе, 2008. – Ҷ. 1. – 950 с.
158. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ / зери таҳрири С. Назарзода., А. Сангинов., С. Каримов. – Душанбе, 2015.– Ҷ. 2. – 1096 с.
159. Фозилов, М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – Ҷ. I. – 802 с.

160. Ғозилов, М. Ғарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик / М.Ғозилов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – Ҷ. II. – 803 с.
161. Ғозилов, М. Ғарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию ғорсӣ / М.Ғозилов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – Ҷ.1. – 867 с.
162. Ҷамшедов, П. Ғарҳанги тоҷикӣ ба англисӣ/ П.Ҷамшедов. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 978с.
163. Oxford Dictionary of Idioms. Oxford. – New York: Oxford University Press, 2004. – 340p.
164. Standard Tajik-English Dictionary/ compiled and edited by R.B. Olson and R.A. Olson. – StarPublications, 2000. – 615p.

III. Манбаи электронӣ

165. Бадеҳа чист? [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <http://old.kmt.tj/badekha-chist>
166. Воҷаҷӯ – Ғарҳанги барҳатти тафсирии ғорсии тоҷикӣ [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://vazhaju.com>
167. Карта слов и выражений русского языка [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://kartaslov.ru>
168. Кузнецов, Н. В. Семантические сложности перевода многозначных слов (на материале английского языка). – <https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2020/kuznetsov-2020.html>
169. Сайфитдинова, М.Р. Особенности перевода фразеологических единиц (на материале трагедии У. Шекспира “Гамлет” и его перевода на русский и таджикский языки) // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. 2016. № 3 (48). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-perevodarazeologicheskikh-edinits-na-materiale-tragedii-u-shekspira-gamlet-i-ego-perevoda-na-russkiy-i-tadzhikskiy-yazyki>

170. Словари и энциклопедии на Академии [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: – <https://translate.academic.ru>
171. Таджикский словарь | Tajik dictionary – Луғати тоҷикӣ [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://durud.tj>
172. Энциклопедияи тоҷикӣ [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://kitobam.com>
173. Cambridge Dictionary [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://dictionary.cambridge.org>
174. Collins Onlone Dictionary. Definitions, Thesaurus and Translations [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://collinsdictionary.com>
175. Definition, Meaning & Synonyms [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://vocabulary.com>
176. Idioms and phrases - The Free Dictionary [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://idioms.thefreedictionary.com>
177. Lingvo Live. Online dictionary. Translate from English into Russian and from Russian into English [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.lingvolive.com/>
178. Meanings & Definitions of English Words [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.dictionary.com>
179. Multitran dictionary (English-Russian) манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.multitran.com>
180. Oxford English Dictionary [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.oed.com>
181. ReversoDictionary [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://dictionary.reverso.net>
182. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.thefreedictionary.com>
183. The Fascinating History of the Bonnet, a Unique Headpiece <https://allegra.paris>

IV. Сарчашмаи мисолҳо

184. Бронте, Ш. Джейн Эйр: Роман/ Ш. Бронте// перевод И. Гурова. – М, 2005. – 254 с.
185. Бронте, Ш. Джейн Эйр: Роман/ Ш. Бронте// перевод В. Станевич [манбаи электронӣ] – Речаи дастрасӣ: https://royallib.com/book/bronte_sharlotta/dgen_eyr.html
186. Бронте, Ш. Чен Эйр: Роман/ Ш. Бронте. –Душанбе: ТҚБ Истикбол, 2010. - 412 с.
187. Bronte, Sh. Jane Ayre/ Sh. Bronte. – L., 1999. – 496 p.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

А). Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Давлатова М.О. Принципҳои асосии номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар матнҳои аслӣ ва тарҷума (дар мисоли асари “Ҷен Эйр”-и Ш.Бронте) / М.О. Давлатова // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2023. - №4 (52). – С. 48-53.

[2-М]. Давлатова М.О. Муайян намудани меъёрҳои мутобиқатӣ ва номутобиқатӣ дар тарҷумаи асарҳои бадеӣ (дар мисоли асари “Ҷен Эйр”-и Ш. Бронте) / М.О. Давлатова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – №2. – С. 63-68.

[3-М]. Соҳибназарова Ҳ.Т., Давлатова М.О. Баррасии таҳвилоти тарҷумонӣ ҳамчун омили номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ ва мушкилоти он дар тарҷумаи бадеӣ / Ҳ.Т. Соҳибназарова, М.О. Давлатова // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2024. – № 2(54). – С. 89-95.

Б). Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаҳои дигар:

[4-М]. Давлатова М.О. Номувофиқатӣ дар тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) / М.О. Давлатова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Ташаккул ва рушди тарҷумашиносӣ дар 30 соли Истиқлолияти давлатӣ”. –Душанбе, 2021. – С. 169-181.

[5-М]. Давлатова М.О. Номувофиқатии воҳидҳои луғавӣ дар тарҷумаи забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ / М.О. Давлатова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назарявӣ дар мавзӯи “Ховаршиносии муосир ва дурнамои рушди он: масоили забоншиносӣ, матншиносӣ ва робитаҳои адабӣ”. – Хучанд, 2024. – С. 52-58.

[6-М]. Давлатова М.О. Номувофиқатӣ дар тарҷумаи воҳидҳои луғавии муодил дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ / М.О. Давлатова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами

тарҷумашиносӣ: назария ва методҳои таҳқиқи “тарҷуманопазирӣ””. –
Душанбе, 2024. – С. 260-267.